

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

ปริญญา

ปรัชญาและศาสนา

ปรัชญาและศาสนา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

Aesthetics in Theravada Buddhist Philosophy

นามผู้วิจัย นายเอกมันต์ แก้วทองสอน

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุม, M.A.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หม่อมหลวงนิพาดา เทวกุล, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา วีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วัน เดือน พ.ศ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

Aesthetics in Theravada Buddhist Philosophy

โดย

นายเอกมณฑ์ แก้วทองสอน

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

พ.ศ. 2554

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกมนต์ แก้วทองสอน 2554: สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
ปรัชญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา) สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา
ภาควิชาปรัชญาและศาสนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก:
รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม, M.A. 98 หน้า

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยทำการศึกษาแนวคิดในสุนทรียศาสตร์และศึกษาคำสอนเรื่องความงามในคำสอนของ พระพุทธศาสนาเพื่อให้ทราบมโนทัศน์โดยรวม แล้วจึงศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธ ปรัชญาเถรวาท โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาคือคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ได้มีการรวบรวมไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถาธิบายและทัศนะของนักคิดนักวิชาการ ยุคหลังที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาค้นคว้าสรุปได้ว่า สุนทรียศาสตร์ เป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาในส่วนที่ เกี่ยวข้องกับการตัดสินคุณค่าในเรื่องของความงาม เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ด้วยผัสสะหรือ ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้สึกในเรื่องของความงาม คำถามสำคัญในสุนทรียศาสตร์ คือ ความงาม คืออะไร ? ความงามมีอยู่จริงหรือไม่ ถ้าความงามมีอยู่จริงแล้วความงามที่ว่ำนั้นอยู่ที่ไหน ? ซึ่งนักปรัชญาหรือนักสุนทรียศาสตร์ต่างก็มีคำตอบแตกต่างกันไปตามแนวคิดของตน เมื่อนำคำถาม เหล่านี้มาใช้กับพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า ในระบบคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึง ความงามใน 2 มิติ คือ ความงามในมิติทางโลกและความงามในมิติทางธรรม โดยความงามในมิติ ทางโลก คือ ความงามที่ชาวโลกพุดถึงหรือเข้าใจกันทั่วไป ได้แก่ ความงามในธรรมชาติและ ความงามในงานศิลปะ ส่วนความงามในมิติทางธรรม คือ ความงามที่เป็นคุณธรรม ได้แก่ ความงามทางพฤติกรรม ความงามทางจิต และความงามทางความรู้ ความงามในมิติทางโลก อยู่ภายใต้การกำกับของกิเลส ความงามในมิติทางโลกจึงเป็นจิตวิสัย ส่วนความงามในมิติทาง ธรรมเป็นสภาวะตามความเป็นจริง ความงามในมิติทางธรรมจึงเป็นวัตถุวิสัย ที่มาหรือสาเหตุ ของความงาม คือ ความเป็นระเบียบ ความสะอาด และความบริสุทธิ์ ในคำสอนของพุทธปรัชญา เถรวาทยังแสดงนัยแห่งความสัมพันธ์ของ ความจริง ความดี และความงาม ที่เกี่ยวโยงกันอย่างเป็น ระบบ

Aekaman Kaewtongson 2011: Aesthetics in Theravada Buddhist Philosophy.
Master of Arts (Philosophy and Religion), Major Field: Philosophy and Religion,
Department of Philosophy and Religion. Thesis Advisor: Associate Professor
Suchoa Ploychum, M.A. 98 pages.

The research aims at studying aesthetics in Theravada Buddhism. The research explores aesthetic concepts and aesthetic teachings of Buddhism for general concepts are to be understood. Then, the research analyzes aesthetics in Theravada Buddhism with qualitative research methodology. Data is taken from Buddha's teachings in Tripitaka, and related contemporary scholars' explanations and concepts.

The results show that aesthetics is an academic field in philosophy in relevant to aesthetic value judgments. It is a theory about perceptions through sense experiences and aesthetic feelings. What is beauty? Does beauty exist? Where is beauty? All these are important questions in aesthetics. Philosophers and aesthetic thinkers have different answers according to their worldviews.

When aesthetic questions are applied in Theravada Buddhism, it is founded out that in the teaching system of Theravada Buddhism, there are two dimensions of beauty - worldly beauty and Dhammic beauty. Worldly beauty is beauty that people generally talk about and understand such as beauty in nature and beauty in art while Dhammic beauty is virtue such as virtue of behavior, virtue of mind and virtue of knowledge. Worldly beauty is in accordance with human passion so it is subjective while Dhammic beauty is about Reality so it is objective. The origins or causes of aesthetics are orderliness, cleanness and purity. Also, in Theravada Buddhism, it is significantly pointed out that there is a relationship between truth, virtue and aesthetic beauty which is all systematically connected.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ขอบคุณ และขอบใจ ทุกเหตุและปัจจัยที่ช่วยเกื้อหนุนให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นเหตุแห่งความดีสักประการหนึ่ง ข้าพเจ้าขออุทิศความดีนั้น
เป็นเครื่องบูชาพระพุทธรูปและบูชาพระคุณบูรพาจารย์ผู้ให้ความรู้แก่ข้าพเจ้า

เอกมนต์ แก้วทองสอน

เมษายน 2554

สารบัญ

หน้า

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(3)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตของการวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
การตรวจเอกสาร	3
วิธีการวิจัย	4
นิยามศัพท์	4
บทที่ 2 แนวคิดในสุนทรียศาสตร์	6
ความสัมพันธ์ระหว่างสุนทรียศาสตร์กับปรัชญา	6
ความหมายของสุนทรียศาสตร์	8
วิธีการศึกษาสุนทรียศาสตร์	10
ปัญหาสำคัญของสุนทรียศาสตร์	11
วัตถุทางสุนทรียะ	12
ประสบการณ์ทางสุนทรียะ	13
คุณค่าทางสุนทรียะ	17
แนวคิดเกี่ยวกับความงามในสุนทรียศาสตร์ตะวันตก	19
บทที่ 3 ความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนา	43
คำศัพท์บาลีที่มีความหมายว่า “งาม”	43
“ความงาม” ในพระไตรปิฎก	44

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 4 วิเคราะห์และวิจารณ์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	62
วิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	62
ความงามในมิติทางโลก	62
ความงามในมิติทางธรรม	73
วิจารณ์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	86
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	89
สรุปผลการวิจัย	89
ข้อเสนอแนะ	93
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	95
ประวัติการศึกษา และการทำงาน	98

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อที่ใช้อ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ดังนี้

คำย่อ

คำเต็ม

วินย.	วินัยปิฎก
ที. ส.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสักขันชวรรค
ที. มหา.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค
ม. มุ.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์
ม. ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
ม. อุ.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์
ส. สคา.	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ส. นิ.	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค
ส. สพา.	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค
ส. ม.	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค
อจ. เอก.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย เอกนิบาต
อจ. ทุก.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ทุกนิบาต
อจ. ติก.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ติกนิบาต
อจ. จตุ.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกนิบาต
อจ. ปญจ.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจกนิบาต
อจ. ฉ.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ฉกนิบาต
อจ. สตต.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตกนิบาต
อจ. อฏฐ.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย อฏฐกนิบาต
อจ. นว.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย นวกนิบาต
อจ. ทศ.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ทศกนิบาต
ข. ข.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ (ต่อ)

คำย่อ

อักษรเต็ม

บุ. ฐ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ฐัมมปาละ
บุ. อิติ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตะกะ
บุ. เถร.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา
บุ. เถรี.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา
บุ. ชา.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก
บุ. มหา.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ
บุ. พุทธ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์
อภิ. วิ.	อภิธรรมปิฎก วิภังค์
ส. สคา. อ.	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อรรถกถา
อง. ติก. อ.	สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ติกนิบาต อรรถกถา
บุ. ฐ. อ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ฐัมมปาละ อรรถกถา
บุ. สุ. อ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาตะ อรรถกถา
บุ. ชา. อ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก อรรถกถา

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกจะแจ้ง เล่ม/ ข้อ/ หน้า และชื่อย่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น
 อง. สตุต. 37/76/279 หมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตคกนิบาต เล่ม 37 ข้อ 76 หน้า 279
 เป็นต้น ในกรณีอรรถกถา จะแจ้งเฉพาะ เล่ม/ หน้า และชื่อย่อคัมภีร์เท่านั้น เช่น ส. สคา. อ. 24/462
 หมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อรรถกถา เล่ม 24 หน้า 462 เป็นต้น

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของการแสวงหาคำค่าของความงามในสิ่งต่าง ๆ คำถามสำคัญในสุนทรียศาสตร์ คือ ความงามคืออะไร ? ความงามมีอยู่จริงหรือไม่ ถ้าความงามมีอยู่จริงแล้วความงามที่ว่ำนั้นอยู่ที่ไหน ? การศึกษาสุนทรียศาสตร์ช่วยส่งเสริมกระบวนการคิด การตัดสินใจอย่างสมเหตุสมผล ช่วยกล่อมเกล้าให้เป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยน ส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของสรรพสิ่ง เสริมสร้างประสบการณ์สุนทรียะให้กว้างขวาง และเสริมสร้างแนวทางในการแสวงหาความสุขจากความงามของสิ่งต่าง ๆ

พระพุทธศาสนามีลักษณะคำสอน สรุปได้ 2 อย่าง คือ เป็นการแสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมนิพพาน” หรือเรียกเต็มว่า “มัชฌิมนิพพานเทศนา” ว่าด้วยความจริงตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น และลักษณะอีกอย่างคือ เป็นการแสดงข้อปฏิบัติสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 6)

ปัจจุบัน นักวิชาการนิยมนศึกษาพระพุทธศาสนาในรูปแบบของการตีความคำสอนตามแนวแห่งเหตุผล ซึ่งเรียกการศึกษาดังกล่าวนี้ว่า “พุทธปรัชญา” เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะใช้คำว่า “ปรัชญา” ประกอบอยู่ในชื่อด้วย แต่ส่วนใหญ่ก็มักจะไม่มีการวิเคราะห์ถึงแนวคิดทางด้านสุนทรียศาสตร์ของปรัชญาแบบนี้กันอย่างจริงจัง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะลักษณะของความเป็นอุดมคติ ความซับซ้อนและความเข้าใจยากในเนื้อหาของสุนทรียศาสตร์เอง จนบางครั้งก็ถูกพิจารณาว่าเป็นวิชาที่ไร้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในโลกของความเป็นจริง และยิ่งดูเหมือนจะไปในทางที่ไม่ได้กับพุทธธรรมหรือระบบคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งเน้นการปฏิบัติฝึกฝนตนเองเพื่อทำหน้าที่แห่งชีวิตให้สมบูรณ์ที่สุด กล่าวคือ เพื่อลดละกิเลสอันเป็นสาเหตุของความทุกข์ในชีวิตให้เบาบางและสิ้นไปในที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ถูกรวบรวมบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็มีหลายตอนที่กล่าวถึง “ความงาม” ในลักษณะต่าง ๆ ไปด้วย โดยคำสอนเรื่องความ

งานดังกล่าวนี้ ปรากฏทั้งส่วนที่มีลักษณะการอธิบายซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดเรื่องความงามในสุนทรียศาสตร์ตะวันตก และอีกส่วนหนึ่งที่ได้อธิบายแนวคิดเรื่องความงามในรูปแบบเฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์ของพุทธปรัชญาเถรวาท

จากประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าว เมื่อมองโดยรวมแล้วเห็นว่าพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงความงามไว้ในหลายลักษณะอันจะนำไปสู่ปัญหาที่สำคัญคือ ตามนัยแห่งพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วความงามคืออะไร? ความงาม กับ ความจริง และความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทสัมพันธ์กันอย่างไร? เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะการศึกษาในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความงามหรือสุนทรียศาสตร์ของพุทธปรัชญาเถรวาท รวมไปถึงการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของคุณค่าขั้นพื้นฐานของมนุษย์อีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดในสุนทรียศาสตร์
2. เพื่อศึกษาเรื่องความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ในขอบเขตของแนวคิดเรื่อง “สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ตีความและนำเสนอการวิจัยในลักษณะเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) จากข้อมูลทั้งที่เป็นปฐมภูมิ (Primary Documentary) และทุติยภูมิ (Secondary Documentary) ดังนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส

2. ข้อมูลพหุวิทยุมิ ได้แก่งานวิจัย หนังสือ บทความ และเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจแนวคิดในสุนทรียศาสตร์
2. ทำให้เข้าใจเรื่องความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนา
3. ทำให้เข้าใจแนวคิดด้านสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

การตรวจเอกสาร

จากการตรวจเอกสารและงานวิจัยเบื้องต้น พบว่างานวิจัยเรื่อง “สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ที่นำมาอ้างอิงถึงดังนี้

สุเชวณ พลอยชุม (2523) ได้รวบรวมความคิดเห็นเรื่องตำแหน่งของความงามของนักสุนทรียศาสตร์ที่สำคัญ ซึ่งทัศนะที่แตกต่างกันของนักสุนทรียศาสตร์เหล่านั้นนั่นเองที่ก่อให้เกิดทฤษฎีความงามขึ้นมาหลายทฤษฎี

พุทธทาส ภิกขุ (2545) กล่าวว่า ธรรมชาติของพระพุทธศาสนาสามารถเปลี่ยนจิตใจของคนจากสภาพที่ไม่ดีงามให้มาสู่สภาพที่ดีงาม ผู้ที่ครองชีวิตอยู่ตามหลักของพระพุทธศาสนาย่อมกล่าวได้ว่ามีชีวิตอย่างศิลปะที่แท้จริง คือศิลปะแห่งการครองชีวิตชนิดที่เยาะเย้ยท้าทายต่อความทุกข์ ความตาย หรืออะไรก็ได้ ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอยู่ส่วนหนึ่งซึ่งส่อแววของศิลปะ

พระมหาอุดม ปญญาโก (2547) กล่าวว่า พุทธปรัชญาเถรวาทพิจารณาคุณค่าของความงามเป็น 2 ลักษณะ คือ คุณค่าเทียม หมายถึงคุณค่าของความงามอันเกี่ยวข้องกับค้นหาหรือสนองค้นหา ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพิจารณาความงามแง่ของการตอบสนองความอยาก เพื่อให้เกิดความยินดี ส่วนคุณค่าแท้ หมายถึงคุณค่าของความงามที่เกี่ยวข้องกับปัญญาหรือสนองปัญญา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (2551) ทรงแสดงความเห็นไว้ว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นนั้นก็ถือเป็นความงาม เพราะเมื่อภิกษุมิความประพฤติปฏิบัติเรียบร้อยอยู่ในระเบียบอันเดียวกัน ก็คือเป็นหมู่ที่เรียบร้อยงดงามน่าเลื่อมใส

อารี สุทธิพันธุ์ (2551) กล่าวว่า สุนทรียศาสตร์เป็นวิชากว้างขวางเกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ของความงาม ธรรมชาติของความงามทฤษฎีทางศิลปะ และเป็นวิชาที่ไม่มีความสิ้นสุดในตัวเองสรุปไม่ได้ เปลี่ยนไปเสมอ ดังนั้น การศึกษาสุนทรียศาสตร์จะช่วยให้เป็นคนช่างสังเกต เพิ่มรสนิยมที่ดี เป็นนักคิด นักค้นคว้า หาเหตุผลจากประสบการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติแวดล้อม ที่เห็นได้ตามลักษณะภายนอกและลักษณะที่แอบแฝงซ่อนเร้นภายใน

Edwards (1972) ได้รวบรวมประวัติของสุนทรียศาสตร์ตะวันตก และรายละเอียดเกี่ยวกับความคิดเห็นเรื่องความงามของนักสุนทรียศาสตร์ตะวันตกที่สำคัญ

วิธีการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารทั้งที่เป็นปฐม (Primary) และทุติยภูมิ (Secondary) เอกสารดังกล่าวได้แก่ พระไตรปิฎก งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ และหนังสือ ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. การวิจัยนี้เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอการวิจัย โดยการตีความในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive)

นิยามศัพท์

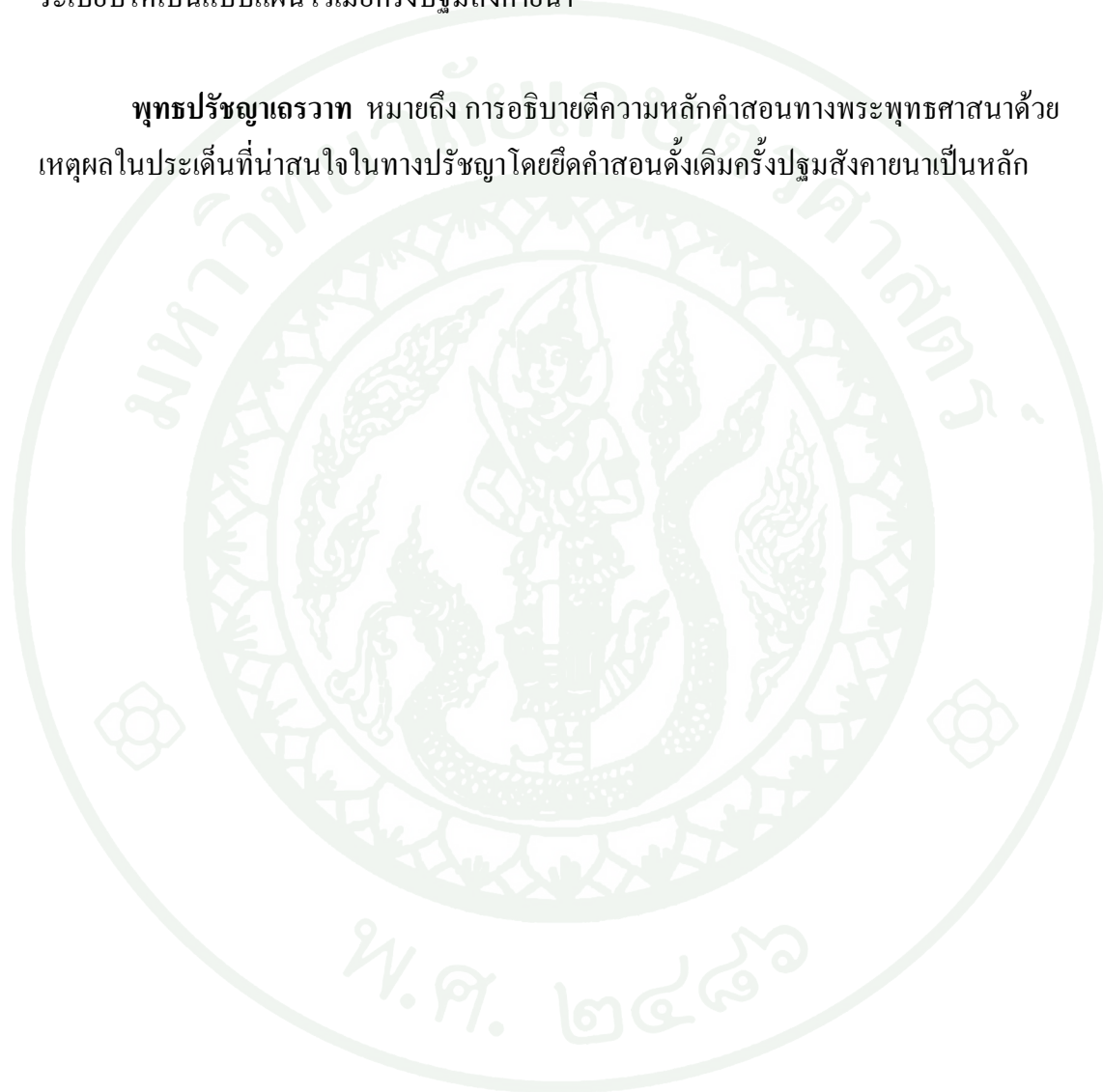
เพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายศัพท์ ผู้วิจัยขอกำหนดความหมายของศัพท์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

สุนทรียศาสตร์ หมายถึง วิชาที่ใช้เหตุผลในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับความงาม ทั้งความงามในธรรมชาติและความงามในงานศิลปะอันเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์

ปรัชญา หมายถึง วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง แบ่งเป็น 3 สาขา คือ
อภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) และคุณวิทยา (Axiology)

เถรวาท หมายถึง หลักธรรมวินัยที่พระอรหันตสาวกได้ประชุมทำการรวบรวมและจัด
ระเบียบให้เป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การอธิบายตีความหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย
เหตุผลในประเด็นที่น่าสนใจในทางปรัชญาโดยยึดคำสอนดั้งเดิมครั้งปฐมสังคายนาเป็นหลัก

บทที่ 2

แนวคิดในสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ทำหน้าที่ศึกษาส่วนของ “คุณค่า” อย่างหนึ่งที่มีมนุษย์เห็นว่าผลต่อวิถีชีวิต คุณค่าดังกล่าวนี้คือ “ความงาม” มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้มีการศึกษาสูงหรือประชาชนคนระดับธรรมดา ก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาค่านิยมทางความรู้สึกต่อความงามที่ตนสนใจ ให้สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมยึดถือปฏิบัติกัน หรือให้เป็นไปตามทัศนะของมวลมนุษยชาติ ความรู้สึกต่อความงามจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนขาดไม่ได้ トラบที่ยังมีชีวิตจิตใจอยู่มนุษย์ย่อมต้องการความเพลิดเพลิน และความเพลิดเพลินนั้นกล่าวได้ว่า ส่วนหนึ่งก็มาจากความงามนี้เอง นักปราชญ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันจึงได้กำหนดให้สุนทรียศาสตร์เป็นแขนงวิชาหนึ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ ประเด็นต่าง ๆ ในการเรียนรู้สุนทรียศาสตร์ในเบื้องต้นนี้มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างสุนทรียศาสตร์กับปรัชญา

สุนทรียศาสตร์มีความสัมพันธ์กับปรัชญาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา กล่าวคือ สุนทรียศาสตร์เป็นแขนงหนึ่งในคุณวิทยา (Axiology) ที่ศึกษาปัญหาว่าด้วยคุณค่าต่าง ๆ โดยคุณค่าที่สุนทรียศาสตร์พยายามตัดสิน คือ คุณค่าความงามของสรรพสิ่งในธรรมชาติและคุณค่าความงามในงานศิลปะหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา อย่างไรก็ตามสุนทรียศาสตร์ยังมีเนื้อหารวมไปถึงการศึกษาวิเคราะห์ความหมาย นิยามศัพท์ ปัญหาในการตีความ และแนวคิดในเรื่องความงาม เป็นต้น

ในบางที่อาจจะมีการใช้คำว่า ปรัชญาศิลปะ (Philosophy of Art) แทนคำว่า สุนทรียศาสตร์ ซึ่งในประเด็นนี้ John Hospers นักสุนทรียศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้แสดงความเห็นไว้ว่า หลักการของปรัชญาศิลปะถูกรู้จักในฐานะที่มันเป็นหลักการเดียวกันกับสุนทรียศาสตร์ คำถามในปรัชญาศิลปะ เช่น ส่วนไหนที่ทำให้วัตถุนั้นมี ความงาม มาตรฐานทางสุนทรียะมีหรือไม่ และความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับธรรมชาติคืออะไร คำถามเหล่านี้ก็เป็นคำถามที่ปรากฏอยู่ในสุนทรียศาสตร์นั่นเอง (Hospers, 1972: 36)

สุนทรียศาสตร์กับปรัชญาศิลปะแตกต่างกันในแง่ที่ว่าสุนทรียศาสตร์นั้นศึกษาความงาม โดยทั่วไปทั้งในส่วนที่เป็นความงามตามธรรมชาติและความงามของงานศิลปะซึ่งเป็นความงามที่มนุษย์สร้างขึ้น ในขณะที่ปรัชญาศิลปะศึกษาเฉพาะความงามของศิลปะโดยไม่รวมความงามที่เป็นวัตถุทางธรรมชาติและประสบการณ์ทางสุนทรียะของความงามในธรรมชาติเข้าไว้ด้วย โดยสิ่งที่ปรัชญาศิลปะศึกษาก็คือเรื่องการให้นิยามศิลปะ ธรรมชาติของรสนิยม ธรรมชาติของความงาม การจินตนาการ การสร้างสรรค์ การแสดงออก รูปแบบและลักษณะของการแสดงออก รวมทั้งประเด็นเรื่องคุณลักษณะของการตอบสนองทางอารมณ์ต่องานศิลปะ และปัญหาว่าศิลปะสะท้อนความจริงหรือไม่ (ลักษณะวัต ปาละรัตน์, 2551: 10)

งานหลักของนักปรัชญาศิลปะคือการทำให้พื้นฐานทางความคิดเกี่ยวกับความงามและศิลปะมีความชัดเจน เพื่อให้ผู้อื่นพูดหรือเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะได้อย่างมีความรู้และความเข้าใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้นักปรัชญาศิลปะยังพยายามหาข้อสรุปเกี่ยวกับศิลปะ คุณค่าทางสุนทรียะหรือความคิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับความงามและศิลปะที่คนทั่ว ๆ ไปใช้กันอยู่ อย่างไรก็ตามสิ่งที่นักปรัชญาศิลปะสนใจเป็นอันดับแรกคืองานศิลปะนั่นเอง (Edward, 1972: 40)

กล่าวได้ว่า นักปรัชญาศิลปะก็คือนักสุนทรียศาสตร์ที่เน้นเรื่องความงามของศิลปะมากกว่าความงามของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ความแตกต่างที่ชัดเจนที่สุดระหว่างปรัชญาศิลปะกับสุนทรียศาสตร์จึงอยู่ที่ขอบเขตของการศึกษา กล่าวคือ สุนทรียศาสตร์มีขอบเขตการศึกษากว้างกว่าปรัชญาศิลปะ เพราะปรัชญาศิลปะมุ่งความสนใจไปที่ความงามของสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ส่วนสุนทรียศาสตร์นั้นสนใจทั้งประเด็นที่เกี่ยวกับความงามของสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาและความงามของวัตถุทางธรรมชาติ

สรุปได้ว่า สุนทรียศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา เมื่อสุนทรียศาสตร์อยู่ในขอบข่ายของปรัชญา การหาความรู้ทางสุนทรียศาสตร์จึงใช้วิธีทางปรัชญา นั่นคือการใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการหาความรู้นั่นเอง

ความหมายของสุนทรียศาสตร์

“สุนทรียศาสตร์” ตามรูปศัพท์นั้นมาจากคำสองคำ คือ “สุนทริยะ” แปลว่า งาม กับ “ศาสตร์” แปลว่า วิชา รวมความแล้วสุนทรียศาสตร์จึงแปลได้ว่า “วิชาที่ว่าด้วยความงาม” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้ให้ความหมายของ “สุนทรียศาสตร์” ไว้ว่า “ปรัชญาสาขาหนึ่ง ว่าด้วยความงาม และสิ่งทั้งามในธรรมชาติหรืองานศิลปะ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 1205)

คำว่า “สุนทรียศาสตร์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษ คือ “Aesthetics” คำนี้ถูกใช้เป็นครั้งแรกในงานเขียนของ Alexander Gottlieb Baumgarten (1714 A.D. – 1762 A.D.) เรื่อง Reflections on Poetry ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1735 Baumgarten ใช้คำนี้ในฐานะที่เป็นการศึกษาเชิงปรัชญาเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์อีกอย่างหนึ่ง ต่อมาในปี ค.ศ.1750 ท่านก็มีการเขียนอีกชิ้นในชื่อเรื่อง Aesthetica โดยแสดงไว้ว่า สุนทรียศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความรู้ทางประสาทสัมผัสซึ่งรวมเอาทฤษฎีว่าด้วยวิจิตรศิลป์เข้าไปด้วย (Robert, 1999: 12)

Baumgarten มีความสนใจในปัญหาเรื่องของความงามนี้มาก เขาได้ลงมือค้นคว้ารวบรวมความรู้เกี่ยวกับความงามที่กระจัดกระจายอยู่ มาไว้ในที่เดียวกัน เพื่อพัฒนาความรู้เกี่ยวกับความงามให้มีเนื้อหาสาระที่เข้มแข็งขึ้น แล้วตั้งชื่อวิชาเกี่ยวกับความงามหรือความรู้ที่เกี่ยวกับความรู้สึกทางการรับรู้ว่า “Aesthetics” (ทวีเกียรติ ไชยงยศ, 2538: 1)

ผลงานสำคัญของ Baumgarten คือการนำศัพท์ดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ ซึ่งเปิดโอกาสให้การวิเคราะห์ทางสุนทรียศาสตร์เกิดแนวทางโดยตัวของมันเอง แนวคิดของท่านทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ “โลกแห่งประสบการณ์ของมนุษย์ถูกแยกเป็นสองแนวทาง ซึ่งมีความแตกต่างกันตั้งแต่ระดับมูลฐานคือ ประสบการณ์เชิงตรรกะ (Logical Experience) และประสบการณ์เชิงสุนทริยะ (Aesthetic Experience)” (Blocker and Jeffers, 2000: xi) ในระยะเวลาต่อมาคำว่า “Aesthetics” ก็ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงทุกครั้งที่มีการวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกี่ยวกับศิลปะและความงาม

นับตั้งแต่ Baumgarten ได้เริ่มนำคำว่า“Aesthetics” มาประยุกต์ใช้ นักคิดนักวิชาการยุคหลัง ก็ได้พยายามให้คำนิยามของสุนทรียศาสตร์แตกต่างกันไป

สุเชวาน์ ฟลอยซุม (2534: 103-104) ได้รวบรวมคำนิยามของสุนทรียศาสตร์ที่มีผู้ให้ความหมายไว้โดยเฉพาะ ดังนี้

- Patrick นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ คือการค้นหาความหมายของความพึงพอใจทางสุนทรียะ, ลักษณะวัตถุวิสัยหรือจิตวิสัยของความงาม, กำเนิดและธรรมชาติของแรงกระตุ้นให้เกิดศิลปะ
- Runes นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ คือศาสตร์ที่ว่าด้วยความงามหรือสิ่งทีงาม, โดยเฉพาะก็คือความงามในศิลปะ, พร้อมด้วยมาตรการสำหรับทดสอบคุณค่าในการพิจารณาตัดสินศิลปะ
- Buchler นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ คือปรัชญาศิลปะ, ซึ่งมีหน้าที่ค้นหาธรรมชาติของความงาม
- Chambers นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ คือหลักแห่งรสนิยมและศิลปะ, ปรัชญาแห่งวิจิตรศิลป์
- บางท่าน นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ คือศาสตร์ที่พยายามทำความเข้าใจและหลักเกณฑ์ของความงามอย่างแจ่มแจ้ง
- Webster นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ คือการศึกษาหรือปรัชญาแห่งความงาม, ทฤษฎีว่าด้วยวิจิตรศิลป์ และความรู้สึกรสของบุคคลที่มีต่อวิจิตรศิลป์นั้น

นอกจากนี้ ยังมีความเห็นของนักคิดท่านอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีก เช่น

- สุนทรียศาสตร์ เป็นวิชากว้างขวางเกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ของความงาม ธรรมชาติของความงาม ทฤษฎีทางศิลปะ และเป็นวิชาที่ไม่มีคนสนใจในตัวเอง สรุปไม่ได้ เปลี่ยนไปเสมอ ดังนั้น การศึกษาสุนทรียศาสตร์จะช่วยให้เป็นคนช่างสังเกต เพิ่มรสนิยมที่ดี เป็นนักคิด นักค้นคว้า

หาเหตุผลจากประสบการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติแวดล้อม ที่เห็นได้ตามลักษณะภายนอกและลักษณะที่แอบแฝงซ่อนเร้นภายใน (อารี สุทธิพันธุ์, 2551: 15)

- สุนทรียศาสตร์ แม้มิได้มุ่งอยู่เฉพาะความงามอย่างเดียว แต่ลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวกัน เช่น ความน่าเกรงขาม ความแปลกใหม่ ความอ่อนช้อย เป็นต้น ก็ล้วนแต่สัมพันธ์กับความงามทั้งสิ้น คือสามารถทอนลงเป็นความงามได้ แม้แต่ความน่าเกลียดซึ่งถือกันว่าเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับความงาม ก็ยังนับเป็นลักษณะหนึ่งของความงามนั่นเอง แต่เป็นลักษณะเชิงลบ (Negative Value) ดังนั้น หัวข้อของสุนทรียศาสตร์ก็ยังคงอยู่ที่ความงามเช่นเดิม (Kovach, 1974: 5-9)

เห็นได้ว่า คำนิยามและความหมายของสุนทรียศาสตร์ทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่อง “ความงาม” เป็นประเด็นสำคัญ ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ศึกษาก็คือ “เหตุผล” นั่นเอง ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า สุนทรียศาสตร์ หมายถึง วิชาที่ใช้เหตุผลในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับความงาม ทั้งความงามในธรรมชาติและ ความงามของศิลปะอันเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์

วิธีการศึกษาสุนทรียศาสตร์

ในการศึกษาสุนทรียศาสตร์นั้น สามารถศึกษาได้ 2 วิธี (ลักษณะวัต ปาละรัตน์, 2551:8-9) คือ

1. ศึกษาปัญหาหรือประเด็นในทางสุนทรียศาสตร์
2. ศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดในทางสุนทรียศาสตร์

การศึกษาปัญหาหรือประเด็นในทางสุนทรียศาสตร์ เป็นวิธีการศึกษาโดยใช้ปัญหาเป็นจุดเริ่มต้น เช่น ปัญหาว่าความงามคืออะไร? วัตถุประสงค์ของสุนทรียะคืออะไร? คุณค่าทางสุนทรียะเป็นวัตถุวิสัยหรือจิตวิสัย? เป็นต้น แล้วพิจารณาว่านักคิดหรือนักสุนทรียศาสตร์ คิดและถกเถียงในเรื่องหรือประเด็นนั้นอย่างไร จากนั้นจึงนำความคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาเหล่านั้นมาวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงความน่าเชื่อถือหรือความบกพร่องของแต่ละความคิด การศึกษาดังวิธีนี้จะช่วยให้เห็นและเข้าใจปัญหาและประเด็นทางความคิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสุนทรียศาสตร์ อีกทั้งยังทำให้สามารถลงลึกในรายละเอียดของแต่ละเรื่องแต่ละประเด็นได้ดี

การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดในทางสุนทรียศาสตร์ เป็นการศึกษาความคิดทางสุนทรียศาสตร์ของนักปรัชญาที่สำคัญในแต่ละยุคสมัย เพื่อพิจารณาความคิดและปัญหาทางสุนทรียศาสตร์ที่นักปรัชญาคนสำคัญสนใจ และพิจารณาว่าปัญหาสุนทรียศาสตร์มีการวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงอย่างไร รวมไปถึงการพิจารณาอิทธิพลทางความคิดที่พัฒนาส่งต่อกันไปตามช่วงเวลา การศึกษาด้วยวิธีนี้จะทำให้สามารถเห็นพัฒนาการทางความคิดของสุนทรียศาสตร์ตลอดสาย ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาเห็นว่าปัญหาของสุนทรียศาสตร์นั้นเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างไร ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และในเชิงของการโต้แย้งด้วยเหตุผล

การศึกษาสุนทรียศาสตร์ทั้งสองวิธีนี้ ต่างก็มีข้อดีหรือจุดแข็งอยู่ในตัวเอง การจะเลือกใช้วิธีการใดก็ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์หรือเป้าหมายของผู้ศึกษาเป็นสำคัญ สำหรับงานวิจัยนี้ ในส่วนของบทวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท (บทที่ 4) จะทำการศึกษาโดยใช้วิธีแรก คือพิจารณาว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีคำสอนที่สามารถนำมาตอบคำถามทางสุนทรียศาสตร์ได้หรือไม่อย่างไร

ปัญหาสำคัญของสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์หรือมาตรฐาน เช่นเดียวกับตรรกศาสตร์ (Logic) และจริยศาสตร์ (Ethics) โดยที่สุนทรียศาสตร์นั้นเป็นการพยายามค้นหาหลักเกณฑ์หรือมาตรฐานในเรื่องความงามประเด็นปัญหาสำคัญ ๆ ในสุนทรียศาสตร์คือการพยายามหาคำตอบในปัญหาเกี่ยวกับ วัตถุทางสุนทรียะ, ประสบการณ์ทางสุนทรียะ, และปัญหาเรื่องคุณค่าทางสุนทรียะ เป็นต้น ซึ่งในประเด็นเหล่านี้ยังมีปัญหาแยกย่อยอีกมากมาย ดังนี้

- ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุสุนทรียะ เช่น วัตถุที่น่าสนใจจนสามารถเรียกได้ว่ามันเป็นวัตถุสุนทรียะนั้นมันอยู่จริงหรือไม่? ถ้ามีอยู่จริง ลักษณะใดที่ทำให้วัตถุชิ้นหนึ่งเป็นหรือไม่เป็นวัตถุสุนทรียะ และเราจะแยกวัตถุทางสุนทรียะออกจากวัตถุทั่ว ๆ ไปอย่างไร เป็นต้น

- ปัญหาเกี่ยวกับประสบการณ์สุนทรียะ เช่น ถ้าประสบการณ์สุนทรียะมีอยู่จริง เราจะอธิบายประสบการณ์สุนทรียะอย่างไร? ผู้มีประสบการณ์สุนทรียะ สัมพันธ์กับการมีประสบการณ์อย่างไรและวัตถุสร้างประสบการณ์ได้อย่างไร? เป็นต้น

- ปัญหาเรื่องคุณค่าทางสุนทรียะ เช่น เราสามารถตัดสินว่าวัตถุใดมีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่าทางสุนทรียะได้หรือไม่? ถ้าเราสามารถตัดสินได้ จะใช้เกณฑ์ใดในการตัดสิน? และ คุณค่าทางสุนทรียะสามารถเปรียบเทียบกับคุณค่าทางศีลธรรม คุณค่าทางญาณวิทยา ได้หรือไม่ เป็นต้น

เห็นได้ว่า ปัญหาสำคัญของสุนทรียศาสตร์นั้นมีมากมาย แต่ในความมากมายเหล่านั้น ทุกปัญหาก็ล้วนมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ “ความงาม” ประเด็นอื่น ๆ ที่แตกแขนงออกไปก็มีจุดกำเนิดมาจากเรื่องความงาม ดังนั้นจึงอาจจะสรุปได้ว่า สารสำคัญของการศึกษาสุนทรียศาสตร์ยังคงเป็นเรื่องของการพยายามค้นหาความคิดเรื่องความงาม (Concept of Beauty) นั่นเอง

วัตถุทางสุนทรียะ

วัตถุทางสุนทรียะ (Aesthetic Object) เป็นที่มาหรือสาเหตุของประสบการณ์ทางสุนทรียะ และยังเป็นจุดศูนย์กลางในแง่ที่ว่าทั้งความสนใจในความงาม การชื่นชมความงาม และการวิจารณ์ความงาม ต่างก็เกี่ยวข้องกับวัตถุทางสุนทรียะทั้งสิ้น

วัตถุทางสุนทรียะ คือวัตถุที่ถูกนำมาพิจารณาหรือรับรู้อย่างสุนทรียะ (จรรยา โกมุตรัตนานนท์, 2540:13) วัตถุทางสุนทรียะ เป็นวัตถุที่เรามีประสบการณ์สุนทรียะ และเป็นวัตถุที่ได้รับการตัดสินให้มีคุณค่าทางสุนทรียะ โดยมีการให้เหตุผลประกอบเพื่อการสนับสนุนการตัดสินนั้น (ลักษณะวัด ปาละรัตน์, 2551:12) วัตถุทางสุนทรียะ หมายถึง ปรากฏการณ์ด้านวัตถุหรือพฤติกรรมใดๆ ที่สามารถกระตุ้นอารมณ์สุนทรียะ หรือสามารถกระตุ้นความรู้สึกชื่นชมยินดีให้เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้สัมผัสรับรู้ได้ ไม่ว่าการรับรู้สัมผัสนั้นจะเป็นการรับรู้สัมผัสด้วยการมองเห็นด้วยการได้ยิน หรือผ่านสื่อสัญลักษณ์ด้านภาษาก็ตาม ดังนั้น วัตถุทางความงามหรือวัตถุทางสุนทรียะจึงเป็นได้ทั้งวัตถุทางธรรมชาติและวัตถุทางศิลปะ (บุญเยี่ยม เข้มเมือง, 2537:3)

เห็นได้ว่า วัตถุทุกประเภท เมื่อถูกนำมาพิจารณาหรือรับรู้ทางสุนทรียะก็สามารถเรียกว่าเป็นวัตถุทางสุนทรียะทั้งสิ้น วัตถุทางสุนทรียะจึงมีขอบข่ายกว้าง ในสุนทรียศาสตร์ แบ่งวัตถุสุนทรียะเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. วัตถุทางธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ทะเล เป็นต้น

2. ผลงานศิลปะ ได้แก่ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ภาพเขียน รูปปั้น เสื้อผ้าอาภรณ์ เครื่องใช้ เครื่องประดับ เป็นต้น

ในส่วน of ผลงานศิลปะนั้น สามารถจัดประเภทโดยพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของการสร้าง ซึ่งแบ่งได้ 2 ประเภท คือ อรรถศิลป์ (Useful Arts) ซึ่งเป็นศิลปะที่มุ่งเน้นประโยชน์ในด้านการใช้สอย และ วิจิตรศิลป์ (Fine Arts) ซึ่งมุ่งเน้นความงามเป็นสำคัญ ผลงานศิลปะ 2 ประเภทนี้นักสุนทรียศาสตร์จะกล่าวถึงผลงานศิลปะประเภทวิจิตรศิลป์มากกว่าผลงานศิลปะประเภทอรรถศิลป์

ประสบการณ์ทางสุนทรียะ

ประสบการณ์ เกิดจากการที่เราได้กระทำหรือพบเห็นบางสิ่งบางอย่างมาในชีวิต ใช้เรียกการรับรู้ที่เกิดขึ้นแก่เราเมื่อเราสัมผัสหรือปะทะกับโลกภายนอก ประสบการณ์ของมนุษย์มีมากมายหลายอย่าง ในการศึกษาสุนทรียศาสตร์นั้น การรู้ว่าการประสบการณ์ทางสุนทรียะคืออะไรเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้เพราะปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสุนทรียศาสตร์นั้นมาจากการมีประสบการณ์ในเชิงสุนทรียะนั้นเอง นักสุนทรียศาสตร์หลายท่านได้พยายามอธิบายความหมายและลักษณะของประสบการณ์สุนทรียะ ดังต่อไปนี้

ประสบการณ์ คือ การรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ด้วยการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ประสบการณ์ทางสุนทรียะจึงเป็นการรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ (ธรรมชาติและศิลปะ) ในเชิงความงามหรือเชิงสุนทรียะ ในการรับรู้เชิงสุนทรียะส่วนใหญ่จะใช้เพียงประสาทสัมผัส 2 อย่างเท่านั้นคือ ตากับหู เช่น การมอง ภาพเขียน การฟังเพลง การอ่านนิยาย ประสบการณ์สุนทรียะจึงอาจเรียกได้อีกอย่างว่า การรับรู้ทางสุนทรียะ (Aesthetic Perception) (จรรยา โกมุตรัตนานนท์, 2540: 17)

สุเชาว์ พลอยชุม (2534: 11) ได้กล่าวว่า เพทนาการที่นำมาใช้เกี่ยวกับประสบการณ์ทางสุนทรียะมากที่สุดนั้นก็คือเพทนาการทางการเห็นและการฟัง ส่วนเพทนาการทางรสและกลิ่นนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องน้อยมากหรือไม่เกี่ยวข้องเลย ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผล 3 ประการคือ

1. การเห็นและการฟังเป็นเหตุการณ์ที่ใช้ในการติดต่อถ่ายทอด ส่วนเหตุการณ์อย่างอื่นนั้นใช้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะกิจ

2. การดูและการฟังจะต้องมีระยะใกล้ไกลที่พอเหมาะ ทั้งนี้เพื่อจักได้พิจารณาและฟังได้อย่างชัดเจน ส่วนเหตุการณ์อย่างอื่น ๆ นั้นไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเรื่องระยะใกล้ไกล เพราะเหตุการณ์เหล่านั้นเกิดขึ้นได้ทุกขณะและทุกที่

3. ความประทับใจที่เกิดจากการดูและการฟังนั้นจะจารีกอยู่ในความทรงจำได้ดีกว่าความรู้สึกที่ได้รับจากเหตุการณ์อย่างอื่น ๆ และศิลปินสามารถแสดงความประทับใจดังกล่าวออกมาในศิลปะได้ดีกว่าความรู้สึกที่ได้รับจากเหตุการณ์อื่นๆ

ประสบการณ์สุนทรียะต่างกับประสบการณ์อื่น ๆ ตรงที่เราจัดหาให้ตัวเราเอง เราเลือกเองไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม เมื่อเกิดขึ้นแก่เราแล้วช่วยให้เราผลิตเพลิน ฟังพอใจ เกิดเป็นความอัมเอบใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เราอดไม่ได้ที่จะแผ่แผ่ผู้อื่นที่มีความสนใจคล้าย ๆ กับเรา เพื่อให้เขาได้ร่วมรู้สึกเบิกบานยินดี และมีความสุขด้วย สอดคล้องกับความจริงที่ว่า เมื่อรับอะไรเข้าไปแล้วก็จะพยายามถ่ายทอดออกมาเพื่อรักษาให้อยู่ในสภาพสมดุล (อารี สุทธิพันธุ์, 2533: 37)

การพิจารณาลักษณะของประสบการณ์สุนทรียะอีกรูปแบบหนึ่งคือการหาว่าลักษณะของการรับรู้ใดบ้างที่ไม่เป็นประสบการณ์สุนทรียะ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า ประสบการณ์สุนทรียะไม่ใช่การรับรู้เชิงปฏิบัติ (Non-Practical) คือ ไม่เป็นการรับรู้เพื่อมุ่งผลประโยชน์หรือรับรู้เพื่อใช้สิ่งที่รับรู้เป็นเครื่องมือนำไปสู่เป้าหมายอื่น ประสบการณ์สุนทรียะไม่ใช่การรับรู้เพื่อความเข้าใจ (Non-Cognitive) คือ ไม่เป็นการรับรู้ที่มีจุดประสงค์เพื่อหาความรู้ใด ๆ จากมัน และประสบการณ์สุนทรียะไม่ใช่การรับรู้เชิงส่วนตัว (Non-Personal) คือ ไม่เป็นการรับรู้ในลักษณะที่นำความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง

มุมมองต่อประเด็นเรื่องประสบการณ์สุนทรียะนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มที่เห็นว่าประสบการณ์สุนทรียะมีองค์ประกอบและมีรายละเอียดที่ต้องอธิบาย และกลุ่มที่เห็นว่าความสนใจต่อวัตถุสุนทรียะไม่จำเป็นต้องอธิบายให้มาก

แนวคิดของ Jeromy Stolnitz ที่ปรากฏในหนังสือชื่อ Aesthetics and Philosophy of Art Criticism (Stolnitz, 1960: 17-27) ถือเป็นตัวอย่างหนึ่งของแนวคิดที่เห็นว่าประสบการณ์สุนทรียะมีองค์ประกอบและมีรายละเอียดที่ต้องอธิบาย ในหนังสือเล่มนี้ Stolnitz พยายามชี้ให้เห็นว่า การรับรู้โลกโดยทั่วไปของมนุษย์นั้นจะมี ทักษะคติ (Attitude) เป็นตัวกำหนดให้เรารับรู้โลกแบบมีการเลือก คือเราให้สนใจโลกเพียงบางลักษณะ อีกทั้งการรับรู้นั้นก็เป็นการรับรู้เชิงปฏิบัติ (Practical Perception) หมายความว่า เป็นการรับรู้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายอื่นที่เกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ เรามองเพียงว่าสิ่งนั้นจะสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อผลประโยชน์ของเรา คนเรามองโลกต่างกันเพราะคนแต่ละคนมีจุดมุ่งหมายต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ทักษะคติจึงมีความสำคัญเพราะมันเป็นตัวให้ทิศทางต่อความประพฤติกของเรา ความสนใจของเราจะถูกกำหนดโดยจุดมุ่งหมายที่มีต่อสิ่งที่เรามอง การมองลักษณะนี้ Stolnitz เห็นว่าเป็นการมองที่แคบเพราะจำกัดขอบเขตการมองอยู่ที่ประโยชน์ของมันเพียงเดียว อย่างไรก็ตาม มีบางครั้งที่เรามองสิ่งต่างๆ เพียงเพราะเราชอบมัน เช่น การได้เห็นรูปร่าง เส้น สี แสง หรือ การได้ฟังเสียงบางอย่างแล้วทำให้เรารู้สึกเพลิดเพลินแจ่มใส Stolnitz เรียกห้วงขณะนั้นว่าเรามีทักษะคติสุนทรียะ (Aesthetic Attitude) โดยท่านได้ให้คำจำกัดความคำนี้ไว้ว่า “disinterested and sympathetic attention to and contemplation of any object of awareness whatever , for its own sake alone” ขยายความได้ว่า เป็นการมองที่ไม่ได้มุ่งผลประโยชน์ภายนอกสนใจเพียงสิ่งนั้นเท่านั้น (Disinterested) เป็นการมองที่เปิดโอกาสให้สิ่งนั้นแสดงความสามารถของมันเอง เป็นการเพ่งความสนใจและปรับจินตนาการโดยปล่อยให้การตอบสนองของเราเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ (Sympathetic Attention) และเป็นการรับรู้ของเราที่มองตรงไปหรือมุ่งไปสู่วัตถุสุนทรียะนั้น โดยไม่ได้วิเคราะห์หรือตั้งคำถามเกี่ยวกับมัน ทำให้ตัวตนของเราหลอมรวมเข้ากับสิ่งนั้น ซึ่งในช่วงเวลาอันพิเศษนี้เราจะไม่รับรู้ความเป็นไปอื่น ๆ ของโลกที่อยู่รอบตัวเราเลย (Contemplation)

เห็นได้ว่า ตามทัศนะของ Stolnitz ประสบการณ์ทางสุนทรียะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสิ่งที่เป็วัตถุสุนทรียะอันมีลักษณะพิเศษต่างไปจากประสบการณ์ประเภทอื่นๆ เพราะมันเป็นการรับรู้แบบไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ โดยการรับรู้ทางสุนทรียะที่ Stolnitz เห็นว่าถูกต้องนั้นจะต้องเป็นการรับรู้ชนิดที่จบในตัวเอง ทั้งนี้ประสบการณ์ทางสุนทรียะต้องไม่มีผลประโยชน์ส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องระหว่างตัวเราและสิ่งนั้นๆ โดยท่านเน้นว่า ประสบการณ์สุนทรียะมีขอบเขตที่กว้างมาก ทุกสิ่งสามารถมองเป็นประสบการณ์ทางสุนทรียะได้ ทุกสิ่งพร้อมที่จะเป็นวัตถุสุนทรียะอยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับผู้มองว่าจะมองเป็นสุนทรียะหรือไม่ ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องเกิดกับสิ่งที่มี

ความงามอย่างเดียว แต่เป็นอะไรก็ได้ที่จับความสนใจของเรา แต่สิ่งที่จะจับความสนใจของเราได้ก็ขึ้นอยู่กับมุมมองของเราต่อสิ่งนั้นนั่นเอง

ทัศนะเรื่อง Aesthetic Attitude ของ Stolnitz ได้ถูก George Dickie วิเคราะห์ไว้ในหนังสือชื่อ Aesthetics An Introduction (Dickie, 1971: 56-65) โดย Dickie ได้ตั้งข้อสงสัยว่าเราจะแยกการรับรู้เพื่อการรับรู้ (Perceive from Perceiving's Sake) ออกจากการรับรู้เชิงปฏิบัติ (Practical Perception) ได้อย่างไร เพราะเป็นการยากที่เราจะแยกเอาเรื่องผลประโยชน์ออกจากประสบการณ์สุนทรียะได้อย่างเด็ดขาด ในเมื่อการมองวัตถุสุนทรียะนั้นเรามักจะรับรู้ถึงประโยชน์ของสิ่งนั้นไปพร้อม ๆ กัน Dickie จึงไม่เห็นด้วยกับการอธิบายลักษณะของประสบการณ์สุนทรียะของ Stolnitz ที่มุ่งเน้นไปในเรื่องการไม่นำผลประโยชน์เข้าไปเกี่ยวข้อง เพราะมันอาจจะทำให้คนทั่วไปเข้าใจผิดว่าการไม่มุ่งไปที่ผลประโยชน์ก็เพราะสิ่งนั้นหาประโยชน์ไม่ได้ ซึ่งมันจะกลับกลายเป็นว่าวัตถุสุนทรียะหรือประสบการณ์สุนทรียะนั้นเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ อีกทั้งการพยายามอธิบายเรื่องความรู้สึกต่าง ๆ ในขณะที่เกิดประสบการณ์สุนทรียะของ Stolnitz เช่น Disinterested, Sympathetic, Attention, Discrimination และ Contemplation นั้น Dickie กลับมองว่ายิ่งจะทำให้คนทั่วไปเข้าใจผิดเกี่ยวกับทฤษฎีสุนทรียะ Dickie จึงเสนอว่า ประสบการณ์สุนทรียะนั้นควรมีลักษณะง่าย ๆ คือ เป็นการเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดก็เพียงพอแล้ว ประสบการณ์สุนทรียะไม่ได้มีลักษณะพิเศษตรงที่ทำให้มนุษย์ดื่มด่ำเพลิดเพลินหรือเป็นการออกจากชีวิตชั่วคราว เพราะในขณะที่เรามีประสบการณ์สุนทรียะนั้นเราจะมีการรับรู้ระยะห่างทางกายภาพระหว่างตัวเราและสิ่งสุนทรียะขึ้นมาแล้วโดยอัตโนมัติ ดังนั้นการดื่มด่ำกำซาบชนิดที่เรียกว่าเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งกับมันจึงเป็นไปได้

เห็นได้ว่า สำหรับ Dickie แล้ว ประสบการณ์สุนทรียะเป็นเพียงการมุ่งให้ความสนใจในวัตถุสุนทรียะไม่ว่าจะเป็นงานศิลปะหรือธรรมชาติอย่างใกล้ชิด (Attending Closely to Work of Art or Nature) ท่านเห็นว่าการอธิบายถึงประสบการณ์สุนทรียะนั้นไม่เห็นจำเป็นต้องใช้ศัพท์เฉพาะเข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย อย่างไรก็ดี Dickie เน้นว่า ถึงแม้คำอธิบายของท่านจะไม่ได้อ้างถึง คำว่า Disinterested และ Distancing แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามันจะไม่มีอะไรให้ทำความเข้าใจเลย เพราะการที่ท่านใช้ คำว่า Attending Closely นั้น คำว่า Closely โดยความหมายของมันเองนั้นทำให้เราไม่จำเป็นต้องอธิบายถึงเรื่องระยะห่างระหว่างตัวตนของเรากับวัตถุสุนทรียะ (Distancing) อีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ ตามความคิดของ Dickie ในขณะที่เราที่มีประสบการณ์สุนทรียะนั้น เราจะต้องมีความสนใจใกล้ชิดอย่างมากกับวัตถุสุนทรียะอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องไปนำคำที่กำกวมน่าสงสัย

(นั่นก็คือคำว่า Disinterested) ตามที่ Stolnitz ยกมาอธิบาย ซึ่งคำเหล่านี้ Dickie เห็นว่ามีแต่จะสร้างความเข้าใจผิดให้คนทั่วไปได้

คุณค่าทางสุนทรียะ

คุณค่าทางสุนทรียะ (aesthetic value) เป็นคุณค่าที่ให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามการตัดสินเชิงสุนทรียภาพ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2532: 4) ปัญหาที่สำคัญในประเด็นเรื่องการตัดสินเชิงสุนทรียภาพ หรือการตัดสินคุณค่าความงาม คือ ปัญหาเกี่ยวกับการมีอยู่ของความงาม ความงามมีอยู่จริงหรือไม่? ถ้าความงามมีอยู่จริงแล้วตำแหน่งของความงามอยู่ที่ไหน? นักสุนทรียศาสตร์ต่างก็มีทัศนะที่หลากหลาย ซึ่งล้วนก็อธิบายไปตามระบบความเชื่อของตน แต่ความงามซึ่งเป็นคุณค่าทางสุนทรียะนั้นไม่มีหลักฐานที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ไม่สามารถใช้เครื่องมือวัดค่าได้ จากความเห็นที่แตกต่างกันนั่นเองที่ทำให้เกิดการแสดงผลจนเกิดเป็นทฤษฎีความงามขึ้นมา ซึ่งพอจะสรุปโดยสังเขปได้ 4 ทฤษฎี ดังนี้

ทฤษฎีวัตถวิสัยนิยม (Objectivism)

นักสุนทรียศาสตร์กลุ่มวัตถวิสัยนิยมมีทัศนะว่า ความงามมีอยู่จริง ๆ ในวัตถุ มีอยู่อย่างอิสระจากความคิดหรืออารมณ์ของมนุษย์ เมื่อความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ ความงามจึงเป็นสิ่งที่อยู่ในเนื้อวัตถุ และเป็นสิ่งที่ติดมากับวัตถุตั้งแต่เริ่มแรก วัตถุไม่ได้งามเพราะมนุษย์สนใจมัน แต่เพราะวัตถุนั้นงามต่างหากมนุษย์จึงสนใจวัตถุนั้น หมายความว่า ความงามของวัตถุนั้นเป็นสิ่งที่มียู่ก่อนแล้วไม่ว่าจะมีใครไปสนใจมันหรือไม่มันก็ทรงความงามอยู่อย่างนั้น มิใช่ว่าความงามเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสนใจของมนุษย์ ดังนั้นนักคิดกลุ่มนี้จึงเห็นว่า เกณฑ์ตัดสินความงามมีอยู่ และมีอยู่อย่างอิสระแน่นอนตายตัว การที่มนุษย์เรามีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องของความงามไม่ได้หมายความว่า ความงามอยู่ที่จิตใจที่รู้สึกนึกคิดของเรา แต่ความงามมีอยู่อย่างอิสระของมัน และมีความสมบูรณ์ในตัวเอง มนุษย์ตัดสินวัตถุที่งามไม่เหมือนกันเพราะแต่ละคนเข้าไปไม่ถึงเกณฑ์มาตรฐานของความงามนั่นเอง

ทฤษฎีจิตวิสัยนิยม (Subjectivism)

ทฤษฎีจิตวิสัยนิยม (บางที่อาจเรียกว่าทฤษฎีอัตวิสัยนิยม) มีทัศนะว่า ความงามไม่ได้มีอยู่จริงในวัตถุหรือสิ่งใด ๆ ภายนอก แต่ความงามเป็นเรื่องของจิตใจที่มีจินตนาการนึกฝันและมีอารมณ์ความรู้สึกผลิตเพลิดใจ เมื่อความงามมิได้มีอยู่กับสิ่งใด ๆ ภายนอกจิตใจของมนุษย์ ความ

งานจึงเป็นสิ่งมีอยู่หรือเกิดขึ้นในจิตใจ หมายความว่า จิตใจของมนุษย์เป็นแหล่งกำเนิดของความงาม ดังนั้นนักสุนทรียศาสตร์กลุ่มจิตวิสัยนิยมจึงมีความเห็นว่า เกณฑ์ตัดสินเรื่องความงามเป็นจิตวิสัย การตัดสินขึ้นอยู่กับจิตใจคือความรู้สึกเพลิดเพลินใจเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม นักจิตวิสัยนิยมยังเชื่ออีกด้วยว่า แม้เรื่องการตัดสินความงามจะเป็นสิ่งเชิงจิตวิสัย แต่มนุษย์เรามีคุณสมบัติบางอย่างเหมือน ๆ กัน ซึ่งทำให้เรามีความรู้สึกนึกคิดในทางสุนทรียะได้เหมือน ๆ กัน แต่คุณสมบัตินี้อาจจะมีมากน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละคน

ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism)

ทฤษฎีสัมพัทธนิยมมีทัศนะอยู่กึ่งกลางระหว่างทฤษฎีวัตถุวิสัยนิยมและทฤษฎีจิตวิสัยนิยม เพราะเชื่อว่าความงามไม่ได้เป็นวัตถุวิสัยอย่างสิ้นเชิง และไม่ได้เป็นจิตวิสัยอย่างสิ้นเชิงด้วย แต่มันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับบุคคล ทฤษฎีสัมพัทธนิยมมีส่วนที่เชื่อเหมือนวัตถุวิสัยนิยมที่ว่า การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะคือการตัดสินวัตถุไม่ใช่การตัดสินความรู้สึกของผู้เข้าไปรับรู้ และอีกส่วนก็เชื่อเหมือนกับจิตวิสัยนิยมว่า คุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่สิ่งสัมบูรณ์หรือมีค่าในตัวเอง แต่มันสัมพันธ์กับการรับรู้ทางสุนทรียะของผู้รับรู้ วัตถุกับบุคคลมีความสำคัญด้วยกันทั้งคู่ในการตีคุณค่าทางสุนทรียะ เกณฑ์ตัดสินทางสุนทรียะจะอาศัยเพียงตัววัตถุหรือตัวบุคคลอย่างเดียวไม่ได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานจากคุณสมบัติของวัตถุและการรับรู้ทางสุนทรียะของตัวบุคคลประกอบกัน คุณสมบัติทางสุนทรียะของวัตถุจะทำให้บุคคลนั้นมีความรู้สึกทางสุนทรียะ แต่ถ้าไม่มีใครมารับรู้ คุณสมบัติทางสุนทรียะนั้นก็ยังคงอยู่ในวัตถุเพียงแต่ไม่ได้ทำให้ใครมีความรู้สึกทางสุนทรียะ ดังนั้นคุณค่าทางสุนทรียะของทฤษฎีสัมพัทธนิยม คือ ความสามารถของคุณสมบัติของวัตถุอันก่อให้เกิดความรู้สึกทางสุนทรียะแก่บุคคลผู้รับรู้ คุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่สิ่งที่มีค่าในตัวเอง แต่มีลักษณะในเชิงสัมพันธ์

ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent Theory)

ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่เป็นทฤษฎีที่พยายามรวมจุดเด่นและกำจัดจุดด้อยของทุกทฤษฎีที่มีมาก่อน ทฤษฎีนี้มีทัศนะว่า คุณค่าทางสุนทรียะหรือความงามนั้น เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการหาคุณค่าดังกล่าว ความงามไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่ก่อนหน้าที่จะมีกระบวนการนี้ แต่มันมีขึ้นหรือเป็นผลจากกระบวนการหาคุณค่า โดยกระบวนการหาคุณค่าทางสุนทรียะนี้ มีองค์ประกอบหรือมีเงื่อนไขคือ จะต้องมิตัววัตถุซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะตัว จะต้องมิตัวบุคคลที่มีความรู้ความสามารถพอที่จะตีคุณค่าหรือสนใจวัตถุนั้น จะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างวัตถุกับบุคคล และจะต้องมีหลักเกณฑ์บางอย่างสำหรับให้บุคคลใช้เป็นมาตรฐานในการตีคุณค่าทางสุนทรียะของวัตถุ ถ้าวัตถุ

นั้นเข้าหลักเกณฑ์มาตรฐานที่ยอมรับกันทั่วไปก็ตัดสินได้ว่าวัตถุนั้นมีคุณค่าทางสุนทรียะ แต่ถ้าตรงกันข้ามก็ตัดสินได้ว่าไม่มีคุณค่าทางสุนทรียะ ทฤษฎีนี้เห็นด้วยกับทฤษฎีวัตถุวิสัยนิยมในประเด็นที่ว่า วัตถุที่จะดีคุณค่านั้นต้องเป็นวัตถุที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัว และเห็นด้วยกับทฤษฎีจิตวิสัยนิยมที่ว่า บุคคลที่รู้จักคุณค่าของวัตถุนั้นเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการดีคุณค่าทางสุนทรียะ ไม่ใช่จะกำหนดความสำคัญเพียงด้านใดด้านหนึ่ง อีกทั้งทฤษฎีนี้ยังเห็นด้วยกับทฤษฎีสัมพัทธนิยมที่ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัตถุและหลักเกณฑ์สำหรับหาคุณค่าก็มีความสำคัญด้วย แต่ไม่ยอมรับว่าตัวความสัมพันธ์เองนั้นเป็นตัวคุณค่า เพราะว่าตัวคุณค่านั้นเป็นสิ่งใหม่หรือเป็นอุบัติการณ์ใหม่ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น (สุเชาว์ พลอยชุม, 2534: 20-26)

สรุปได้ว่า ทฤษฎีวัตถุวิสัยนิยมและทฤษฎีจิตวิสัยนิยมมีลักษณะความคิดแบบสุดขั้ว กล่าวคือ ทฤษฎีวัตถุวิสัยนิยมให้ความสำคัญกับวัตถุสุนทรียะเพียงอย่างเดียว ส่วนทฤษฎีจิตวิสัยนิยมก็ให้ความสำคัญเฉพาะจิตใจหรือความรู้สึกของบุคคลเพียงอย่างเดียวเช่นกัน ทั้งสองทฤษฎีจึงประสบปัญหาในการอธิบายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างตัววัตถุที่ถูกรับรู้ (Object) กับตัวบุคคลผู้รับรู้ (Subject) เพราะถ้าตัดส่วนหนึ่งส่วนใดออกไปอย่างเด็ดขาด การอธิบายเรื่องความงามก็ไม่อาจทำได้อย่างสมบูรณ์ชนิดที่ไม่สามารถโต้แย้งได้ ส่วนทฤษฎีสัมพัทธนิยมซึ่งพยายามยืนอยู่ตรงกลางระหว่างทฤษฎีวัตถุวิสัยนิยมและทฤษฎีจิตวิสัยนิยม โดยอธิบายความงามว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับบุคคลนั้น ก็มีข้อโต้แย้งได้ว่า ตัวความสัมพันธ์เองนั้นไม่ได้เป็นความงามหรือตัวคุณค่าทางสุนทรียะ ส่วนทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ซึ่งเป็นพัฒนาการทางความคิดหลังสุดในประเด็นนี้ได้ให้ความสำคัญกับทุกองค์ประกอบหรือทุกเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการหาคุณค่าทางสุนทรียะ อีกทั้งยังถือเป็นการรวมเอาส่วนที่ถูกหรือส่วนที่ยอมรับได้โดยทั่วไปของทุกทฤษฎีมาไว้ด้วยกัน แล้วตัดส่วนที่ผิดหรือส่วนที่มีข้อโต้แย้งออกไปนั่นเอง ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่จึงเป็นทฤษฎีที่ขจัดปัญหาต่าง ๆ ได้มากที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในสุนทรียศาสตร์ตะวันตก

เมื่อพิจารณาเฉพาะซีกโลกตะวันตกแล้ว ประโยคที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับว่าเป็นประโยคแรกของการแสดงการตัดสินทางสุนทรียะ ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง Iliad ของ Homer ที่กล่าวถึงภาพบนโล่ของ Achilles ว่า “มันช่างเป็นผลงานที่น่าพิศวง (That was a marvellous piece of work)” ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงความรู้สึกละเอียดในการเลียนแบบ (Imitation) ประโยคดังกล่าวนี้แสดงถึงปัญหาที่สำคัญทางสุนทรียศาสตร์ในเวลาต่อมา คือ ปัญหาความสัมพันธ์

ระหว่างสิ่งที่ถูกเลียนแบบกับสิ่งที่เลียนแบบ หรือกล่าวในภาพกว้าง ๆ คือปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างความจริง (Reality) กับภาพปรากฏ (Appearance) (Edward, 1972: 18)

ในการพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับความงามทางสุนทรียศาสตร์ในที่นี้ จะศึกษาพัฒนาการทางความคิดของนักปราชญ์และกลุ่มลัทธิที่สำคัญ ๆ ของทางตะวันตก ตามช่วงเวลาของการนำเสนอคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคสมัยรุ่งเรืองของกรีก

Plato (428/427 B.C. - 348/347 B.C.)

Plato มีความคิดเกี่ยวกับความงามปรากฏกระจายอยู่ในผลงานที่มีลักษณะเป็นบทสนทนา (Dialogues) ต่าง ๆ เช่น Ion, Symposium, Republic, Sophist, Laws, Phaedrus และ Greater Hippias ปัญหาที่ท่านหยิบยกมาสนทนาก็เป็นปัญหาที่พุดกันโดยทั่วไปในสมัยนั้น อาจมีบางปัญหาที่ Plato ตั้งขึ้นใหม่และเจาะลึกถึงคำตอบเป็นคนแรก การตั้งคำถามที่ดีและสืบสาวหาคำตอบอย่างเป็นระบบนั่นเองที่ทำให้เกิดจุดเริ่มของความเป็นเอกภาพจนพอที่จะสามารถกำหนดเป็นทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ของ Plato ขึ้นมา ในการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับความงามของ Plato นั้น จำเป็นต้องศึกษาจากบทสนทนาต่าง ๆ ข้างต้นประกอบกัน

แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของ Plato มีความสัมพันธ์อยู่กับหัวใจแห่งระบบปรัชญาของท่าน คือทฤษฎีมโนคติ (Idealistic Theory) และยังเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางศีลธรรมด้วย กล่าวคือ Plato เชื่อว่า ความงามทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกแห่งผัสสะนี้ (World of Sensible) ล้วนมาจากความงามสากลที่มีอยู่ในโลกแห่งมโนคติ หรือ โลกของแบบ (World of Ideas or World of Form) อันเป็นที่รวมแห่งแม่แบบทั้งหลายทั้งปวง โดยมีมโนคติแห่งความดี (Idea of The good) เป็นประธานสูงสุด ความงามต่าง ๆ ที่ปรากฏในโลกแห่งผัสสะจึงเป็นเพียงความงามชั้นรองที่ไม่ถึงขั้นความงามมาตรฐานที่มีอยู่ในโลกแห่งมโนคติ โลกแห่งมโนคตินั้นไม่ได้อยู่ในโลกนี้ ทั้งยังไม่สามารถรู้ได้โดยประสาทรับสัมผัสทั้งห้า Plato เชื่อว่าทุกคนที่ได้พัฒนาปัญญาจนถึงระดับเห็นความจริงมาตรฐานแล้วก็จะสามารถเห็นความงามมาตรฐานได้เหมือนกันและตรงกัน

Plato เห็นว่า สิ่งเฉพาะต่าง ๆ ในโลกของผัสสะนี้ ทุกสิ่งสามารถมีคุณสมบัติของความงามได้ และสามารถมีได้หลายวิธี ความงามอาจปรากฏแก่สิ่งหนึ่ง แต่ไม่ปรากฏในอีกสิ่งหนึ่ง ความงามของบางสิ่งอาจเปลี่ยนไปตามกาลเวลา แต่เบื้องหลังของสิ่งที่งามทั้งหลายในโลกของผัสสะนี้ มีความงามอันหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ในสิ่งที่งามทุกประเภท นั่นคือ แก่นแท้ของความงาม หรือ แบบของความงามนั่นเอง แบบของความงามมีลักษณะสัมบูรณ์ เป็นนามธรรม ซึ่งหนทางในการเข้าถึงหรือระลึกถึงแบบของความงามที่แท้จริงในโลกของแบบ คือ การมีความรักในความงาม (love of beauty) (อัจฉริยา วัชรายน, 2552: 102)

สำหรับ Plato ความงามคือการเลียนแบบ (imitation ซึ่งมาจากคำ mimesis ในภาษากรีก) และความงามที่แท้จริงซึ่งเป็นสิ่งสากล (universal) และเป็นสิ่งสัมบูรณ์ (absolute) นั้น ก็คือ “แบบของความงาม” (Form of Beauty) ที่มีอยู่ในโลกของแบบซึ่งเป็นโลกแห่งปัญญา (The Intelligible World) โดยตัวความงาม (Beauty itself) หรือ “แบบของความงาม” นี้จะไม่สามารถเห็นได้ด้วยตาเนื้อ แต่จะสามารถเข้าถึงได้ด้วยการเพ่งพินิจหรือการเข้ามาม (contemplation) ในลักษณะที่ผู้รู้หลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งนั้น คือเป็นการเห็นและเข้าใจความงามด้วยปัญญาหรือเหตุผล และผู้ที่เข้าถึงและชื่นชมความงามที่แท้จริงได้คือผู้ที่มีปัญญาญาณ (The intellectual) ไม่ใช่ศิลปิน (artist) (ลักษณะวัต ปาละรัตน์, 2551:29)

Plato ได้นิยามไว้หลายแห่งและมีความหมายได้หลายอย่าง บางครั้ง Plato เชื่อว่า สิ่งที่มีความงาม คือสิ่งที่นำมาใช้ได้ดีตามจุดประสงค์ของมัน บางครั้งอธิบายว่า ความงามคือการใช้ประโยชน์ในความหมายที่ว่า ให้ความเพลิดเพลินจากการมองเห็นและได้ยิน Plato เรียกมันว่าความเพลิดเพลินเชิงประโยชน์ (beneficial pleasure) (จรูญ โกมุทร์ดำนนท์, 2547: 20)

กล่าวโดยรวม ตามทัศนะของ Plato ความงามต่าง ๆ ที่ปรากฏในโลกแห่งผัสสะเป็นเพียงความงามชั้นรองที่ไม่ถึงขั้นความงามมาตรฐานที่อยู่ในโลกแห่งมโนคติ โลกแห่งมโนคตินั้นไม่ได้อยู่ในโลกนี้ ทั้งยังไม่สามารถรู้ได้โดยประสาทสัมผัสทั้งห้า Plato เชื่อว่าทุกคนที่ได้พัฒนาปัญญาจนถึงระดับเห็นความจริงมาตรฐานแล้วก็จะสามารถเห็นความงามมาตรฐานได้เหมือนกันและตรงกัน

Aristotle (384 B.C. - 322 B.C.)

ถึงแม้ Aristotle จะเป็นศิษย์เอกของ Plato แต่ก็มีประเด็นความคิดทางสุนทรียศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะตน แนวคิดที่เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ของ Aristotle แม้จะเน้นหนักในประเด็นเกี่ยวกับการประพันธ์ แต่ก็ชี้ให้เห็นว่า Aristotle มีทัศนะที่ดีต่อศิลปะและมีแนวคิดที่ประนีประนอมมากกว่าอาจารย์ของท่าน ทั้งยังให้ความสำคัญแก่ศิลปะในฐานะที่เป็นกิจกรรมพื้นฐานที่แสดงถึงลักษณะนิสัยของมนุษย์ สำหรับการพิจารณาทัศนะเรื่องความงามของ Aristotle ก็จำเป็นต้องศึกษาจากผลงานต่าง ๆ ประกอบกันเช่นเดียวกัน

ในผลงานเรื่อง Rhetoric ของ Aristotle ท่านได้แจกแจงถึงสิ่งที่ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินในโศกนาฏกรรม (Tragedy) (ในที่นี้ใช้ในความหมายเกี่ยวกับการทุกข์ทรมานของบุคคลที่ยิ่งใหญ่ ไม่ใช่ทุก ๆ ความทุกข์ทรมานในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไป) ว่ามาจากสองสาเหตุ คือ มาจากการเลียนแบบธรรมชาติ และการจดจำการเลียนแบบ Aristotle อธิบายว่า มนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลย่อมจะได้รับความเพลิดเพลินจากการเลียนแบบ การได้เห็นหรือการได้รู้จักสิ่งที่เลียนแบบก็ถือเป็นการเรียนรู้ชนิดหนึ่ง และการเรียนรู้นั้นสามารถให้ความเพลิดเพลินแก่เราได้ ซึ่งถ้าจะถามว่าอะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้ระบว่าโศกนาฏกรรมนั้นดี Aristotle ตอบว่าเพราะมันให้ประสบการณ์สุนทรียะคือความเพลิดเพลินแก่เรา กล่าวคือ เป็นความเพลิดเพลินที่มาจากความกลัวและความเวทนาในวิธีการเลียนแบบนั้น ๆ (Edward, 1972: 20)

Aristotle ยอมรับว่าความเพลิดเพลินพอใจเป็นส่วนสำคัญในงานศิลปะ แต่ศิลปะแต่ละชนิดนั้นจะต้องให้ความพึงพอใจที่เหมาะสมตามชนิดของมันด้วย (Aristotle ใช้คำว่า “Proper Pleasure”) ปัญหาที่ตามมาคือ ในเมื่อความกลัวและความเวทนาเป็นความรู้สึกเชิงลบ (ไม่เป็นที่ต้องการ) แล้วมันจะปลุกความเพลิดเพลินซึ่งเป็นความรู้สึกเชิงบวก (เป็นที่ต้องการ) ให้แก่เราได้อย่างไร คำตอบที่ใกล้เคียงมากที่สุดน่าจะเป็นว่า ถึงแม้ว่าสิ่งที่เลียนแบบ (ตัวต้นแบบ) ในตัวมันเองอาจจะเป็สิ่งที่ม่มีลักษณะไม่น่ามอง แต่ความชื่นชมจากการเลียนแบบ เช่น ภาพวาดดี ๆ ของชาวสตัว (จากศิลปินที่เก่ง ๆ) ก็อาจทำให้เราสามารถเอาชนะความรู้สึกสยดสยองจากซากของสัตว์ที่เห็นจริง ๆ หรือความเพลิดเพลินที่ผู้ชมได้รับจากการชมโศกนาฏกรรมนั้นเป็นเพราะผู้ชมทนไม่ได้กับความเศร้าจริง ๆ แต่กับความเศร้าที่มาจากการเล่นแบบให้ปรากฏออกมาสามารถสร้างความเพลิดเพลินให้ผู้ชมได้ด้วยเหตุที่ผู้ชมไม่ได้เป็นผู้ประสบกับความเศร้านั้นจริง ๆ อีกทั้งการชมละครโศกนาฏกรรมยังมีส่วนช่วยให้มีการหยุดพักจากชีวิตจริงที่ต้องพบเจอกับความโศกเศร้าจริง ๆ ได้อีกด้วย

กล่าวโดยรวม Aristotle เชื่อว่าความงามเป็นสิ่งที่มีความค่าและให้ความสุขความพึงพอใจ ความงามจึงเป็นสิ่งที่ดี แม้ความงามจะสัมพันธ์กับความพอใจแต่แตกต่างจากความมีคุณประโยชน์ เพราะความงามเป็นสิ่งที่มีความค่าในตัวเองในขณะที่คุณค่าที่มาจากคุณประโยชน์นั้นเป็นผลจากความต้องการของมนุษย์ที่มีเป้าหมายในประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านั้น Aristotle มีทัศนคติที่ดีต่อความงามและศิลปะเพราะท่านเชื่อว่าความงามเป็นสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลินที่ไม่มีพิษมีภัยและถือเป็นสิ่งที่มีความค่า สิ่งใดที่จะได้รับการยกย่องว่างาม สิ่งนั้นต้องมีความค่าและในขณะเดียวกันต้องให้ความเพลิดเพลินเจริญใจด้วย Aristotle ปฏิเสธทัศนะของ Plato ที่ว่า “แบบ” มีอยู่เหนือโลกแห่งประสบการณ์ และดำรงอยู่ในอาณาจักรของตัวเองที่แยกตัวออกไปจากโลกนี้ แม้ปรัชญาของ Aristotle จะยังคงรักษาแนวความคิดเกี่ยวกับ “แบบ” ของอาจารย์ท่านไว้ แต่ท่านก็ทำให้มันปรากฏเป็นรูปเป็นร่างอยู่ในธรรมชาติของโลกนี้ และเราสามารถมีประสบการณ์เกี่ยวกับมันได้

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคสมัยรุ่งเรืองของกรีกนี้ สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องความงามของ Plato และ Aristotle นั้น มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (Objective) เหมือนกัน เพราะเชื่อว่าความงามเป็นสิ่งที่อยู่จริง บรรทัดฐานในการประเมินค่าความงามโดยเฉพาะในงานศิลปะก็พิจารณาจากความสมบูรณ์ของการเลียนแบบจากโลกภายนอก (ในทางศิลปะเรียกแนวคิดนี้ว่า ทฤษฎีการเลียนแบบ (Theory of Representation)) แต่โลกภายนอกที่ศิลปะเลียนแบบนั้นเพลโตถือว่าเป็นเพียงการเลียนแบบปรากฏการณ์หรือสิ่งเฉพาะ (Particular Thing) ส่วนอริสโตเติลถือว่าการเลียนแบบนั้นสามารถเลียนแบบได้ถึงความจริงหรือสิ่งสากล (Universal Thing) ความแตกต่างนี้เกิดจากความเชื่อในเรื่องโลกภายนอกที่ต่างกัน ทำให้ผลในการประเมินค่าความงามในศิลปะของทั้งสองท่านแตกต่างกันไปด้วย แต่ทั้งสองท่านเชื่อว่าตัวต้นแบบของความงามนั้นเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ขณะที่สิ่งที่เลียนแบบนั้นเปลี่ยนแปลง

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในหลังยุคสมัยรุ่งเรืองของกรีก

Plotinus (204 A.D. - 270 A.D.)

Plotinus จัดได้ว่าเป็นนักปรัชญาในหลังยุคสมัยรุ่งเรืองของกรีกที่มีแนวคิดที่เกี่ยวกับความงามที่โดดเด่น Plotinus ได้ศึกษาแนวคิดของนักปรัชญาสำนักต่าง ๆ ที่มีมาก่อนหน้า และนำปรัชญาเหล่านั้นมาประนีประนอมกัน โดยเฉพาะปรัชญาของ Plato นั้น จะมีอิทธิพลต่อความคิดของท่านมากที่สุด ถือได้ว่า Plotinus เป็นผู้นำคนสำคัญในการพัฒนาระบบปรัชญาซึ่งเรียกขานกันใน

ภายหลังว่า Neo-Platonism ทิศทางสุนทรียศาสตร์ของ Plotinus สอดรับกับแนวคิดทาง อภิปรัชญาของท่านที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดในเรื่อง เอกภาวะหรือปฐมบท (The One or The First) และการไหลล้น (Emanating) กล่าวคือ ท่านเชื่อว่าความแท้จริงสูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว คือ เอกภาวะหรือปฐมบท ซึ่งเป็นจิตสมบูรณ์ มีอยู่ด้วยตัวเอง อยู่พ้นความสามารถของมนุษย์ที่จะเข้าถึงด้วยประสาทสัมผัส ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยคำพูด มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงสูงสุดนี้ได้โดยการ ทำจิตให้สงบเท่านั้น ความคิดเห็นลักษณะนี้ของ Plotinus ทำให้ท่านถูกจัดอยู่ในพวกรหัสขัลลัทธิ (Mysticism) คือ ถือว่ามีความจริงหรือคุณค่าบางอย่างที่บุคคลที่มีสัมผัสพิเศษเท่านั้นจะเข้าถึงได้

Plotinus เชื่อว่าความสมบูรณ์ของเอกภาวะนี้มีมากไม่รู้จบ จนไหลล้นออกมาเป็นปัญญา หรือจิต (Intellect or Mind) ตรงจุดนี้ Plotinus ได้อธิบายถึงปัญญาหรือจิตในลักษณะที่คล้ายคลึงกับ โลกแห่งมโนคติของ Plato แล้วยกมโนคติแห่งความดีของ Plato ให้เป็นเอกภาวะที่อยู่เหนือปัญญา หรือจิตอีกทีหนึ่ง แม้ปัญญาหรือจิตนี้จะมีความจริงสมบูรณ์ใกล้เคียงกันกับเอกภาวะแต่ก็ถือว่าเจือจางกว่า แต่แม้จะเจือจาง ความสมบูรณ์ที่มีนั้นก็มากพอที่จะไหลล้นออกมาอีกเกิดเป็นวิญญาณทั้งมวล (All-soul) สิ่งทั้งสามที่กล่าวมา คือ เอกภาวะหรือปฐมบท, ปัญญาหรือจิต, และวิญญาณทั้งมวล ต่างก็มีความจริงของมันเพียงแต่มีระดับลดหลั่นกันไป

ความคิดเห็นทางสุนทรียศาสตร์ของ Plotinus ปรากฏกระจัดกระจายในชุดงานเขียนชื่อ Enneads ซึ่งรวบรวมไว้โดยศิษย์ใกล้ชิดของท่านที่ชื่อ Porphyry (234 A.D. - 305 A.D.) ในงานเขียนชุดนี้ ในส่วนของบทความชื่อ “On Beauty” , “On the Intellectual” และ “How the Multiplicity of The Ideal-Forms Came into Being; and on the Good” นั้น เห็นได้ว่า แม้ Plotinus จะยอมรับความมีอยู่ของความงามมาตรฐานและยอมรับว่ามีกฎเกณฑ์ตายตัวในการวัดค่าความงาม แต่ท่านไม่ยอมรับว่า ความสมมาตร (Symmetry) ความมีเอกภาพ (Unity) หรือ ความกลมกลืน (Harmony) เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของความงาม เพราะเหตุว่า ถ้าความงามเกิดจากสิ่งเหล่านี้ ความงามนี้ก็จะปรากฏได้เฉพาะในวัตถุที่มีองค์ประกอบ (Compound Thing) เท่านั้น แต่จะไม่ปรากฏในสิ่งเชิงเดี่ยว (Simple Thing) เช่นสีหรือเสียง เป็นต้น อีกทั้งความงามเช่นนี้ใช้ได้เฉพาะกับสิ่งที่ป็นวัตถุแต่ละใช้ไม่ได้กับสิ่งที่ป็นนามธรรม เช่น คุณธรรมหรือความรู้ เป็นต้น สำหรับ Plotinus แล้ว ความงามของวัตถุ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมกัน (Participate) ระหว่างวัตถุในโลกของผัสสะกับแบบอุดมคติ (Ideal-Form หรือส่วน ปัญญาหรือจิต) เมื่อใดที่วัตถุมีการรวมกันอย่างสมดุลจนเกิดความเป็นเอกภาพขององค์ประกอบย่อยต่าง ๆ ความงามจะปรากฏตัวของมันเอง ดังนั้น ความมีเอกภาพจึงไม่ใช่แหล่งกำเนิดของความงาม แต่เป็นการสำแดงออกของความงามในส่วนภายนอกเท่านั้น และ

ยังมีความงามที่สูงส่งกว่านี้ คือ ความงามของจิตซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของความงามทั้งหลาย มนุษย์จะเห็นความงามนี้ได้ก็ต่อเมื่อเขาทำจิตของตนให้สูงส่งและงดงามก่อนเป็นเบื้องต้นแรก เป็นการทำให้ได้ย้อนกลับไปหาต้นกำเนิดของตัวเอง ในภาวะเช่นนี้จิตของเราจะเกิดความปิติอย่างล้นพ้น (Edward, 1972: 22)

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับความงามในหลังยุคสมัยรุ่งเรืองของกรีกนี้ สรุปได้ว่า ความคิดเรื่องความงามของ Plotinus ใกล้เคียงกับของ Plato เพราะต่างก็เชื่อว่ามีความงามสูงสุดที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นความงามสมบูรณ์แบบขั้นสุดท้าย และผู้ที่เข้าถึงความงามนี้ได้ต้องมีความรักในความงาม แต่ต้องสลัดให้หลุดพ้นจากความงามของวัตถุสู่ความงามของการกระทำ จากความงามของการกระทำสู่ความงามของจิต จากความงามของจิตสู่ความงามขั้นสุดท้าย คือ ความงามสมบูรณ์แบบ อันเป็นต้นกำเนิดของความงามทั้งหลายนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคสมัยกลาง

St. Augustine (354 A.D. – 430 A.D.)

St. Augustine เป็นนักปราชญ์ที่อุทิศตนเพื่อศาสนาคริสต์โดยแท้ แนวคิดทางปรัชญาของท่านได้รับอิทธิพลจาก Plato กล่าวได้ว่า St. Augustine นำปรัชญาของ Plato มาตีความให้เข้ากันได้กับคำสอนของศาสนาคริสต์ แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของ St. Augustine จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเชื่อในเรื่องพระเจ้า คำศัพท์สำคัญในแนวคิดเรื่องความงามของ St. Augustine คือ คำว่า เอกภาพ (Unity) จำนวน (Number) ความเท่ากัน (Equality) สัดส่วน (Proportion) และระเบียบ (Order) ซึ่งคำที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดคือคำว่า เอกภาพ St. Augustine มีความคิดเห็นว่า จากจำนวนก่อให้เกิดระเบียบ เกิดการเรียงตัว และเกิดการรวมเป็นสิ่งเดียวกัน ท่านได้จำแนกความงามออกเป็นสองชนิด คือ ความงามทางกายภาพที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผัสสะและความงามทางจิตที่เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ ซึ่ง St. Augustine ให้คุณค่ากับความงามทางจิตมากกว่าความงามทางกายภาพ และเชื่อว่าผู้ที่เข้าถึงความงามขั้นสูงนี้ได้ต้องอาศัยจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์เท่านั้น การรับรู้ความงามในสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นการเดินทางเข้าหาพระเจ้า (พระคริสต์) และการได้รับประสบการณ์สุนทรียะอันสูงสุดก็คือการได้บรรลุถึงความรู้สึกแห่งความงามหรือบรรลุถึงปัญญาทางศาสนานั้นเอง

St. Augustine มิได้เห็นว่าความงามทางกายภาพนั้นจะไม่มีคุณค่าเอาเสียเลย เพราะเมื่อมันเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ถูกสร้างโดยพระเจ้า คุณค่าของมันจึงอยู่ที่การสะท้อนให้เราเห็นความงามสูงสุดซึ่งเป็นความงามอมตะและสมบูรณ์อย่างที่สุดจากพระเจ้านั่นเอง St. Augustine เชื่อว่าพระเจ้าเท่านั้นที่เป็นที่สุดของความงามและเป็นองค์แห่งความงามที่ทำให้เกิดความงามอื่น ๆ ตามมา จากความคิดเรื่องความงามที่กล่าวมาได้นำไปสู่ลักษณะของการตัดสินความงามในแบบของ St. Augustine โดยท่านเห็นว่าการตัดสินความงามนั้นจะตัดสินตามความรู้สึกของแต่ละคน ไม่ได้ต้องมีเกณฑ์มาตรฐานเดียว ซึ่งท่านเชื่อว่าเกณฑ์มาตรฐานนั้นได้จากการเปิดเผยของพระเจ้า (Divine Illumination) (Edward, 1972: 23)

กล่าวโดยรวม ความงามในทัศนะของ St. Augustine เป็นสิ่งที่ถูกต้องอย่างแท้จริงและไม่มีลักษณะสัมพัทธ์ การตัดสินความงามมีลักษณะแบบวัตถุวิสัย (Objective) คือต้องมีเกณฑ์เดียว แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของ St. Augustine นั้น อยู่ภายใต้อิทธิพลของคริสตศาสนา แต่ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่น่ายกย่องในความพยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าให้เป็นระบบยิ่งขึ้น

St. Thomas Aquinas (1225 A.D. – 1274 A.D.)

St. Thomas Aquinas เป็นนักปรัชญาในร่มเงาของศาสนาคริสต์ที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่ง แนวคิดทางปรัชญาของท่านส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากปรัชญาของ Aristotle โดยท่านได้นำเอาปรัชญาของ Aristotle มาตีความให้กลมกลืนกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ ในส่วนที่เป็นความคิดทางอภิปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางสุนทรียศาสตร์นั้น เรื่องความดี (Goodness) ซึ่ง St. Thomas Aquinas ถือว่าเป็นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติอย่างหนึ่ง ได้ถูกจัดให้มีความสัมพันธ์กับความต้องการ กล่าวคือ ทุก ๆ สิ่งที่ดี คือทุก ๆ สิ่งที่เป็นที่ปรารถนา ความเปลิดเปล็นจึงเป็นลักษณะหนึ่งของความดี ความดีในลักษณะนี้จึงถูกเรียกว่าความงาม

ความคิดที่มีชื่อเสียงที่สุดเกี่ยวกับความงามของ St. Thomas Aquinas คือความคิดเรื่องเงื่อนไขสามอย่างของความงาม อันประกอบไปด้วย ความสมบูรณ์หรือความดีเลิศ (integrity or perfection) สัดส่วนหรือความกลมกลืน (proportion or harmony) และความสว่าง (brightness or clarity) เงื่อนไขแรก St. Thomas Aquinas ยกตัวอย่างว่า ถ้าวัตถุชิ้นหนึ่งชำรุดร้าวร้าวย่อมพูดได้ว่ามันไม่สมบูรณ์ เงื่อนไขที่สอง มีความหมายสองอย่าง คือ อย่างแคบและอย่างกว้าง อย่างแคบเป็น

ความสัมพันธ์ที่แน่นอนระหว่างปริมาณหนึ่งกับปริมาณอื่น เช่นการเป็นสามเท่าหรือการเท่ากันของสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง ในความหมายกว้างคือทุก ๆ ความสัมพันธ์ของสิ่งหนึ่งกับสิ่งอื่น เช่น ความสัมพันธ์เชิงสัดส่วนระหว่างพระเจ้ากับสิ่งที่พระเจ้าสร้าง ระหว่างความฉลาดของมนุษย์กับการเข้าถึงพระเจ้า ระหว่างตัวรูปปั้นกับต้นแบบที่ปั้น เงื่อนไขที่สามนั้น ถ้าจะให้ความหมายตรง ๆ จะเป็นตัวอย่าง เช่น สีสว่าง แต่มีความหมายลึกซึ้งกว่านั้น เช่นคำว่า แสงสว่าง (light) มีความหมายเชิงสัญลักษณ์เชิงความจริง หรือความงามระดับเทพ นอกจากนี้ความสว่างยังหมายถึงความงามของ “แบบ” ที่ส่องสว่างเหนือสัดส่วนขององค์ประกอบย่อยของวัตถุ (จรรยา โกมุทรัตนนานนท์, 2547: 74-75)

กล่าวโดยรวม ความคิดเรื่องความงามของ St. Thomas Aquinas ไม่สามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่าความงามคืออะไร แต่กล่าวได้เพียงว่าความงามประกอบด้วยอะไรบ้าง ส่วนเกณฑ์ตัดสินความงามก็สามารถพิจารณาได้ทั้งแบบ วัตถุวิสัยและแบบจิตวิสัย ขึ้นอยู่กับว่าถ้าเราพอใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นย่อมเป็นสิ่งที่งามสำหรับเรา ความงามในลักษณะนี้เป็นแบบจิตวิสัย แต่ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความงามในตัวเองจนทำให้เราเกิดความพอใจขึ้นมา ความงามในลักษณะนี้เป็นแบบวัตถุวิสัย

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคสมัยกลาง สรุปได้ว่า ทฤษฎีที่เกิดขึ้นในยุคนี้มี ความสัมพันธ์กับเรื่องของเทววิทยา โดย St. Augustine นำปรัชญาของ Plato มาตีความ ส่วน St. Thomas Aquinas เลือกแนวคิดในปรัชญาของ Aristotle มาตีความ แต่ทั้งสองท่านก็มีจุดประสงค์เดียวกันคือ การนำแนวคิดทางปรัชญาที่มาก่อนหน้ามาตีความหรืออธิบายให้สอดคล้องกับคำสอนของศาสนาคริสต์นั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคสมัยฟื้นฟูศิลปและวิทยาการ

ยุคสมัยฟื้นฟูศิลปและวิทยาการ (The Renaissance) เป็นช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในทวีปยุโรป คำว่า “Renaissance” เป็นภาษาฝรั่งเศส แปลว่า “การเกิดใหม่ (Rebirth)” ซึ่งหมายถึงการเกิดใหม่ของการศึกษา ศิลปะและวรรณกรรมของกรีกและโรมัน ยุคฟื้นฟูศิลปและวิทยาการเริ่มต้นขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 และสิ้นสุดลงในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในช่วงนี้ปรัชญาลัทธิมนุษยนิยม (Humanism) ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง สำคัญของแนวคิดนี้คือการยกย่องความสามารถของมนุษย์ในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษาในแวดวงวิชาการจึงได้เปลี่ยนความสนใจจากสิ่งเหนือธรรมชาติมาเป็นการศึกษาธรรมชาติรอบ ๆ ตัวมนุษย์

ในกรณีของความคิดทางสุนทรียศาสตร์ในยุคสมัยฟื้นฟูศิลปปะและวิทยาการนั้น ได้มีการรื้อฟื้นลัทธิ Platonism ลัทธิ Neo-Platonism และลัทธิ Aristotelianism ขึ้นมาศึกษาจนเกิดการพัฒนาด้านทางด้าน ทฤษฎีและการปฏิบัติ เช่น แนวคิดของ Marsilio Ficino (1433 A.D. – 1499 A.D.) ซึ่งเป็นผู้แปลงาน เขียนของ Plato และ Plotinus เป็นภาษาละติน Marsilio Ficino ได้กล่าวถึง “ทฤษฎีการมีสมาธิ ภายใน (Theory of contemplation)” โดยตีความการแยกจิตออกจากร่างกาย (แยกจิตไปสู่โลกของ แบบ) ในบทสนทนาเรื่อง Phaedo ของ Plato ว่าเป็นลักษณะเดียวกันกับช่วงเวลาที่เราสัมผัสกับ ภาวะสุนทรีย์ (แยกจิตไปสู่โลกของสุนทรีย์) แนวคิดนี้เป็นที่มาของคำศัพท์ว่า “การดึงตัวตนออก ห่าง (Detachment)” คือการไม่นำตัวตนของเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับประสบการณ์สุนทรีย์ที่เกิดขึ้น การมีสมาธิภายในดังกล่าวนี้นับเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างงานของศิลปินด้วย กล่าวคือ เป็นการปล่อย วางจากสิ่งที่เห็นแล้วเข้าไปมีส่วนร่วมกับสิ่งที่ยังไม่มี ซึ่งสิ่งนี้นับว่ามีความจำเป็นต่อประสบการณ์ ของความงาม

ในยุคสมัยฟื้นฟูศิลปปะและวิทยาการนี้ได้มีการพยายามยกระดับสถานภาพของงานวิจิตร ศิลป์ให้เป็นเรื่องทางวิชาการ เช่น การศึกษาโครงสร้างทางกายวิภาคของ Leonardo da Vinci (1452 A.D. – 1519 A.D.) และ Albrecht Durer (1471 A.D. -1528 A.D.) หรือ ทักษะของ Leon Battista Alberti (1404 A.D. – 1472 A.D.) ที่เห็นว่าจิตรกรนั้นต้องมีความรู้เรื่องศิลปศาสตร์ สังคม วิทยาศาสตร์ และพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นต้น ดังนั้นพวกเขาเหล่านั้นจะต้องมีความเป็น นักวิชาการด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงช่างอย่างเดียว Leonardo da Vinci ยังมีทัศนะว่า ช่างวาดมีความ สำคัญกว่านักประพันธ์และนักดนตรี ในยุคนี้แม้แต่เรื่องทางดนตรีก็มีทฤษฎีเป็นของตัวเอง เช่น ดนตรีที่ดีต้องแสดงออกทางอารมณ์อย่างเต็มที่ อีกทั้งต้องมีเรื่องราวทางศีลธรรมเหมือนเช่น ดนตรีกรีกโบราณด้วย ส่วนพวกกวีนิพนธ์ก็มักจะอ้างอิงแนวคิดของ Aristotle ที่ว่า บทละครคือการ เลียนแบบพฤติกรรมของมนุษย์ (poetry as imitation of human action) (Edward, 1972: 24)

ในส่วน of แนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคสมัยฟื้นฟูศิลปปะและวิทยาการ สรุปได้ว่า เป็น ช่วงเวลาของการนำความคิดหรือความรู้ในสมัยกรีกมาพัฒนาทั้งทางด้านปฏิบัติและการคิดที่แปลก ใหม่ จุดเด่นของยุคนี้คือการหันเหความสนใจมาอยู่ที่ตัวมนุษย์มากขึ้นนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในศตวรรษที่ 18 และ ศตวรรษที่ 19

แนวโน้มนทางปรัชญาในศตวรรษที่ 18 นั้นจะให้ความสำคัญกับการศึกษาค้นคว้าในปัญหาทางญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้เป็นส่วนใหญ่ ในช่วงนี้นักคิดหลายท่านพยายามนำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้หาความรู้ทางปรัชญา ซึ่งวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญสองประการ คือ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดและการหาเหตุผลที่เกิดจากการคิดคำนวณตามแบบคณิตศาสตร์ นักปราชญ์ที่มีความเชื่อมั่นในวิธีการนี้จะได้รับการขนานนามว่า กลุ่มลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าวิธีการค้นหาความรู้ นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ซึ่งอาศัยผัสสะทั้งห้าเป็นเครื่องมือค้นหาความรู้ นักปราชญ์ที่ให้ความเชื่อมั่นในวิธีการนี้ได้รับการขนานนามว่า กลุ่มลัทธิประสบการณ์นิยม (Empiricism)

สำหรับสุนทรียศาสตร์ ในศตวรรษที่ 18 นี้ถือเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ สุนทรียศาสตร์เริ่มมีความชัดเจนและมีความเป็นตัวของตัวเองขึ้นเมื่อ Baumgarten ได้สร้างคำว่า “สุนทรียศาสตร์” ขึ้นมา นอกจากนี้ยังแนวคิดของนักสุนทรียศาสตร์ท่านอื่น ๆ ที่มีความคิดโดดเด่นอีกหลายท่าน ซึ่งแต่ละท่านก็มีความคิดเห็นน่าสนใจ เช่น แนวคิดของ Francis Bacon (1561 A.D. – 1626 A.D.) ที่เห็นว่าเห็นว่าการเป็นสมรรถภาพของจิตที่มีความสำคัญเท่า ๆ กับความจำและเหตุผล, Thomas Hobbes (1588 A.D. – 1679 A.D.) ซึ่งเชื่อว่าจินตนาการถูกควบคุมโดยกฎหลักแห่งการเชื่อมโยงภาพความคิด (Association) หรือความเห็นของ The Third Earl of Shaftesbury (1671 A.D. – 1731 A.D.) ที่เสนอว่ามนุษย์เรามี “ตาภายใน (Inward Eye)” สำหรับรับรู้ถึงความกลมกลืนอันเป็นเงื่อนไขของความงาม ซึ่งการสัมผัสกับความกลมกลืนนั้นจะประกอบไปด้วยส่วนของเหตุผล ความรู้สึก และความประทับใจในความงาม และจะเกิดขึ้นโดยตรงทันทีโดยไม่ผ่านตัวกลาง (Direct) อีกทั้งยังเป็น “สิ่งที่ไม่มีผลประโยชน์เข้าไปเกี่ยวข้อง (Disinterestedness)” การยกประเด็นของการไม่นำเรื่องผลประโยชน์เข้าไปเกี่ยวข้องในประสบการณ์สุนทรียะของ Shaftesbury ได้ถูกยกเป็นหัวข้อสำคัญในวงการสุนทรียศาสตร์ในภายหลังอีกด้วย นอกจากนี้ Shaftesbury ยังเป็นหนึ่งในนักคิดรุ่นแรก ๆ แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่ให้ความเอาใจใส่ในเรื่อง “ความสูงส่งที่สง่าและน่ากลัว (The Sublime)” ซึ่งคิดกันว่าเป็นคุณสมบัติทางสุนทรียะอีกอย่างหนึ่งที่ต่างจากความงาม ความสนใจของ Shaftesbury เกี่ยวกับเรื่อง “The Sublime” นั้น อาจจะสืบเนื่องมาจากแนวความคิดเกี่ยวกับโลกที่ว่าโลกของเรานี้เป็นการสร้างสรรค์ของพระเจ้าเป็นเจ้า มนุษย์ไม่อาจเข้าใจการสร้างสรรค์อันนี้ แต่เราอาจใช้คำว่า “The Sublime” เข้าไปเทียบเคียงได้ แนวคิดดังกล่าวนี้ได้ส่งผลทำให้บรรดานักคิดทั้งหลายได้เริ่มเบนความสนใจจากเรื่องความงามไปสู่คุณสมบัติทางสุนทรียะ

อื่น ๆ เช่น แนวคิดเกี่ยวกับคำว่า “ความงามในสภาพธรรมชาติดั้งเดิม (Picturesque)” และคำอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ ทำให้การหาความหมายและคำนิยามของคำว่า “งาม” ไม่ได้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป

ความคิดในเรื่องผัสสะภายในของ Shaftesbury ได้ถูก Francis Hutcheson (1694 A.D. – 1746 A.D.) นำไปขยายต่อกลายเป็น “ผัสสะที่ใช้รับรู้ความงาม (Sense of Beauty)” โดยอธิบายว่าเป็นสมรรถภาพที่ทำให้เกิดความรู้สึกเกี่ยวกับความงาม ผัสสะหรือความรู้สึกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องของการรับรู้ภายใน (Internal Sense) ที่ไม่ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจ การคิดใคร่ครวญ เหตุผลหรือผลประโยชน์ Hutcheson จึงเห็นว่าไม่น่าจะเกี่ยวกับการเชื่อมโยงความคิดแต่อย่างใด ผัสสะที่ใช้รับรู้ความงามนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ “สิ่งที่งาม” ได้แสดง “อัตราส่วนผสมของเอกภาพและความหลากหลาย (A Compound Ratio of Uniformity and Variety)” ออกมา ดังนั้นสำหรับ Hutcheson ความงามคือ “เอกภาพในความหลากหลายหรือความหลากหลายในเอกภาพ” ส่วนรสนิยมของมนุษย์ที่แตกต่างกันนั้นท่านเชื่อว่าเกิดจากการใช้การเชื่อมโยงความคิดที่แตกต่างกัน นักคิดที่สำคัญอีกคนหนึ่ง คือ Joseph Addison (1672 A.D. – 1719 A.D.) ซึ่งเป็นนักเขียนบทความชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงในต้นศตวรรษที่ 18 Addison ได้แยกคุณลักษณะที่ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินในจินตนาการ (The Pleasures of The Imagination) ออกเป็นสามอย่างคือ ความยิ่งใหญ่ (Greatness) ความไม่ธรรมดา (Uncommonness) และ ความงาม (Beauty)

เนื่องจากความสนใจของนักปรัชญาหรือนักสุนทรียศาสตร์ในศตวรรษที่ 18 นี้ ได้เปลี่ยนจากการสนใจเรื่องความงาม มาเป็นการสนใจในการพยายามสอบสวนถึงลักษณะของสมรรถนะในการตัดสินความงาม ทำให้เกิดแนวคิดที่สำคัญมากคือ มโนทัศน์เรื่องรสนิยม (concept of taste) ซึ่งในที่นี้จะยกแนวคิดของนักคิดที่สนใจในประเด็นนี้มาเป็นตัวอย่างเพียง 2 ท่าน คือ David Hume และ Immanuel Kant ดังนี้

David Hume (1711 A.D. – 1776 A.D.)

David Hume เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษ แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ที่น่าสนใจของ Hume ก็คือ ทฤษฎีเรื่องรสนิยม (theory of test) ซึ่ง Hume พยายามอธิบายสุนทรียศาสตร์ด้วยหลักการทางจิตวิทยาที่ใช้การสังเกต การสืบค้นจากประสบการณ์ แทนที่จะเป็นการคาดคะเนหรือการเงี่ยความจริง

ระบบจิตวิทยาของ David Hume มีรากฐานมาจากทฤษฎีการเชื่อมโยงความคิด (The Theory of The Association of Ideas) ในผลงานเรื่อง Treatise of Human Nature ซึ่งตีพิมพ์ระหว่าง ค.ศ.1739 ถึง ค.ศ.1740 Hume ได้แสดงทัศนะในการทำงานของจิตไว้ว่า ความคิดต่าง ๆ นั้นจะไปในกันได้ก็ต่อเมื่อมันมีความคล้ายคลึง (Similarity) ความใกล้ชิด (Propinquity) และความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน (Causal Connection) Hume เสนอว่า ความงามคือ “ระเบียบและการร่วมกันของส่วนต่าง ๆ (Order and Construction of Parts)” ซึ่งสามารถกำหนดมาตรฐานร่วมกันได้ โดยใช้ทั้งจินตนาการและผัสสะในการรับรู้ความงามประกอบกัน แต่การกำหนดดังมาตรฐานนั้น ผู้พิจารณาต้องมีคุณสมบัติที่จำเป็นบางประการ เช่น ต้องมีประสบการณ์ในงานศิลปะ (หรือวัตถุแห่งความงาม) นั้น ๆ มีสภาพจิตใจสงบนิ่ง (Calm) ไม่มีอคติ (Unprejudiced) มีความรู้สึกที่คมชัด (Sensibility) และที่สำคัญคือต้องมีเหตุผลด้วย ส่วนความพึงพอใจที่เราได้รับจากความงามนั้น เกี่ยวพันอยู่กับประโยชน์ของสิ่งนั้นด้วยเช่นกัน Hume จึงเห็นว่าเราไม่สามารถหามาตรฐานที่เป็นวัตถุวิสัย (Objective Standard) ได้อย่างแท้จริง เพราะต้องขึ้นอยู่กับความชอบ ยุคสมัย หรือธรรมเนียมประเพณีของถิ่นที่อยู่ ประกอบกันด้วย (Edward, 1972: 26)

การเกิดขึ้นของรสนิยมนั้น Hume อธิบายว่า จิตของเราทำงานตามกลไกของการเกิดขึ้นของรสนิยม (mechanism of taste) ซึ่งมีอยู่ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกเป็นขั้นของการรับรู้ (perceptual stage) ที่เรารับรู้คุณภาพที่มีอยู่ในวัตถุ และขั้นตอนที่สองเป็นขั้นที่เกิดผล (affective stage) เป็นการรู้สึกพึงพอใจในความงาม ความแตกต่างในการตัดสินรสนิยมนั้น Hume เห็นว่า เกิดจากความแตกต่างในขั้นตอนของการรับรู้เป็นสำคัญ เพราะตัวผู้รับรู้อาจจะมีความบกพร่องบางอย่าง เช่น ความบกพร่องของอวัยวะรับสัมผัสหรืออื่น ๆ Hume เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่องานศิลปะในลักษณะเดียวกัน (ทั้งในลักษณะที่เป็นความรู้สึกพึงพอใจหรือความรู้สึกไม่พึงพอใจ) ถ้าเรารับรู้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์เหมือนกัน (ลักษณะวัด ปาละรัตน์, 2551:56-57)

ในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องศิลปะ Hume เห็นว่า พื้นฐานของศิลปะนั้นควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของจินตนาการ (imagination) เพราะจินตนาการเป็นการผสานความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกันโดยไม่ต้องใช้เหตุผลเข้ามาควบคุม ซึ่งการจินตนาการในความเห็นของ Hume ก็เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการเชื่อมโยงความคิด กล่าวคือ การที่ศิลปินจะสร้างงานศิลปะได้นั้น ศิลปินต้องนำความคิดที่มีอยู่และเก็บสะสมไว้แต่เดิมมาผสมผสานกันในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เกิดการคิดสิ่งใหม่ ๆ และสร้างงานศิลปะขึ้นมาได้ แม้แต่เวลาชมงานศิลปะหรือรับรู้ความงามนั้น Hume ก็อธิบายว่า มันต้องผ่าน

กระบวนการเชื่อมโยงความคิดเช่นกัน กล่าวคือ ผู้ชมงานศิลปะก็ต้องเชื่อมโยงความคิดจนเกิดการจินตนาการขึ้น แล้วจึงเกิดความรู้สึกว่างานศิลปะนั้นงามขึ้นในจิตใจได้

กล่าวโดยรวม สำหรับ Hume ความงามไม่ได้เป็นคุณสมบัติของวัตถุ แต่ความงามเป็นความรู้สึกในใจของผู้รับรู้สิ่งสุนทรีย์ะ จิตของแต่ละคนรับรู้ความงามต่างกันเพราะต้องขึ้นอยู่กับคุณสมบัติและความสามารถในการรับรู้ของอวัยวะรับสัมผัสที่ต่างกันนั่นเอง

Immanuel Kant (1724 A.D. – 1804 A.D.)

Immanuel Kant เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันที่อาจกล่าวได้ว่ายิ่งใหญ่ที่สุดในช่วงศตวรรษที่ 18 งานเขียนที่สำคัญของท่าน ได้แก่ Critique of Pure Reason ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1781 หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานที่ศึกษาในเรื่องความรู้ ในปี ค.ศ. 1788 ท่านก็ผลงานอีกเล่มชื่อ Critique of Practical Reason ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อศึกษาเรื่องความต้องการกับศีลธรรม และในปี ค.ศ. 1790 ก็ได้เขียน Critique of Judgment ซึ่งเป็นผลงานที่ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกของมนุษย์ ผลงานเล่มหลังนี้ได้กล่าวถึงการตัดสินทางสุนทรียศาสตร์

Kant เสนอว่าการตัดสินเกี่ยวกับความงาม (Judgments of Beauty หรือ Judgments of Taste) คือ การวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ ซึ่งมีลักษณะดังนี้ (Edward, 1972: 27-28)

1. การตัดสินความงามนั้นไม่เหมือนกับการตัดสินปกติธรรมดา เพราะไม่ได้ตัดสินสิ่งเลียนแบบภายใต้กรอบความคิด แต่การตัดสินความงามนั้นจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง สิ่งที่เลียนแบบ กับ ความรู้สึกพึงพอใจอย่างบริสุทธิ์เป็นพิเศษ ความรู้สึกพึงพอใจนี้จะเป็นอิสระจากผลประโยชน์และความปรารถนาของกิเลสตัณหา
2. การตัดสินเกี่ยวกับความงามนั้น ถึงแม้จะเป็นเอกพจน์ในรูปประโยคตรรกศาสตร์ เช่น “ดอกกุหลาบดอกนี้สวย” แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันอย่างเป็นสากลหรือทุกคนยอมรับว่าดอกกุหลาบดอกนี้สวย ซึ่งไม่เหมือนกับการรายงานถึงความพึงพอใจทางผัสสะ เพราะจะไม่มีการกำหนดบังคับให้เห็นตามด้วย แต่ที่หน้าแปลกใจมากก็คือการตัดสินความงามนั้น ไม่ได้อ้างว่ามีเหตุผลสนับสนุน เพราะไม่มีการอ้างเหตุผลใดที่สามารถบังคับให้คนอื่นเห็นคล้อยตามกับการตัดสินความงามนั้นได้

3. ความพึงพอใจทางสุนทรียะนั้น เกิดจากการกระตุ้นของสิ่งที่ดูเหมือนจะมีจุดมุ่งหมาย ในรูปแบบของมัน ทั้ง ๆ ที่โดยความจริงแล้ว สิ่ง ๆ นั้นไม่มีจุดมุ่งหมายหรือไม่มีหน้าที่ใด ๆ แฝงอยู่ในตัวมันทั้งสิ้น แต่ด้วยองค์ประกอบโดยรวมของมันทั้งหมด ทำให้มันดูเหมือนราวกับว่ามันถูกสร้างขึ้นมาให้เข้าใจได้ว่ามันมีแบบของจุดหมายแฝงอยู่ในตัวมัน ทั้ง ๆ ที่โดยความจริงแล้ว สิ่ง ๆ นั้นไม่มีจุดหมายใด ๆ ทั้งสิ้นแฝงอยู่เลย

4. การตัดสินความงามของสิ่งที่งามนั้นมีความจำเป็นต้องอ้างถึงความรู้สึกพึงพอใจทางสุนทรียะ แต่ไม่ใช่ในความหมายอย่างเมื่อเราพบว่าตัวเรามีความรู้สึกพึงพอใจในสิ่งหนึ่ง ๆ ซึ่งเราสามารถจะรับประกันได้ว่าคนอื่น ๆ ก็จะมีความรู้สึกพึงพอใจกับสิ่ง ๆ นี้เหมือนกับเรา แต่จะหมายความว่า คนอื่น ๆ ควรจะได้รับความรู้สึกพึงพอใจเช่นเดียวกับเราที่รู้สึกพึงพอใจเช่นนั้น

ในความเห็นของ Kant เมื่อใดที่เราตัดสินสิ่งใดว่างาม มันไม่ได้เป็นเพียงความงามสำหรับเราเท่านั้น แต่เป็นความงามสำหรับทุกคน การตัดสินความงามนั้นไม่เกี่ยวข้องกับความรู้ และไม่สามารถเป็นสากลได้ในตัวเอง (objective universality) แต่จะเป็นได้ในลักษณะของการตัดสินที่เป็นอัตนัยที่เป็นสากล (subjective universality) โดย Kant มองว่า เมื่อเราบอกว่าสิ่งใดงามนั้น เราไม่ได้พูดถึงความรู้สึกของเราเท่านั้น แต่ยังถือเอาว่า (presupposed) คนอื่น ๆ ก็จะยอมรับและรู้สึกเหมือนเราและเห็นพ้องต้องกันกับเราด้วย ซึ่งความเป็นสากลของการตัดสินความงามนั้นเกิดขึ้นได้เพราะมันไม่มีเรื่องประโยชน์เข้าไปเกี่ยวข้อง (disinterestedness) ความงามไม่ได้เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ด้วยเหตุผลหรือความรู้ แต่เข้าถึงได้ รู้ได้ด้วยยารเพ่งพินิจ (contemplation) และปัสสนาการ (reflection) แม้ว่าการตัดสินความงามนั้นจะเป็นการตัดสินเฉพาะสิ่ง เฉพาะกรณี (particular judgment) แต่มันก็ไม่ได้เป็นความรู้สึกส่วนตัว เพราะความพึงพอใจที่เกิดขึ้น จากการมีประสบการณ์กับสิ่งนั้นมันเป็นผลของการทำงานโดยอิสระของสมรรถภาพที่เกี่ยวกับการรับรู้ที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกัน (ลักษณะ-วัตต์ ปาละรัตน์, 2551:67-71)

กล่าวโดยรวม สำหรับ Kant แล้ว การตัดสินความงามนั้นต้องเป็นการตัดสินที่ไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และเป็นการตัดสินที่มีลักษณะเป็นสากลสำหรับทุกคน คือ เมื่อเราตัดสินสิ่งใดว่างาม เราไม่ได้พูดถึงความรู้สึกของเราคนเดียว แต่ยังถือว่าคนอื่นก็ยอมรับและเห็นพ้องกันกับเรา เมื่อเราตัดสินสิ่งหนึ่งว่างามเราไม่ได้ตัดสินมันว่างามเพราะเราเห็นจุดมุ่งหมายในรูปแบบของมัน แต่เราเห็นราวกับว่าสิ่งนั้นมีเป้าหมายบางอย่างแฝงอยู่ และสิ่งที่งามนั้นเป็นสิ่งที่ให้ความรู้สึกพึงพอใจโดยจำเป็น คือเป็นความจำเป็นที่อยู่บนพื้นฐานของการเป็นเช่นเดียวกันสำหรับทุกคน

ในช่วงปลายของศตวรรษที่ 18 จนถึงช่วงต้นของศตวรรษที่ 19 ความสนใจของนักปรัชญาหรือนักสุนทรียศาสตร์ในเรื่องทฤษฎีเรื่องรสนิยม (theory of taste) ได้ลดน้อยถอยลง และได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของปรัชญาและศิลปะ คือมีการเกิดขึ้นของลัทธิสุนทรียศาสตร์ที่เรียกกันว่า ลัทธิโรแมนติค (Romanticism) ซึ่งมีแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ คือ เห็นว่าจินตนาการและอารมณ์ความรู้สึกสำคัญกว่าเหตุผลและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ยึดถือกันมา อีกทั้งลัทธิสุนทรียศาสตร์ดังกล่าวนี้ยังมีแนวคิดที่ว่า ศิลปะจะต้องเป็นเรื่องของจินตนาการ ศิลปะจะต้องเป็นการแสดงออกของอารมณ์และความรู้สึก (emotion and feeling) ของศิลปิน ศิลปะต้องมีลักษณะที่เน้นความเป็นองค์รวมอันมีชีวิตชีวาของงานศิลปะนั้น และเห็นว่าสัญลักษณ์ในงานศิลปะนั้นเป็นสัญลักษณ์ของจิตวิญญาณ นักคิดที่สำคัญในกลุ่มลัทธินี้ คือ Arthur Schopenhauer และ Friedrich Nietzsche

Arthur Schopenhauer (1788 A.D. – 1860 A.D.)

Schopenhauer เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน แนวคิดของนักปรัชญาก่อนหน้าที่มีอิทธิพลต่อท่านคือ Plato และ Kant นอกจากนี้ Schopenhauer ยังมีความสนใจในคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษอีกด้วย ผลงานที่สำคัญของท่านมีอยู่หลายเรื่อง แต่ที่กล่าวถึงความงามและศิลปะก็คืองานเขียนชื่อ The World as Will and Idea ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1819

Schopenhauer เชื่อว่า ความจริงสูงสุดของโลกและจักรวาลไม่ใช่เหตุผล ปัญญา หรือพระผู้เป็นเจ้าอย่างที่คนทั่ว ๆ ไปคิด แต่ความจริงสูงสุดเป็นพลังมืดบอดที่ไร้ปัญญา ไร้ทิศทาง เป็นพลังแห่งกิเลสตัณหา พลังนี้ทำให้ทุกสิ่งในโลกเคลื่อนไหวไปตามอำนาจของมัน Schopenhauer เรียกพลังนี้ว่า “เจตจำนงที่จะมีชีวิต (The Will to Live)” พลังดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่รองรับสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก และแสดงตัวตนออกมาในลักษณะดิ้นรนเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด โดยเฉพาะในมนุษย์นั้น Schopenhauer เชื่อว่ามีความเข้มข้นของพลังนี้มากที่สุด (หม่อมหลวงนิพาดา เทวกุล, 2549:36)

Schopenhauer เชื่อว่า มนุษย์สามารถรอดพ้นหรือมีทางออกจากเจตจำนงที่จะมีชีวิตได้ด้วย 3 วิธี คือ การใช้เหตุผลไปยับยั้งเจตจำนงที่จะมีชีวิต, การทรมานตัวเอง และการนำตัวเองเข้าไปสู่โลกของคนอื่น อย่างไรก็ตาม Schopenhauer เชื่อว่า 3 วิธีนี้ เป็นการรอดพ้นจากเจตจำนงที่จะมีชีวิตเพียงชั่วคราวชั่วยามเท่านั้น เพราะทางออกทั้ง 3 วิธีนี้ ทำให้ความเป็นตัวตนของเราหายไป ในห้วง

ขณะนั้นความทุกข์ของเราจะหายไปชั่วคราว แต่ท้ายที่สุดมนุษย์ก็ไม่สามารถรอดพ้นจากเจตจำนงที่จะมีชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง แนวคิดลักษณะดังกล่าวนี้ของ Schopenhauer ทำให้ท่านถูกเรียกว่าเป็นพวกมองโลกในแง่ร้าย (pessimism) ไปโดยปริยาย

Schopenhauer เชื่อว่า ศิลปะเป็นทางเลือกหนึ่งของการหลีกเลี่ยงจากเจตจำนงที่จะมีชีวิตได้ชั่วคราว นอกเหนือจากการทรมานตนเองและการใช้เหตุผลไปยับยั้งอำนาจของเจตจำนงที่จะมีชีวิตนั้น โดยเฉพาะกับดนตรี Schopenhauer จะให้คุณค่ามากกว่าศิลปะประเภทอื่น เพราะท่านเชื่อว่าในดนตรีนั้นเราจะไม่เห็นการเลียนแบบสิ่งใดที่มีอยู่ในโลก การนำตัวเราเข้าไปสู่โลกของดนตรีจึงเป็นการเข้าไปสู่เจตจำนงที่จะมีชีวิตและเห็นเจตจำนงที่จะมีชีวิตได้โดยตรง ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวนี้ความเป็นตัวตนของเราจะหายไป เราจึงไม่ต้องต่อสู้ดิ้นรนจากเจตจำนงที่จะมีชีวิต ความทุกข์จากการดิ้นรนจึงหายไปชั่วคราวด้วย (Edward, 1972: 30)

กล่าวโดยรวม Schopenhauer เชื่อว่า การตระหนักรู้ทางสุนทรียะ (โดยเฉพาะในดนตรี) เป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เราสามารถค้นพบเจตจำนงที่จะมีชีวิตได้โดยตรง และด้วยเหตุที่ศิลปะเป็นสิ่งที่แสดงธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ศิลปะจึงเป็นเหมือนหน้าต่างที่ช่วยให้เรามองเห็นความเป็นจริงของเจตจำนงที่จะมีชีวิตดังกล่าวนี้ เมื่อเราเพ่งพินิจงานศิลปะ เราจะหลอมรวมเป็นสิ่งที่เดียวกับสิ่งที่เราเพ่งพินิจ ในห้วงขณะนั้น เราจะหลุดพ้น (salvation) จากความทุกข์ทรมานของชีวิตได้ชั่วคราว อย่างไรก็ตาม Schopenhauer ไม่เชื่อว่ามีหนทางใดที่จะทำให้เราสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานได้อย่างสิ้นเชิง เราหลุดพ้นจากความทุกข์ได้บางครั้งบางคราวเท่านั้น

Friedrich Nietzsche (1844 A.D. – 1900 A.D.)

Friedrich Nietzsche เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งของปลายศตวรรษที่ 19 ในสมัยเป็นหนุ่มอยู่นั้น Nietzsche ชื่นชอบความคิดของ Schopenhauer แต่ในงานเขียนเล่มแรกของท่านที่ชื่อ *The Birth of Tragedy* ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1872 (หนังสือเล่มนี้ Nietzsche พูดถึงปัญหาของสุนทรียศาสตร์อย่างหนักแน่นจริงจัง) เนื้อหาหลักของผลงานเรื่องนี้กลับเป็นการโต้แย้งความคิดของ Schopenhauer

Nietzsche ได้พัฒนาความคิดเรื่องเจตจำนงที่จะมีชีวิตซึ่งไร้ปัญญาไร้ทิศทางของ Schopenhauer ให้กลายเป็น “เจตจำนงสู่อำนาจ (The Will to Power)” ซึ่งเป็นพลังแห่งการ

สร้างสรรค์ เป็นพลังที่มีจุดมุ่งหมาย ไม่ใช่พลังกิเลสตัณหาที่มีคบอด แต่เป็นพลังของการเอาชนะตนเองเพื่อสร้างสรรค์

ทั้ง Schopenhauer และ Nietzsche ต่างก็ตั้งคำถามต่อศิลปะอย่างเดียวกันว่า ศิลปะสามารถทำประโยชน์อะไรให้กับชีวิตได้บ้าง ศิลปะจะช่วยให้คนเจริญก้าวหน้าหรืออย่างน้อยที่สุดก็ช่วยให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้อย่างไร ซึ่ง Nietzsche มีมาตรฐานในการตัดสินคุณค่าของศิลปะว่า ศิลปะที่ดีจะต้องเป็นศิลปะที่สนับสนุนชีวิต ส่วนศิลปะที่ไม่ดีนั้นจะเป็นศิลปะที่ขัดขวางหยุดยั้งกระบวนการของชีวิต ในตอนที่ Nietzsche เขียนหนังสือเรื่อง *The Birth of Tragedy* ขึ้นมานั้น Nietzsche ถึงกับกล่าวว่า ศิลปะเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือนชีวิตคนให้ดำรงชีพอยู่ต่อไปได้ เพราะศิลปะเป็นทางรอดเพียงทางเดียวที่จะช่วยให้คนพ้นจากความรู้สึกละสับเลว (nausea) ที่เกิดจากการเผชิญกับความจริงของชีวิต อันจะทำให้คนรู้สึกอยากฆ่าตัวเองให้ตายพ้น ๆ ไปจากชีวิตในโลกนี้ เมื่อคนเห็นความจริงว่าชีวิตนี้เต็มไปด้วยทุกข์ ไม่ใช่มีเพียงสุขเพียงด้านเดียว (หม่อมหลวงนิพาดา เทวกุล, 2549: 42)

Nietzsche ไม่เห็นด้วยกับการใช้ศิลปะเพื่อการหนีจากโลกแห่งความเป็นจริงในลักษณะที่ Schopenhauer กล่าวถึง เพราะท่านถือว่าเป็นการลดศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ แม้ทั้ง Nietzsche และ Schopenhauer ต่างก็มองโลกว่าประกอบไปด้วยความทุกข์ แต่ Nietzsche เชื่อว่าศิลปะเป็นสิ่งที่มีความหมาย เพราะเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือนชีวิตคนให้ยังดำรงชีพอยู่ต่อไปได้ ศิลปะเป็นกิจกรรมของชีวิต เป็นทางรอดเพียงทางเดียวที่จะช่วยให้มนุษย์พ้นจากความรู้สึกละสับเลวที่เกิดจากการเผชิญกับความจริงของชีวิตที่ไร้เหตุผล ศิลปะช่วยให้ชีวิตมีคุณค่าแก่การดำรงอยู่ ศิลปะไม่ได้เป็นเพียงการเล่นแบบธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ช่วยแปลงรูปธรรมชาติให้สวยงามยิ่งขึ้น ศิลปะเป็นการแสดงออกของเจตจำนงสู่อำนาจของศิลปินในการสร้างสรรค์

Nietzsche กล่าวว่า ศิลปะเป็น “เครื่องชูรส (Tonic)” ของชีวิต ซึ่งเป็นการเน้นในการยืนยันว่าจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้แม้ว่าชีวิตจะทุกข์ทรมานเพียงใดก็ตาม (Edward, 1972: 30)

กล่าวโดยรวม สำหรับ Nietzsche ศิลปะเป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์สามารถทนรับกับความขาดพร่อง ความทุกข์ทรมาน ความไร้สาระของชีวิต และก้าวข้ามผ่านมันไปให้ได้ ศิลปะเป็นการเปลี่ยนรูปความเลวร้ายนั้นให้เป็นสิ่งที่สวยงาม

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับความงามในศตวรรษที่ 18 และ ศตวรรษที่ 19 นี้ สรุปได้ว่า ในศตวรรษที่ 18 แนวคิดเรื่องความงามหรือแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ได้เกิดการพัฒนาความคิดในเรื่อง “ทฤษฎีสุนทรียนิยม” ที่พยายามจะทำการวิเคราะห์เกี่ยวกับประสบการณ์ในเรื่องความงามและปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กัน โดยมีความคิดเกี่ยวข้องกับเรื่องของ “ความสนใจที่ไม่มีส่วนได้เสียในผลประโยชน์ (The Notion of Disinterestedness)” เป็นจุดศูนย์กลางในการวิเคราะห์และถือว่าเป็นแกนหลักของแนวความคิด อีกทั้งนักคิดนักปรัชญาในศตวรรษที่ 18 ก็ได้เปลี่ยนความสนใจจากเรื่องการหาความหมายและคำนิยามของคำว่า “งาม” มาเป็นการสนใจในปฏิกิริยาตอบสนองทางอารมณ์ความรู้สึกของผู้รับรู้ที่มีต่อสิ่งที่งาม และในศตวรรษที่ 19 ก็มีการเกิดขึ้นของลัทธิโรแมนติกที่เน้นในเรื่องการจินตนาการและอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าเหตุผลและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เคยยึดถือกันมา

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในศตวรรษที่ 20

ในศตวรรษที่ 20 ได้เกิดแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ที่แปลกใหม่ หลากหลาย และมีความแตกต่างไปจากทฤษฎีสุนทรียศาสตร์แบบเดิม ความสนใจของนักคิดหรือนักสุนทรียศาสตร์ในศตวรรษที่ 20 นี้ จะเน้นไปที่ศิลปะ เช่น แนวคิดของ John Dewey ที่เห็นว่า ศิลปะ คือ จุดสูงสุดของวัฒนธรรมและสังคม หรือ แนวคิดของ Benedetto Croce ที่เห็นว่า ศิลปะที่แท้จริงนั้นเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจ อยู่ในความคิดหรืออยู่ในหัวของศิลปิน เป็นต้น

John Dewey (1859 A.D.-1952 A.D.)

John Dewey เป็นนักปรัชญาชาวอเมริกันในกลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่ถือเอาผลของการปฏิบัติมาเป็นมาตรการความจริง พื้นฐานแนวคิดทางปรัชญาของ Dewey ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญากลุ่มประสบการณ์นิยม ท่านจึงเชื่อว่าประสบการณ์เป็นที่มาของความรู้ซึ่งครอบคลุมไปถึงความรู้ในทางสุนทรียศาสตร์ด้วย งานเขียนของท่านที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์คือ ผลงานชื่อ Art as experience ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1934 ซึ่งงานเขียนเล่มนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิดของนักสุนทรียศาสตร์ในศตวรรษที่ 20 ท่านอื่น ๆ

คำว่า “ประสบการณ์ (experience)” ที่ Dewey ใช้นั้น ไม่ได้หมายถึงสิ่งที่เป็นตัวแทน (represent) ของโลกภายนอกดังที่นักปรัชญากลุ่มประสบการณ์นิยมแต่เดิมใช้ แต่ท่านหมายถึง

การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิตหรือองค์กายพ (organism) กับสภาพแวดล้อมที่ดำเนินไปตลอดสาย และทำให้เกิดการกระทำและเปลี่ยนผ่าน การคาดการณ์ การตอบสนอง ในลักษณะที่จะเป็นการช่วยสร้างกรอบและกำหนดโลกที่มีความหมายให้กับเรา และที่สำคัญคือ ประสบการณ์นั้นเป็นสิ่งที่สร้างงานศิลปะ (ลักษณะวัด ปาละรัตน์, 2551:90)

Dewey ต้องการกระตุ้นให้มีการพูดถึงศิลปะในแง่จิตวิทยา ท่านจึงไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่มองศิลปะว่าเป็นปรากฏการณ์ที่แยกตัวออกไปหรือไม่สัมพันธ์กับประสบการณ์ทั่วไปของมนุษย์ อีกทั้งท่านยังเห็นว่าการมองศิลปะในลักษณะนี้ถือเป็นความล้มเหลว คือจะเป็นการทำให้ศิลปะเป็นเรื่องลึกลับที่ยากแก่การเข้าใจ

Dewey เห็นว่า ศิลปะคือจุดสูงสุดของธรรมชาติ (culmination of nature) โดยมีวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือ ศิลปะเป็นการแสดงออกในผลงาน ซึ่งมีทั้งการผสมผสานของความหมาย (fusion of meaning) และการหลอมรวมระหว่างจุดหมายและวิธีการ (ends and means) ให้เป็นสิ่งเดียวกัน ศิลปะไม่ได้ให้แค่ประสบการณ์แต่ยังเป็นจุดสุดยอดของวัฒนธรรมและสังคม (Edward, 1972: 30)

กล่าวโดยรวม Dewey ได้เปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะดั้งเดิมที่มองว่า ศิลปะเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ในชีวิตธรรมดา มาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ในชีวิตจริง ศิลปะในความเห็นของ Dewey เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ผ่านการสังสรรค์หลากหลาย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือมันเป็นความสมบูรณ์ของประสบการณ์ ศิลปะจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้ชีวิตของเราดีขึ้นหรือบรรลุถึงเป้าหมายของการมีคุณค่าในการดำรงอยู่ คุณค่าทางสุนทรียะของ Dewey จึงเป็นสิ่งที่อาจจะเปลี่ยนไปตามประสบการณ์และบริบททางสังคม

Benedetto Croce (1866 A.D.-1952 A.D.)

Benedetto Croce เป็นนักปรัชญากลุ่มจิตนิยม (Idealism) ชาวอิตาลีคน ทั้งยังเคยดำรงตำแหน่ง องคมนตรี วุฒิสมาชิก รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ Croce จึงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดในประเทศอิตาลีในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของท่าน ถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมากในวงการสุนทรียศาสตร์สมัยนั้น

Croce แบ่งประเภทของความรู้เป็น 2 ประเภท คือ ความรู้จากความรู้สึก (intuitive knowledge) และความรู้จากเหตุผล (logical knowledge) โดยความรู้จากความรู้สึกนั้นเป็นความรู้ที่ได้ได้ผ่านการจินตนาการ (imagination) เป็นความรู้ที่เป็นส่วนตัวและเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความรู้ที่เป็นผลผลิตของจินตภาพ (images) ส่วนความรู้จากเหตุผลนั้นเป็นความรู้ที่ได้ได้โดยผ่านทางปัญญา (intellect) เป็นความรู้ที่เป็นสากล และเป็นความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งเฉพาะ ซึ่งกล่าวได้ความรู้ที่ได้จากเหตุผลนี้เป็นความรู้ที่เป็นผลผลิตของมโนทัศน์ (concepts) ซึ่งความรู้ในสุนทรียศาสตร์หรือความรู้ในศิลปะในความเห็นของ Croce นั้นเป็นความรู้จากความรู้สึก

แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นสูตรทางศิลปะที่มีชื่อเสียงของ Croce คือ “intuition=expression” สูตรดังกล่าวนี้ “intuition” Croce หมายถึง ภาพที่อยู่ในจิตใจของศิลปิน ส่วน “expression” ในทัศนะของ Croce ก็ไม่ได้หมายถึงการแสดงออกของตัวผลงานภายนอก (product) เหมือนคนอื่น แต่ Croce หมายถึง การแสดงออกภายในให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง (intuition is expression) ซึ่งการทำภาพภายในให้แจ่มแจ้งชัดเจนขึ้นมา นี้ Croce เรียกว่าศิลปะ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าศิลปะจะอยู่ในหัวของศิลปินเท่านั้น เพราะเมื่อภาพในหัวนั้นสมบูรณ์ ศิลปินก็ต้องทำออกมา (externalized) ให้เป็นงานศิลปะที่เป็นรูปร่างภายนอก (reproduction) ทั้ง “intuition” และ “expression” ในทัศนะของ Croce ไม่ได้เป็นสองสิ่งที่ยากจากกันแต่เป็นสิ่งเดียวกัน ศิลปะที่แท้จริงตามความเห็นของ Croce จึงเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจ อยู่ในความคิดหรืออยู่ในหัวของศิลปิน

Croce เชื่อว่า วัตถุหรือสิ่งภายนอกที่ศิลปินแสดงหรือทำออกมาเป็นผลงานศิลปะ (the work of art) นั้น เป็นเพียงผลที่ตามมาจากศิลปะซึ่งอยู่ในหัวของศิลปิน และมันไม่อาจจะสมบูรณ์ได้เท่าเทียม เพราะผลงานภายนอกนั้นต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอื่น ๆ เช่น ถ้าเป็นภาพเขียนก็ต้องขึ้นอยู่กับคุณภาพของสีหรืออุปกรณ์อื่น ๆ รวมไปถึงเทคนิคและทักษะต่าง ๆ ที่ต้องนำมาใช้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีส่วนในการทำให้งานศิลปะภายนอกนั้นไม่เหมือนกับศิลปะที่แท้จริงซึ่งอยู่ในหัวศิลปิน

กล่าวโดยรวม สำหรับ Croce สิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจของศิลปินนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ในแง่ศิลปะจึงเป็นการแสดงออกในฐานะเป็นกระบวนการ (process) ที่เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ได้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ภายในจิตใจหรือความคิดของศิลปินเรียบร้อยแล้ว ซึ่งแนวคิดลักษณะนี้ ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับจิตใจหรือการสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้สร้างงานศิลปะมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับผลงานศิลปะนั้นเอง

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับความงามในศตวรรษที่ 20 สรุปได้ว่า แนวคิดในสมัยนี้ให้ความสนใจกับการแสวงหาความหมายของคำว่าศิลปะ และการสร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งแนวคิดใหม่ ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในวงการสุนทรียศาสตร์เป็นอย่างมาก

แนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคหลังสมัยใหม่

คำว่า “ลัทธิหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)” มักใช้กันในความหมายของกระแสความคิดที่ปฏิเสธแนวคิดบางประเด็นของยุคสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม มโนทัศน์นี้ยังถูกใช้ปลุกย่อยในหลายความหมาย เช่น หมายถึงความหลากหลายและซับซ้อนทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงในปฏิบัติการของชีวิตประจำวัน หรือรูปแบบทางศิลปะรูปแบบหนึ่ง เป็นต้น การจะอธิบายคำว่าหลังสมัยใหม่ให้เกิดความหมายที่ชัดเจนนั้นยังคงเป็นปัญหาใหญ่ เพราะแนวคิดนี้ถูกมองว่ากำลังอยู่ในระหว่างกระบวนการกลายเป็นหลังสมัยใหม่ (Postmodernization) ทั้งยังเป็นทฤษฎีที่ไม่ชัดเจนไม่สมบูรณ์และอยู่ในระยะของการก่อรูปแนวความคิด ความเห็นพ้องต้องกันในความหมายและการอธิบายถึงลัทธิหลังสมัยใหม่ดูเหมือนจะมีน้อยมาก ทั้งนี้อาจมาจากลักษณะพื้นฐานของแนวคิดที่ไม่เชื่อมั่นในความหมายใดความหมายหนึ่งที่เหนือกว่าความหมายอื่น ๆ อีกทั้งมโนทัศน์นี้ยังเชิดชูสิ่งที่เปิดกว้างต่อการตีความ หากจะพิจารณาแบบกว้าง ๆ แล้ว ลักษณะที่เด่นชัดที่สุดของลัทธิหลังสมัยใหม่ก็คือการไม่กำหนดลักษณะที่แน่นอนตายตัวลงไปนั่นเอง และลักษณะดังกล่าวนี้ก็กล่าวได้ว่ามีปรากฏอยู่เกือบทุกวงการของสังคมในศตวรรษที่ 20

ในส่วนของความคิดทางด้านสุนทรียศาสตร์ของยุคหลังสมัยใหม่นั้น ถ้าจะสืบย้อนหลังไปถึงพื้นฐานของความคิดก็อาจต้องอ้างอิงไปไกลถึงการเกิดขึ้นของ ลัทธิอัตถิภาวะนิยม (Existentialism) ในสมัยศตวรรษที่ 19 ที่เน้นในเสรีภาพของความคิด ความเป็นปัจเจก (Individual) ของมนุษย์ ดังที่ Nietzsche ได้เคยเสนอไว้ว่า ความรู้ทางปรัชญาไม่อาจทำให้มั่นใจในความจริงและความเป็นต้นฉบับของตัวบทได้ ความจริงเป็นเพียงแง่มุมต่าง ๆ อันเกิดมาจากการตีความของคนแต่ละคน นอกจากนี้ยังอาจรวมไปถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในกระแสความคิดของสังคมตะวันตก คือ การปฏิวัติทางภาษาที่เรียกว่า “The Linguistic Turn” ซึ่งผู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ คือ Ferdinand de Saussure (1857 A.D.- 1913 A.D.) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส Saussure ได้พยายามแสวงหาระบบภาษาที่อาจอยู่เบื้องหลังของทุกระบบภาษาที่ใช้กันอยู่จริง ๆ และเชื่อว่าโครงสร้างของระบบภาษานี้มีอิทธิพลต่อการกล่อมเกลาคิดใจของมนุษย์ แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อกรอบคิดของกลุ่มลัทธิโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทั้งโครงสร้างนิยมทางมานุษยวิทยา เช่น

Claude Levi-Strauss(1908 A.D.-2009 A.D.), โครงสร้างนิยมทางสังคมวิทยา เช่น Emile Durkheim (1858 A.D.-1917 A.D.), โครงสร้างนิยมทางการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมสื่อ เช่น Michel Foucault (1926 A.D.-1984 A.D.) หรือ โครงสร้างนิยมทางจิตวิทยา เช่น Sigmund Freud (1856 A.D.-1936 A.D.) เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงของกระแสดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดการหันมาให้ความสนใจกับอิทธิพลของภาษาที่มีต่อวิถีคิดอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก จากที่เคยมองว่าภาษาเป็นเครื่องมือของความคิดในการสื่อสารที่สามารถสะท้อนความคิดและโลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างเท่าเทียม (Representativeness) แต่นักคิดในยุคหลังสมัยใหม่กลับมีทัศนะว่า มนุษย์นั้นต้องมองต้องคิดผ่านกรอบแว่นของภาษา ความจริงจึงเป็นแค่สิ่งที่เราสร้างขึ้นมาจากด้วยระบบภาษา, ถิ่นสวนโหวง, การจูงใจ, การบิดเบือน โดยการหลอกลวงซ่อนเร้นภายใต้ทฤษฎีต่าง ๆ หรือภายใต้ระบบปรัชญาแบบใดระบบหนึ่ง เพราะฉะนั้น กลุ่มนักคิดลัทธิหลังสมัยใหม่จึงเลือกที่จะมองโลกเสมือนเป็นพื้นที่ว่างที่เราจะใส่ความคิดความเชื่อของเราลงไปอย่างไรก็ได้ โลกทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของมนุษย์จึงเป็นเสมือนพื้นที่ว่างที่มีการช่วงชิงกันเติมความหมายลงไป ไม่เว้นแม้ความคิดทางสุนทรียศาสตร์

งานเขียนที่ชื่อ Relational Aesthetic ของ Nicolas Bourriaud ที่ตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ.1996 เป็นตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ ในงานเขียนเล่มนี้ Bourriaud ชี้ให้เห็นว่า สังคมสารสนเทศ การมีส่วนร่วม การเปิดกว้างสู่ความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ฯลฯ ปัจจัยเหล่านั้นทำให้หลักการศิลปะเปิดกว้างอย่างยิ่ง หน้าที่ของศิลปินกลายเป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมในพื้นที่สาธารณะในมุมมองเล็ก ๆ ผู้ชมศิลปะร่วมสรรค์สร้างความหมายเชิงวัฒนธรรมด้วยตัวเองจากการเข้าร่วมกิจกรรม ศิลปะจึงเป็นสิ่งที่อยู่ในประสบการณ์จริง เป็นวิถีทางของการดำรงอยู่ และเป็นแบบจำลองเชิงปฏิบัติในลักษณะต่าง ๆ ที่ถูกเลือกสรรโดยตัวศิลปินผู้ผลิตผลงานเอง

สำหรับแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ในวงการวรรณกรรม หนังสือที่มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางและได้รับการอ้างอิงถึงอยู่บ่อยครั้งคือหนังสือชื่อ Call It's a Man และ Perspective Worst ของ Charles Olson โดยท่านชี้ว่า สารของบทกวีไม่ได้อยู่ที่โครงสร้างของประโยค (Syntax) หรือหลักการของเหตุผล (Logic) ในบทกวีนั้นแต่อย่างใด มนุษย์มีประสบการณ์จากการอ่านงานเขียนที่เป็นตัวบท (Text) ผ่านกวีนิพนธ์ ไม่ใช่เพื่อที่จะได้ความหมายแบบการเปิดพจนานุกรม ประสบการณ์ที่ได้จากการอ่านกวีไม่ใช่เรื่องไวยากรณ์ ไม่ใช่ความถูกต้องของกฎระเบียบของการ

เรียงลำดับตัวอักษร และไม่ใช่เรื่องเนื้อหาเชิงตรรกะ แต่สิ่งที่มนุษย์ได้รับนั้นมันเป็นความเพลิดเพลินในจังหวะ (Rhythm) และท่วงทำนองเสียงสูงต่ำ (Tone) ซึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึกและอารมณ์ เพราะสิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ซึ่งก็ต้องทำหน้าที่นี้ให้สำเร็จ

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับความงามในยุคหลังสมัยใหม่นี้ สรุปได้ว่า นักคิดยุคหลังสมัยใหม่มองว่า “ความงาม” เป็นเพียง “คำ ๆ หนึ่ง” ที่เราไปกำหนดค่าให้กับมัน ดังนั้นมันจึงไม่มีความเป็นสากลเพราะต้องขึ้นอยู่กับคนตีความ บริบท และกฎเกณฑ์ ที่ตกลงกันในกลุ่มเฉพาะต่าง ๆ ชุดคำอธิบายใดมีอิทธิพลในวงกว้างก็ถือว่าประสบความสำเร็จในการสร้างวาทกรรมนั้น ๆ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคำอธิบายชุดนั้นจะได้รับการยอมรับตลอดไป หากมีคำอธิบายใหม่ที่น่าเชื่อถือมากกว่า มันก็พร้อมที่จะกลายมาเป็นวาทกรรมหลักได้เช่นกัน ท่าทีต่อความงามในยุคนี้จึงถูกมองว่ามีลักษณะแอนเอียงไปทางจิตวิสัยและสัมพัทธวิสัย มากกว่าวัตถุวิสัย จึงกล่าวได้ว่าความคิดเรื่องความเป็นสากลภาพได้ถูกลบเลือนหายไปในยุคนี้

จากที่แสดงมาทั้งหมด สรุปได้ว่า แนวคิดในสุนทรียศาสตร์มีหลากหลายประเด็นที่น่าสนใจ นักคิดที่สำคัญนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันหลายท่าน ต่างก็หยิบยกประเด็นต่าง ๆ ในสุนทรียศาสตร์ออกมาถกเถียงกันด้วยเหตุผล แต่ทุกประเด็นที่ทำการศึกษากันก็กล่าวได้ว่าเป็นประเด็นที่แตกออกไปจากคำถามที่มีต่อ “ความงาม” แทบทั้งสิ้น อดีตกำหนดปัจจุบัน ปัจจุบันกำหนดอนาคต จึงคาดได้ว่าการต่อสู้กันด้วยเหตุผลในสุนทรียศาสตร์นี้ก็จะดำเนินต่อไปอีกยาวนาน เพราะ “ความงาม” เป็นคุณค่าอย่างหนึ่งที่มนุษย์ให้ความสนใจ การทำความเข้าใจในคุณค่าดังกล่าวนี้จึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นความไร้ค่า

บทที่ 3

ความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เริ่มต้นคำสอนด้วยเรื่องของความงาม โดยชี้ให้เห็นว่า ความงามเป็นลักษณะหรือคุณภาพของความจริงและความดี ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระสาวกรุ่นแรก 60 รูป ที่ทรงส่งออกไปประกาศพระศาสนาว่า

...พวกเธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่กุลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกัน สองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ... (วินย. 6/32/72)

พระพุทธพจน์ในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นอยู่เสมอในพระไตรปิฎก ซึ่งถือเป็นการยืนยันอย่างชัดเจนว่า คำว่า “งาม” หรือ “ความงาม” นั้น เป็นคำสำคัญอีกคำหนึ่งที่ได้ถูกนำมาใช้ในคำสอนของพระพุทธศาสนา

คำศัพท์บาลีที่มีความหมายว่า “งาม”

พระคัมภีร์อภิธานปิปปิกาได้ประมวลคำศัพท์บาลีที่มีความหมายว่า “งาม” ไว้ 18 คำ คือ โสภณ, รุจิร, สาธุ, มนุญญ, จารุ, สุนทร, วคฺค, มโนรม, กนฺต, หาริ, มนฺช, เปสฺล, ภทฺท, วาม, กลฺยาณ, มนาป, สทุทก, และ สุภ (สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุธ, 2541: 193-196)

คำศัพท์บาลีต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากมีความหมายว่า “งาม” ดังกล่าวแล้วยังสามารถแปลในความหมายอื่นได้อีกด้วย กล่าวคือ

- โสภณ แปลว่า สง่า, เป็นที่ชอบใจ
- รุจิร แปลว่า รัศมี, นำปรางดา
- สาธุ แปลว่า ดี, เป็นที่ชอบใจ, ยังประโยชน์ให้สำเร็จ
- มนุญญ แปลว่า ความชอบใจ, เป็นที่พอใจ

- จารุ แปลว่า ทอง, เป็นที่พอใจ
- สุนทร แปลว่า ดี
- วคฺค แปลว่า ไพเราะ, เป็นที่พอใจ
- มโนรม แปลว่า เป็นที่พอใจ
- กนฺต แปลว่า นำใคร, นำพอใจ
- หริ แปลว่า ดี, เป็นที่พอใจ
- มนุชฺ แปลว่า ไพเราะ, อ่อนหวาน, มีเสน่ห์
- เปสฺส แปลว่า เป็นที่พอใจ
- ภทฺท แปลว่า เจริญ, ดี, สง่า, เป็นที่พอใจ
- วามฺ แปลว่า เป็นที่พอใจ
- กลุยาณฺ แปลว่า ดี, เจริญ, เป็นที่พอใจ
- มนาปี แปลว่า พอใจ, ยินดี
- สทฺธกฺ แปลว่า ดี, เป็นที่พอใจ
- สุกฺ แปลว่า ดี, เป็นที่พอใจ

เห็นได้ว่า คำศัพท์เหล่านี้แม้จะแตกต่างกันที่พยัญชนะ แต่ทุกคำก็ล้วนแต่เป็นคำที่ถูกนำมาใช้แสดงถึงความรู้สึกในทางบวก หรือบ่งบอกถึงลักษณะเชิงคุณค่า

“ความงาม” ในพระไตรปิฎก

เรื่อง “ความงาม” ในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก โดยมีทั้งที่กล่าวไว้โดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งในที่นี้จะนำมาแสดงเฉพาะบางส่วนเท่าที่เห็นว่าสำคัญ โดยเรียงลำดับจากความงามในภาพกว้าง ๆ ไปสู่ความงามเฉพาะด้านที่ลึกซึ้ง ดังนี้

เริ่มตั้งแต่หน้าแรกของพระไตรปิฎกก็ได้แสดงถึงพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า “พระกิตติศัพท์อันงาม” ไว้ว่า

...พระกิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้นจรไปแล้วอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นพระอรหันต์แม้เพราะเหตุนี้ ทรงตรัสรู้เองโดยชอบ...ทรงบรรลุวิชาและจรณะ...เสด็จไปดี...ทรงทราบโลก...ทรงเป็นสาริสิกบรูษที่ควรฝึกไม่มี

ผู้อื่นยิ่งกว่า...ทรงเป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย...ทรงเป็นพุทธะ...ทรงเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้า...ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทพและมนุษย์ให้รู้ ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ... (วินย. 1/1/1-2)

ในวงศ์พระนารทพุทธเจ้า พุทธวงศ์ ขุททกนิกาย ซึ่งว่าด้วยพระประวัติของพระนารท พระพุทธเจ้า ได้มีการกล่าวอุปมาเปรียบเทียบความงามของหมู่ดาวบนฟากฟ้ากับความงามของพระศาสนา ไว้ว่า “**ท้องฟ้างามวิจิตรด้วยดวงดาวทั้งหลาย ฉะนั้นใด พระศาสนาของพระองค์ก็งดงามด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน**” (ขุ. พุทธ. 73/10/444)

ในเวสสันดรชาดก ชาดก ขุททกนิกาย ได้พรรณนาถึงความงามของพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในป่า ที่ขึ้นอยู่รอบ ๆ อาศรมของพระเวสสันดร ไว้ว่า

...**ป่านั้น**คารดาชไปด้วยต้นราชพฤกษ์ย่อมงดงาม กลีบดอกราชพฤกษ์นั้นหอมตระหลบอยู่ กิ่งเดือนไม่เลือนหาย อัญชันเขียว อัญชันขาว กลุ่มแดงดอกบานสะพรั่ง **ป่านั้น**คารดาชไปด้วยขอบเขยและแมงลัก เหมือนดังจะให้คนเบิกบานใจ ด้วยดอกไม้และกิ่งไม้อันมีกลิ่นหอม (ขุ. ขา. 64/1152/539-540)

และได้พรรณนาถึงความงามของนกชนิดต่าง ๆ ที่อาศัยหากินอยู่รายรอบ ไว้ว่า

...มีนกมากมาย **มีขนปีกงามวิจิตร** มีเสียงไพเราะเสนาะโสต ย่อมปราโมทย์อยู่กับคู่เคียงส่งเสียงคู่กันร้องหากันและกัน **ที่ใกล้สระนั้น** มีฝูงสกฤณาภิชาชาติส่งเสียงร้องไพเราะไม่ขาดสาย **มีตางาม**ประกอบด้วยเป็ดตาขาว **มีขนปีกขนหางงามวิจิตร** **อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น** มีฝูงนกยูง ส่งเสียงร้องไพเราะไม่ขาดสาย มีสร้อยคอเขียว ส่งเสียงร้องหากันและกัน ไก่เถื่อน ไก่ฟ้า นกเป็ดน้ำ นกนางนวล เขี้ยวดำ เขี้ยวนกเขา นกกาน้ำ นกแขกเต้า นกสาลิกา **อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น** มีนกเป็นอันมาก เป็นพวก ๆ คือ เหลือง แดง ขาว นกหัสดีลิงค์ พระยาหงส์ทอง นกกาน้ำ นกแขกเต้า นกคู้เหว่า นกออก หงส์ขาว นกช้อนหอย นกเค้าแมว ห่าน นกยาง นกโพระดก นกค้อยตีวิด นกพิราบ หงส์แดง นกจากพราก นกเป็ดน้ำ นกหัสดีลิงค์ **ส่งเสียงร้องน่านรื่นรมย์**... (ขุ. ขา. 64/1156/542)

ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระจุฬาลงกรณ์ได้กล่าวคาถาพรรณนาความงามของ
ทิวทัศน์รอบบริเวณที่ท่านปฏิบัติธรรมซึ่งเอื้อให้จิตของท่านสงบมีสมาธิ ไว้ว่า

...นกยูงทั้งหลาย มีหงอนงาม ปีกก็งาม มีสร้อยคอเขียวงาม ปากก็งาม มีเสียงไพเราะ ส่ง
เสียงร่าเริง รื่นรมย์ใจ อนึ่ง แผ่นดินใหญ่นี้ มีหญ้าเขียวชุ่มดูงาม มีน้ำเอิบอาบทั่วไป
ท้องฟ้าก็มีวลาหกอันงาม ท่านก็มีใจเบิกบานควรแก่งาน จงเพ่งฌาน ที่พระโยคาวจรผู้มีใจดี
เจริญแล้ว มีความบากบั่น ในพระพุทธศาสนาเป็นอันดี จงบรรลุธรรมอันสูงสุด อันเป็น
ธรรมชาติ ผุดผ่อง ละเอียด เห็นได้ยาก เป็นธรรมไม่จุติแปรผัน... (จุ. เถร. 51/303/214)

ในมหาโคตลิ่งคาสสูตร มุลปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย (ม. มุ. 19/369-382/24-36) พระเถระ
ผู้ใหญ่สนทนธรรมกัน โดยพระสารีบุตรตั้งคำถามขึ้นว่า ปาโคตลิ่งคาสวันงามแก่ภิกษุเช่นไร

- พระอานนท์ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้เป็นพหูสูตร
- พระเรวตะ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้หลักเร้น ประกอบเจโตสมณะ วิปัสสนา ในภายใน
- พระอนุรุทธะ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีทิพยจักขุ
- พระมหากัสสปะ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า เทียบนิชฌามาท นุ่งห่มผ้าบังสุกุล
สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ
- พระโมคคัลลานะ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุสองรูปสนทนาถามตอบอภิธรรมกถากัน
- พระสารีบุตรซึ่งเป็นผู้ตั้งคำถาม ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้คุมจิตไว้ในอำนาจได้ ปราณา
จะอยู่ด้วยธรรมะเป็นเครื่องอยู่อันใดในเวลาไหนก็อยู่ได้ตามประสงค์

หลังจากพระเถระต่างตอบคำถามแก่กันแล้ว จึงชวนกันไปเฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรง
ทราบ พระพุทธองค์ตรัสรับรองคำกล่าวของพระเถระทุกรูป คือ กล่าวดีทุกรูปโดยปริยาย (ในแง่ใด
แง่หนึ่ง) ส่วนพระองค์เองตรัสว่า ปาโคตลิ่งคาสวันนี้พึงงามสำหรับภิกษุผู้กลับจากนิชฌามาท
นั่งขัดสมาธิ ดำรงสติ ตั้งใจว่าจะไม่เลิกล้มสมาธิตราบใดที่จิตยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย

ในโสภณสูตร อาวาสกวรรค ปัญจกนิบาท อังคุตรนิกาย (อ. ปญจ. 36/233/487)
 พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงคุณสมบัติ 5 ประการ ของเจ้าอาวาสที่ทำให้วัดงาม ดังนี้

1. มีศีล สำรวมในปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูตร ศึกษาเล่าเรียนมาก รู้หลักพระธรรมวินัย มีความรู้ความเข้าใจกว้างขวาง
3. มีวาจาไพเราะ รู้จักพูด รู้จักเจรจาสนทนาและนำปัญญา
4. สามารถกล่าวสอนธรรมให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ ยอมรับไปปฏิบัติ
5. คล่องแคล่วในฉาน 4 ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน

ในปฐมอาชาณียสูตร โฉณพลวรรค ติกนิบาท อังคุตรนิกาย (อ. ติก. 34/536/485-486)
 พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบลักษณะของม้านั้นของพระราชา กับลักษณะของพระภิกษุ ใจความว่า
 ม้าที่คู่ควรจะเป็นม้านั้นของพระราชานั้นต้องประกอบพร้อมด้วยองค์ 3 คือ มีสีงาม มีกำลังดี และมี
 ฝีเท้า ส่วนภิกษุที่คู่ควรต่อการค้ำับ คู่ควรต่อการทำบุญ ก็ต้องประกอบพร้อมด้วยองค์ 3
 เช่นเดียวกัน คือ

1. เป็นภิกษุวรรณะงาม คือ มีศีล สำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร
 เห็นภัยในโทษมาตรว่าน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นภิกษุเข้มแข็ง คือ มีความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม บำเพ็ญกุศลธรรม แข็งขันบากบั่น
 มั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย
3. เป็นภิกษุมิเชาว์ รู้ทั่วถึงตามจริงในอริยสัจ 4

ในคาถาธรรมบท ปุพพวรรค ขุททกนิกาย พระพุทธศาสนาได้แสดงถึงผลของวาจาสุภาสิตเปรียบเทียบกับดอกไม้งาม ไว้ว่า “ดอกไม้งามมีสี ไม่มิกลั่นแม้นใด วาจาสุภาสิตก็ฉันนั้น ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ทำอยู่ ดอกไม้งามมีสี พร้อมด้วยกลิ่นแม้นใด วาจาสุภาสิตก็ฉันนั้น ย่อมมีผลแก่ผู้ทำดีอยู่... (ขุ. ธ. 41/14/2)

ในนวุตตร โฉณพลวรรค ติกนิบาต อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบลักษณะของผ้า กับลักษณะของภิกษุ ไว้ว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผ้าเปลือกไม้ แม้ใหม่ก็สีทราวม สัมผัสหยาบ และราคาถูก แม้กลางใหม่กลางเก่าก็สีทราวม สัมผัสหยาบ และราคาถูก แม้เก่าแล้วก็สีทราวม สัมผัสหยาบ และราคาถูก ผ้าเปลือกไม้ที่คร่ำคร่าแล้วเขาก็ทำเป็นผ้าเช็ดหม้อข้าวบ้าง ทิ้งเสียที่กองขยะบ้างฉันใด ฉันนั้นนั่นแหละ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนวกะก็ดี ภิกษุมัชฌิมะก็ดี ภิกษุเถระก็ดี ถ้าเป็นผู้ทุศีลมีธรรมอันเลว เรากล่าวความทุศีลมีธรรมเหล่านี้ ในความมีสีทราวมของภิกษุ กล่าวบุคคลนี้ว่าเหมือนผ้าเปลือกไม้ไม่มีสีทราวมจะนั้น...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผ้ากาสี แม้ใหม่ก็สีงาม สัมผัสดี และราคาแพง แม้กลางใหม่กลางเก่าก็สีงาม สัมผัสดีและราคาแพง แม้เก่าแล้วก็สีงาม สัมผัสดี และราคาแพง ผ้ากาสี ถึงคร่ำคร่าแล้ว เขายังใช้เป็นผ้าห่อตชนะ (คือ เงินทองเพชรพลอยย่อมมีค่า) บ้าง เก็บไว้ในคันธกรณห์ (หีบอบของหอม) บ้าง ฉันใด จะนั้นนั่นแหละ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนวกะก็ดี ภิกษุมัชฌิมะก็ดี ภิกษุเถระก็ดี ถ้าเป็นผู้มีศีลมีธรรมอันดี เรากล่าวความมีศีลมีธรรมดีนี้ในความมีสีงามของภิกษุ กล่าวบุคคลนี้ว่าเหมือนผ้ากาสีมีสีงามจะนั้น... (อ. ติก. 34/539/489-490)

ในอาพาธสูตร สจิตตวรรค ทสกนิบาต อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดง อสุภสังขยา (กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย) แก่พระอานนท์ ไว้ว่า

...ดูก่อนอานนท์ ก่ออสุภสังขยาเป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายนี้แน่แล เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มโดยรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ ว่า ในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม เนื้อหัวใจ ดับ พังผืด ไต ปอด ไข้ำใหญ่ ไข้ำน้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไข้ำข้อ มูลตร ข้อม

พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งามในกายนี้ ด้วยประการดังนี้ คู่ก่อนอาณนที นี้เรียกว่า
อสุกสัญญา... (อ. ทส. 38/60/191)

ในวิปัสสนาสสูตร โรหิตัสสวรรค จตุกนิบาท อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึง
ความเห็นหรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากสภาพที่เป็นจริง ไว้ว่า

...สัตว์เหล่าใดสำคัญว่าเที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง สำคัญว่าสุขในสิ่งที่เป็นทุกข์ สำคัญว่าเป็น
อัตตาในสิ่งที่เป็นอนัตตา และสำคัญว่างามในสิ่งที่ไม่งาม ถูกความเห็นผิดชักนำไปแล้ว
ความคิดซัดส่ายไป มีความสำคัญ (คิดเห็น) วิปาส สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า ถูกเครื่องผูกของ
มารผูกไว้แล้ว เป็นคนไม่เกษมจากโยคะ ย่อมเวียนเกิดเวียนตายไป... (อ. จตุ. 35/49/172)

ในติตถิยสูตร มหาวรรค ดิกนิบาท อังคุตรนิกาย (อ. ดิก. 34/508/368-369) พระพุทธเจ้าตรัส
สอนภิกษุทั้งหลาย ใจความว่า สุกนิमित (อารมณ์ที่สวຍงาม) เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ราคะที่ยังไม่เกิดให้
เกิดขึ้น ราคะที่เกิดขึ้นให้มากยิ่งขึ้น ถ้าบุคคลทำในใจโดยไม่แยกคายซึ่งสุกนิमित ราคะที่ยังไม่เกิด
ย่อมเกิดขึ้น ราคะที่เกิดขึ้นย่อมมากยิ่งขึ้นด้วย ส่วนเหตุปัจจัยที่ทำให้ราคะที่ยังไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น ที่เกิด
แล้วย่อมเสื่อมไป คือ อสุกนิमित (อารมณ์ที่ไม่สวຍไม่งาม) เมื่อบุคคลทำในใจโดยแยกคายซึ่งอสุก
นิमित ราคะที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วย่อมเสื่อมไป

ในอัครกิสฺสกร ดิกนิบาท อิติวุตตก ขุททกนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้มี**ความสำคัญ**
อารมณ์ว่าไม่งามอยู่เป็นนิจ ย่อมดับไฟ คือ ราคะได้” (ขุ. อิติ. 45/273/586)

ในเอกธัมมาทิปาติ เอกนิบาท อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงเหตุเกิดนิรวณ (สิ่งที่
ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม) และเหตุไม่ให้นิรวณเกิดขึ้น ไว้ว่า

...คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นสักอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่
ยังไม่เกิดก็ดี เป็นเหตุเป็นไปเพื่อความยิ่งใหญ่ขึ้นแห่งกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วก็ดี เหมือนดัง
สุกนิमित (นิमितงาม คือ อารมณ์ชวนกำหนด) นี้เลย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลทำในใจ
โดยไม่แยกคายซึ่งสุกนิमितเข้า กามฉันทะที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้นด้วย กามฉันทะที่เกิดขึ้น
แล้วย่อมเป็นไปเพื่อความยิ่งใหญ่ขึ้นด้วย... (อ. เอก. 32/12/46)

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นสักอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุไม่เกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิดก็ดี เป็นเหตุเสื่อมหายไปแห่งกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วก็ดี เหมือนดังอสุกนิมิต (นิมิตไม่งาม คือ อสุก 10) นี้เลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลทำในใจโดยแยกคางซึ่งอสุกนิมิต กามฉันทะที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้นด้วย กามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมหายไปด้วย...(อ. เอก. 32/17/47-48)

ในอนันตสูตรที่ 4 สคาถวรรค สังยุตตนิกาย พระอนนทกล่าวคาถาว่าด้วยวิธีแก้จิตกระสันแก่พระวังคีสะซึ่งกำลังถูกความกำหนัดรบกวนจิตใจ ไว้ว่า

...จิตของท่านรุ่มร้อน เพราะสัญญาอันวิปลัส ท่านจงละเว้นนิมิตอันสวงามอันเกี่ยวข้องกับราคะเสีย ท่านจงเห็นสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยเป็นทุกข์ และอย่าเห็นโดยความเป็นตน ท่านจงดับราคะอันแรงกล้า ท่านจงอย่าถูกราคะเผาผลาญบ่อย ๆ ท่านจงเจริญจิตในอสุกัมมฐาน ให้เป็นจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียวตั้งมั่นด้วยดีเถิด ท่านจงมีกายคตาสติ ท่านจงเป็นผู้มากด้วยความหน่าย ท่านจงเจริญความไม่มีนิมิต และจงถอนมานานุสัยเสีย เพราะการรู้เท่าถึงมานะ ท่านจักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป ดังนี้... (ส. สก. 25/737/313-314)

ในสันติสูตร สคาถวรรค สังยุตตนิกาย เทวดาองค์หนึ่งได้กล่าวคาถาขึ้นในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไว้ว่า

...อารมณ์อันงามทั้งหลายในโลกไม่เป็นกาม ความกำหนัดที่พร้อมไปด้วยความดำริเป็นกามของบุรุษ อารมณ์อันงามทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ในโลกอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลผู้มีปัญญาทั้งหลาย ย่อมกำจัดฉันทะในอารมณ์ทั้งหลายนั้นโดยแท้... (ส. สก. 24/103/181-182)

ในคาถาธรรมบท ยมกวรรค ขุททกนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสภยิตพระคาถา แสดงถึงความแตกต่างระหว่างผู้เห็นอารมณ์ต่าง ๆ ว่างาม กับผู้เห็นอารมณ์ต่าง ๆ ว่าไม่งาม ไว้ว่า

...ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่สำรวจในอินทรีทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโกชนะ เกี้ยวคร้าน มีความเพียรเลวทรามอยู่ ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานได้ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลมรังควานได้ ฉะนั้น (ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม สำรวจดีในอินทรี

ทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ มีศรัทธาและปรารถนาความเพียรอยู่ผู้นั้นแล มารย่อมรังควาน
ไม่ได้ เปรียบเหมือนภูเขาคิน ลมรังควานไม่ได้ฉะนั้น” (พ. พ. 40/111/2-3)

ในคาถาธรรมบท ดัณหาวรรค ขุททกนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสภยิตพระคาถา แสดงคุณของ
การเจริญอุสภกาม ไว้ว่า

...ตัณหาย่อมเจริญยิ่งแก่ชนผู้ถูกวิตกย่ำยี มีราคะจัด เห็นอารมณ์ว่างาม บุคคลนั้นแลย่อมทำ
เครื่องผูกให้มั่น ส่วนภิกษุใด ยินดีในธรรมเป็นที่เข้าไปประจับวิตก เจริญอุสภกามอยู่ มีสติ
ทุกเมื่อ ภิกษุนั้นแล จักทำตัณหาให้สูญสิ้นได้ ภิกษุนั้น จะตัด เครื่องผูกแห่งมารได้... (พ. ธ.
43/34/268-269)

ในขุททกวัตถุวิงค์ ดิกนิทเทส วิงค์ (อภิ. วิ. 78/960/804) ได้แสดงไว้ว่า การนึก คิด หรือ
พิจารณาโดยไม่แยกกาย (อโยนิโสมนสิการ) ในสิ่งที่ไม่งามว่างามนั้น เป็นความคิดเห็นอีกอย่าง
หนึ่งที่ผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อนไปจากความจริง

ในพระเวสสันดรชาดก ชาดก ขุททกนิกาย มีคำบรรยายถึงความงามอันเกิดจากการประดับ
ตกแต่ง ซึ่งช่วยส่งเสริมให้บุคคลมีความงามยิ่งขึ้น ไว้ว่า

...สมเด็จพระสุทนต์ทรงตรวจดูเครื่องประดับพระนางมัทรี ทรงเห็นที่ใดยังบกพร่องก็รับสั่ง
ให้นำมาประดับเพิ่มเติมจนเต็ม พระนางมัทรีราชบุตรทรงงดงามยิ่งนัก ดังนางเทพกัญญา
ในนันทวัน พระนางมัทรีราชบุตรระพระเกศาแล้วทรงเสวตพัสดุ ประดับด้วยอาภรณ์
ทั้งปวงทรงงดงามยิ่งนัก ดังนางเทพอัปสรในดาวดึงส์... (พ. ขา. 64/1264/595)

ในสุภาชีวิตัมพนิกาเถรีคาถา เถรีคาถา ขุททกนิกาย พระสุภาชีวิตัมพนิกาเถรีได้กล่าว
คาถาเปรียบเทียบร่างกายกับรูปภาพ ไว้ว่า

...รูปเขียน ที่ช่างบรรจงเขียนไว้สวยงาม หรือรูปไม้ รูปใบลาน ที่เขาผูกด้วยด้าย และติดไว้
ด้วยตะปู ทำท่าต่าง ๆ ข้าพเจ้าเห็นมาแล้วเมื่อรูปนั้นถูกรื้อออก ปลดด้ายและตะปูออก ก็
บกพร่อง (ไม่เป็นรูป) กระจัดกระจายออกเป็นชิ้น ๆ ก็ไม่พึงได้สภาพที่ชื่อว่ารูป บุคคลจะ
พึงตั้งใจไว้ในรูปนั้นไปทำไม ร่างกายนี้ ก็เปรียบด้วยรูปนั้น เว้นจากกรรมเหล่านั้นเสีย ก็

เป็นไปไม่ได้ แม้ร่างกาย เว้นจากกรรมทั้งหลายเสียก็ เป็นไปไม่ได้ บุคคลจะพึงตั้งใจไว้ใน
รูปร่างไปทำไม...(ขุ. เถรี. 54/472/437)

ในสมัยพุทธกาลเคยเกิดกรณีที่ภิกษุณีเหล่านี้พากันไปดูภาพสวยงามที่จิตรกรเขียน
เหมือนชาวบ้านที่ยังบริโภคกาม เพราะเหตุที่ภิกษุณีเหล่านั้นพากันไปดูภาพสวยงามที่จิตรกรเขียน
ประดับไว้ในอุทยานของพระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ พระองค์จึงทรงบัญญัติ
สิกขาบทปาจิตตีย์ ห้ามภิกษุณีใดไปดูโรงละครหลวง อาคารประกวดภาพ อุทยาน หรือ สระ
โบกขรณี เพราะเห็นว่าพฤติกรรมดังกล่าวของเหล่าภิกษุณีไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชน
(วินย. 5/295/317-318)

ในสุชาตสูตร นิตานวรรค สังยุตตนิกาย พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระสุชาตซึ่งมีรูป
งามกว่าภิกษุอื่น จึงตรัสกับหมู่ภิกษุว่า

...กุลบุตรนี้ย่อมงามด้วยสมบัติ 2 อย่าง คือมีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วย
ผิวพรรณอันงามยิ่งนัก และกระทำใจให้แข็งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ซึ่งกุลบุตร
ทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองใน
ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่... (ส. นี. 26/701/765)

และได้ตรัสพระคาถาประพันธ์ต่อไปว่า “ภิกษุนี้ย่อมงามด้วยใจอันซื่อตรงหนอ เป็นผู้หลุด
พ้น เป็นผู้ปราศ เป็นผู้ดับ เพราะไม่ถือมั่น ชำระมารพร้อมทั้งพาหนะได้แล้ว ย่อมทรงไว้ซึ่งอรรถภาพ
มีในที่สุด ดังนี้” (ส. นี. 26/702/765)

ในจุลกัมมวิภังคสูตร อุปริปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย (ม. อุ. 23/580-581/251) พระพุทธเจ้าทรง
ตอบคำถามสุกมานพ โทเทยบุตร ใจความว่า กรรมเป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เกิดมามีอายุน้อยหรือมี
อายุยืน มีโรคมากหรือมีโรคน้อย มีผิวพรรณงามหรือมีผิวพรรณทราม มีศักดิ์น้อยหรือมีศักดิ์มาก
มีโภคทรัพย์น้อยหรือมีโภคทรัพย์มาก เกิดในตระกูลต่ำหรือเกิดในตระกูลสูง ไร้ปัญญาหรือมีปัญญา

ในมัลลิกสูตร มหาวรรค จดกนิบาต อังคุตรนิกาย (อ. จตุ. 35/197/506-508) พระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามของพระนางมัลลิกา ผู้กราบทูลถามปัญหาถึงเหตุที่ทำให้มาตุคาม (ผู้หญิง) เกิดมา มีผิวพรรณงาม รูปงาม หรือ ผิวพรรณไม่งาม รูปไม่งาม มีทรัพย์หรือไม่มีทรัพย์ โดยทรงแจกแจงไว้ว่า

1. มาตุคามผู้มักโกรธ มากไปด้วยความแค้นใจ อีกทั้งยังเป็นผู้ไม่ให้ทาน มีใจริษยา ถ้าตายไปแล้วได้เกิดมาเป็นมนุษย์อีก มาตุคามนั้นย่อมจะเกิดมาเป็นผู้มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู ทั้งเป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์สมบัติและต่ำศักดิ์
2. มาตุคามผู้มักโกรธ มากไปด้วยความแค้นใจ แต่เป็นผู้ให้ทาน ไม่เป็นผู้มีใจริษยา ถ้าตายไปแล้วได้เกิดมาเป็นมนุษย์อีก มาตุคามนั้นย่อมจะเกิดมาเป็นผู้มีผิวพรรณทราม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากและสูงศักดิ์
3. มาตุคามผู้ไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ แต่เป็นผู้ไม่ให้ทาน มีใจริษยา ถ้าตายไปแล้วได้เกิดมาเป็นมนุษย์อีก มาตุคามนั้นย่อมจะเกิดมาเป็นผู้มีรูปงาม น่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามยิ่งนัก แต่เป็นคนเข็ญใจ ยากจน ขัดสนและต่ำศักดิ์
4. มาตุคามผู้ไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ อีกทั้งยังเป็นผู้ให้ทาน ไม่เป็นผู้มีใจริษยา ถ้าตายไปแล้วได้เกิดมาเป็นมนุษย์อีก มาตุคามนั้นย่อมจะเกิดมาเป็นผู้มีรูปงาม น่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามยิ่งนัก ทั้งเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากและสูงศักดิ์

ในสัปปริสทานสูตร ตักกนทกัวรรค ปัญจกนิบาต อังคุตรนิกาย (อ. ปญจ. 36/148/314) พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ผู้ให้ทานด้วยศรัทธา ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีรูปสวยงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณงามยิ่งนัก

ในนิริคัณห์ ขุททกปาฐะ ขุททกนิกาย พระพุทธเจ้าทรงตรัสพระคาถาสอนคฤหบดีอุบาสก ถึงเรื่องความงามของสรีระร่างกายของมนุษย์ ไว้ว่า “**ความมีวรรณะงาม ความมีเสียงเพราะ ความมีทรวดทรงดี ความมีรูปงาม ความเป็นใหญ่ยิ่ง ความมีบริวาร อิฐผลทั้งหมดนั้น อันบุคคลย่อมได้ด้วยบุญนิริ**” (ขุ. ขุ. 39/9/303)

ในมหาสุทธานสูตร มหาวรรค ที่ฉนิกาย (ที. มหา. 13/171/480-481) พระพุทธเจ้าทรงพรรณนาถึงความมั่งคั่งสมบูรณ์ของเมืองกุสาวดี (กรุงกุสินาราในอดีต) และทรงพรรณนาถึงฤทธิ์ 4 ประการของพระเจ้ามหาสุทธานะพระราชผู้ปกครองเมือง ไว้ว่า พระเจ้ามหาสุทธานะนั้นทรงมีฤทธิ์ (ความสำเร็จ) 4 ประการ คือ

1. ทรงมีพระรูปงาม
2. ทรงมีพระชนมายุยืนนาน
3. ทรงเป็นผู้มีอาพาธน้อย
4. ทรงเป็นที่รัก ที่ชอบใจของพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย

ในขุททกวัตถุวิงค์ เอกนิเทศ วิงค์ (อภ. วิ. 78/883-885/768) ได้แสดงไว้ว่า การถือตัวว่าเป็นผู้มีรูปงาม เป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้บุคคลบางคนในโลกนี้สำคัญตนว่าเลิศกว่าหรือเสมอ บุคคลอื่น ในทำนองเดียวกัน การดูหมิ่นตนเองเพราะรูปไม่งามของบุคคลบางคนในโลกนี้ก็เป็นสาเหตุของการสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา

ในมหาทุกขขันธสูตร มูลปิณณาสก์ มัชฌิมนิกาย (ม. ม. 18/201-203/120-122) พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ความสุขความโสมนัสเพราะความงดงามแห่งผิวพรรณนั้นถือเป็นคุณสมบัติของรูป ส่วนความแก่เฒ่า ชรา จนถึงตายกลายเป็นซากศพ เป็นโทษของรูป และทรงแสดงไว้ว่าการละนันทะราคะในรูปออกเสียได้ถือเป็นการพ้นไปจากรูป

ในขุททกวัตถุวิงค์ ทุกนิเทศ วิงค์ (อภ. วิ. 78/922/782) ได้แสดงไว้ว่า การบริโภคอาหารเพื่อทำให้ผิวพรรณสวยงามนั้น เป็นลักษณะหนึ่งของความไม่รู้ประมาณในโภชนาหาร (โภชนอมัตตัญญตา)

ในรัฐपालสูตร มัชฌิมปิณณาสก์ มัชฌิมนิกาย (ม. ม. 21/439/34) พระรัฐपालะได้กล่าวธรรมภาษิต ใจความว่า ความงามแห่งรูปกายที่ชาวโลกทั่วไปนิยมกันนั้น สามารถหลอกลวงคนโง่ให้ลุ่มหลงได้ แต่ความงามดังกล่าวนี้ไม่สามารถหลอกผู้แสวงหาพระนิพพานได้เลย

ในนิพพิทาสูตร สัญญาวรรค ปัญจกนิบาท อังคุตรนิกาย (อ. ปญจ. 36/69/160) พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความสงบ เพื่อรู้ยิ่ง อำนวยผลให้บรรลุนิพพาน 5 ประการ ดังนี้

1. พิจารณาเห็นว่าไม่งามในกาย
2. มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิภูลในอาหาร
3. ความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง
4. พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง
5. ตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน

ในสัฏกปัญหสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย (ที. มหา. 14/248-249/122-124) ปัญจสิขคนธรรพเทพบุตรขับเพลงพรรณนาความสุขของคนที่ได้หลงไหลในความงามของนางอันเป็นที่รัก และพรรณนาความสุขของพระอรหันต์ที่ได้จากธรรม พระพุทธเจ้าทรงตรัสชมเชยปัญจสิขคนธรรพเทพบุตรว่าบรรเลงเสียงพินเข้ากับเสียงขับ ในสัฏกปัญหสูตรนี้ ท้าวสักกะกราบทูลถามปัญหาว่า สิ่งเป็นที่รักและสิ่งไม่เป็นที่รักเกิดจากอะไร พระพุทธองค์ทรงตอบว่าเกิดจากความพอใจ เมื่อไม่มีความพอใจก็ไม่มีความรักและไม่เป็นที่รัก (ที. มหา. 14/256/134)

ในอรรถกถาเตลปัตตชาดก เอกนิบาท อังคุตรนิกาย ได้อธิบายถึงความงามของสตรีที่เรียกว่า “ชนบทกัลยาณี” ไว้ว่า

...ที่ชื่อว่าชนบทกัลยานีนั้น ได้แก่นางงามในชนบท คือ เป็นหญิงที่งามเยี่ยม ปราศจากโทษแห่งสรีระ 6 ประการ ถึงพร้อมด้วยความงาม 5 ประการ เพราะเหตุที่นางชนบทกัลยานีนั้น เป็นหญิงไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไป ขนาดยิ่งกว่าผิวมนุษย์ ไม่ถึงกับผิวเทวดา ฉะนั้นนางจึงได้ชื่อว่าเว้นจากโทษแห่งสรีระ 6 ประการ และเพราะเหตุที่นางประกอบด้วยความงาม 5 ประการเหล่านี้คือ ผิวงาม

เนื้องาม เอ็นงาม กระดุงงาม วัยงาม ฉะนั้นจึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยความงาม 5 ประการ...
(จุ. ขา. อ. 56/354-355)

ในอรรถกถาธรรมบท ปุพพวรรคธรรณา ขุททกนิกาย ได้กล่าวถึงความงามของสตรีที่เรียกว่า “เบญจกัลยาณี” ไว้ว่า เบญจกัลยาณี คือ หญิงสาวที่ประกอบพร้อมด้วยความงาม 5 อย่าง คือ งามงาม, เนื้องาม, กระดุงงาม, ผิวงาม, วัยงาม (จุ. ธ. อ. 41/77) และได้กล่าวถึงความงามและไม่งามของสัตว์และคนในฐานะต่าง ๆ อีก 4 อย่าง (จุ. ธ. อ. 41/80) คือ

1. ช้างมงคลประดับแล้ววิ่งไป ไม่งาม เดินไปด้วยลีลาแห่งช้างจึงจะงาม
2. พระราชาวิ่งไม่งาม ค่อยเสด็จไปจึงจะงาม
3. บรรพชิตวิ่งไม่งาม เดินไปอย่างอาการของผู้สงบเสงี่ยมจึงจะงาม
4. สตรีวิ่งไม่งาม เดินอย่างธรรมดาจึงจะงาม

ในวินัยวรรค สัตตกนิบาต อังคุตรนิกาย (อ. สดต. 37/76/279) พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุที่จะเรียกได้ว่าเป็นพระวินัยธรรมานั้นต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 7 ประการ คือ รู้จักอาบัติ, มีโชาบัติ, อาบัติหนัก, อาบัติเบา, เป็นผู้มีศีล, ได้มาน 4, และ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ

ในมหาสุญญตสูตร อุปริปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย (ม. อุ. 23/345/14-15) พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พระอานนท์ว่า ภิกษุที่ยินดีในการคลุกคลีกัน ยินดีในหมู่ บ้านเทิกร่วมหมู่ ย่อมไม่งาม เพราะผู้ที่ยินดีในการคลุกคลีรวมหมู่กันนั้นยากที่จะได้สุขที่เกิดจากความสงบ หรือสุขที่เกิดจากการตรัสรู้

ในธลัฎฐิชาดก จตุกนิบาต ขุททกนิกาย ได้แสดงถึงลักษณะที่ไม่ดีไม่งามของบุคคลที่มีสถานะภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน ไว้ว่า “คฤหัสถ์ผู้บริโภคมกคุณ เกียจคร้าน ไม่ดี บรรพชิตผู้ไม่สำรวม ไม่งาม พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงใคร่ครวญก่อนแล้วทำไป ไม่งาม บัณฑิตมีความโกรธเป็นเจ้าเรือน ก็ไม่งาม” (จุ. ขา. 58/628/593)

ในอัยยิกาสูตร สกาวรรค สังยุตตนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสพระคาถาเกี่ยวกับเรื่องกรรมที่เป็นบาปและกรรมที่เป็นบุญ ไว้ว่า

...สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลแห่งบุญและบาป คือผู้มีกรรมเป็นบาป จักไปสู่สุคติ ส่วนผู้มีกรรมเป็นบุญ จักไปสู่สุคติ เพราะฉะนั้น เมื่อสั่งสมกรรมอันมีผลในภพหน้าพึงทำแต่กรรมงามนี้ บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก... (ส. สก. 24/401/511)

ในพาลบัณฑิตสูตร อุปริปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย (ม. อุ. 23/471-503/149-167) พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะความแตกต่างระหว่างคนพาลและบัณฑิต ใจความว่า **คนพาลซึ่งมีกรรมไม่งาม** คือ ทำชั่ว พูดชั่ว คิดชั่ว เขาย่อมประสบทุกข์โศกนาฏในปัจจุบัน เมื่อตายไปก็จะเข้าสู่ทุกคติคนรก หรือถ้าได้เกิดมาเป็นมนุษย์อีก ก็จะเกิดในตระกูลต่ำยากจน **มีผิวพรรณไม่งาม** ถูกโรคเบียดเบียน ไม่มีลาภ ส่วน**บัณฑิตซึ่งมีกรรมงาม** คือ ทำดี พูดดี คิดดี เขาย่อมเสวยสุขโสมนัสในปัจจุบัน เมื่อตายไปก็จะเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ หรือถ้าได้เกิดมาเป็นมนุษย์อีก ก็จะเกิดในตระกูลสูงมั่งคั่ง **มีรูปร่าง งาม** มีลาภ

ในทุคยอลังสูตร อัญญกนิบาต อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงความแตกต่างระหว่างภิกษุผู้ได้ชื่อว่าปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น กับภิกษุผู้ได้ชื่อว่าปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองแต่ไม่เป็นที่ไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่น ไว้ว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม 5 ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งตนและผู้อื่น ธรรม 5 ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่มีความเข้าใจได้เร็วในอกุศลธรรมทั้งหลาย แต่เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว 1 พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำแล้ว 1 รู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1 เป็นผู้มีความงาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ 1 เป็นผู้ชี้แจงสพรหมจารีให้เห็นแจ้ง ให้สมทานให้อาหาญร่าเริง 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม 5 ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น... (อ. อญ. 37/153/583)

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ธรรม 4

ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วใน
อกุลศัลยกรรมทั้งหลาย 1 เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ฟังแล้ว 1 พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้
ทรงจำแล้ว 1 รู้orroรู้ธรรมด้วยปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1 หากเป็นผู้มีวาจางาม กล่าว
ถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ไม่
หาซึ่งแจ้งสพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญร่าเริงไม่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
แก่ตน แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น” (อ. อญฺฐ.
37/154/584)

ในสังฆโศกณสูตร ภันทคามวรรค จตุกนิบาต อังคุตรนิกาย (อ. จตุ. 35/7/18) พระพุทธเจ้า
ทรงแสดง ไว้ว่าบุคคลที่เป็นผู้ฉลาดและกล้าหาญ เป็นผู้สละตัณหาและทรงจำธรรม เป็นผู้ประพฤติ
ธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นผู้มีความศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นพหูสูต บุคคลเช่นนั้นเรียกได้ว่าเป็นผู้ยัง
หมู่ให้งาม (สังฆโศกณ)

ในปริสาสูตร โสภนวรรค จตุกนิบาต อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงลักษณะของ
บุคคลผู้ทำบริษัทให้งาม 4 จำพวก ไว้ว่า

...คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ทำบริษัทให้งาม 4 จำพวกนี้ 4 จำพวกเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้มี
ศีล มีธรรมอันงาม ชื่อว่า ผู้ทำบริษัทให้งาม 1 ภิกษุผู้มีศีล มีธรรมอันงาม ชื่อว่า ผู้ทำบริษัท
ให้งาม 1 อุบาสกผู้มีศีล มีธรรมอันงาม ชื่อว่า ผู้ทำบริษัทให้งาม 1 อุบาสิกาผู้มีศีล มีธรรม
อันงาม ชื่อว่า ผู้ทำบริษัทให้งาม 1 คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ทำบริษัทให้งาม 4 จำพวกนี้
แล... (อ. จตุ. 35/211/564)

ในกัลยาณสูตร ติกนิบาต อิติวุตตก ขุททกนิกาย พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงบุรุษผู้สูงสุดใน
พระพุทธศาสนา ไว้ว่า “คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีศีล มีธรรมงาม มีปัญญางาม เรากล่าวว่า เป็น
พระอรหันตปัจฉิมสาวก อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นบุรุษผู้สูงสุดในธรรมวินัยนี้” (จุ. อิติ. 45/277/602)

ในสุตตันตภาชนีย์ มาคิกานิทเทศ วิภังค์ ได้แสดงถึงลักษณะของบุคคลที่เรียกได้ว่าเป็น
ภิกษุ ไว้ว่า “ผู้ประกอบด้วยธรรมอันงาม ชื่อว่าภิกษุ” (อภ. วิ. 78/601/286)

ในสุวิธสูตร สคาถวรรค สังยุตตนิกาย (ส. สก. 25/854/456) พระพุทธเจ้าทรงปรารภเรื่อง ทำวสัฏกะพรรณณาคุณแห่งความเพียร พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมแก่หมู่ภิกษุไว้ว่า แม้แต่ทำวสัฏกะจอมเทวผู้สวดยสมบัติอันยิ่งใหญ่ยังยกย่องคุณแห่งความเพียร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ก็ควรที่จะมีความเพียรพยายามเพื่อบรรลุผลที่ยังไม่บรรลุ เพื่อได้มรรคผลที่ยังไม่ได้ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลที่ยังไม่ได้กระทำให้แจ้ง ภิกษุที่มีความเพียรดังกล่าวย่อมงดงามในธรรมวินัยนี้

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุที่มีความเคารพ ยำเกรง มีความประพฤติเหมาะสมต่อภิกษุผู้เป็นอาจารย์ ย่อมเป็นภิกษุผู้งามในธรรมวินัย (ศาสนา) นี้ (วินย. 7/8/17) ภิกษุที่มีความอดทน และความสงบเสงี่ยม เรียกได้ว่าเป็นภิกษุผู้มีความงาม (วินย. 7/244/471) คนที่ฉลาดในธรรม ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ จะพึงงามในธรรมวินัยนี้เช่นเดียวกัน (วินย. 9/263/136) และเมื่อกกล่าวในภาพรวม ทรงสรุปไว้ว่า การประพฤติถูกต้องใน “ศีล และ ธรรม” เป็นสิ่งที่ทำให้พุทธบริษัทในพระศาสนานี้เป็นผู้มีความงาม (วินย. 10/968/480)

ในชุกจติพพสูตร ปุคคลวรรค ดิกนิบาต อังคุตรนิกาย (อ. ดิก. 34/466/88-89) พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าบุคคลที่ควรคบหาควรเข้าใกล้คือ บุคคลที่มีศีลมีธรรมอันงาม เพราะถึงแม้ผู้คบจะยังไม่สามารถเอาเยี่ยงอย่างบุคคลเช่นนั้นได้ทั้งหมด แต่อย่างน้อยเขาก็ได้ชื่อว่าเป็นคนที่มีมิตริดี และการคบคนที่ประเสริฐกว่าตนนั้นย่อมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ผู้คบสามารถพัฒนาตนไปสู่ความเจริญได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

ในทารุกขันธสูตร เสกขปริหานิยวรรค ทักกนิบาต อังคุตรนิกาย (อ. จ. 36/312/637) พระสารีบุตรกล่าวกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้มีฤทธิ์ มีความเชี่ยวชาญทางจิตสามารถอธิษฐานจิตให้ท่อนไม้เป็นดิน, เป็นน้ำ, เป็นไฟ, เป็นลม, เป็นของงาม, เป็นของไม่งาม อย่างใดอย่างหนึ่งได้ เพราะมีธาตุทั้ง 6 คือ ปรฐวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, อสุธาตุ, และ อสฺสธาตุ อยู่ในท่อนไม้นั้น

จากข้อความในพระไตรปิฎกดังที่ยกมาเป็นตัวอย่างเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนากล่าวถึงทั้งความงามและความไม่งาม โดยพิจารณาได้ดังนี้

ในกรณีของความงามนั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามในหลายลักษณะ ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ 9 กลุ่ม คือ

1. ความงามของชื่อเสียง เช่น พระกิตติศัพท์อันงาม
2. ความงามของธรรมชาติ เช่น ท้องฟ้างาม แผ่นดินงาม ป่างาม พันธุ์ไม้งาม ดอกไม้งาม สัตว์งาม อารมณ์งาม นิมิตงาม
3. ความงามของศิลปะ เช่น ภาพงาม รูปเขียนงาม เครื่องประดับงาม
4. ความงามของร่างกาย เช่น รูปร่างงาม ผิวพรรณงาม วรรณะงาม
5. ความงามของบุคคล เช่น ภิกษุงาม พระวินัยธรรมงาม พระราชางาม หญิงงาม
6. ความงามของพฤติกรรม เช่น กรรมงาม วาจางาม ใจงาม ความคิดงาม (สุกนิมิต, อารมณ์งาม)
7. ความงามของสังคม เช่น สงฆ์งาม หมู่งาม
8. ความงามของคุณธรรม เช่น ศีลธรรมงาม
9. สภาวะธรรมงาม เช่น สุกชาติ

ความงาม 9 กลุ่มดังกล่าวข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้เป็น 6 กลุ่มใหญ่ คือ

1. ความงามทางธรรมชาติ
2. ความงามทางศิลปะ
3. ความงามทางกายภาพ

4. ความงามทางพฤติกรรม

5. ความงามทางคุณธรรม

6. ความงามทางสภาวะธรรม

ที่มาของความงามตามที่ปรากฏในข้อความจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาซึ่งกล่าวมาข้างต้น มี 6 อย่าง คือ

1. ธรรมชาติ

2. ความนึกคิด

3. พฤติกรรม

4. ผลกรรม

5. คุณธรรม

6. สภาวะธรรม

ในกรณีของความไม่งามนั้น พระพุทธศาสนาก็กล่าวถึงไว้เช่นเดียวกัน แต่มีกล่าวไว้น้อยกว่าเรื่องของความงาม ซึ่งทั้งลักษณะและที่มาของความไม่งามก็ทำนองเดียวกัน

จากเรื่องความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังที่ยกมาแสดงไว้ข้างต้นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการเพียงพอที่จะยืนยันได้ว่าพระพุทธศาสนามีได้ละเลยต่อ “ความงาม” เพียงแต่การกล่าวถึงความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะหรือมีนัยที่แตกต่างจากแนวคิดเรื่องความงามในสุนทรียศาสตร์ตะวันตกทั่วไป ซึ่งจักได้กล่าวในบทต่อไป

บทที่ 4

วิเคราะห์และวิจารณ์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

วิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

สาระสำคัญในคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ แม้จะไม่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องสุนทรียศาสตร์ไว้โดยตรง แต่จากคำสอนเรื่องความงามต่าง ๆ ดังที่ได้แสดงไว้ในบทที่ 3 แล้วนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถนำมาพิจารณาตามแนวของวิชาสุนทรียศาสตร์ได้ในระดับหนึ่ง

สุนทรียศาสตร์ตะวันตกนั้นศึกษาถึงความงาม และสิ่งที้งามในธรรมชาติหรืองานศิลปะ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในคำสอนของพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ไว้เช่นเดียวกัน แต่หากจะพิจารณาโดยภาพรวม เรื่องความงามที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นจะมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว สามารถแยกพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ ความงามในมิติทางโลก และ ความงามในมิติทางธรรม

ประเด็นคำถามสำคัญของสุนทรียศาสตร์ คือคำถามที่ว่าความงามคืออะไร? ความงามมีอยู่จริงหรือไม่? และ ถ้าความงามมีอยู่จริงแล้วความงามที่ว่านั้นอยู่ที่ไหน? เป็นต้น เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์ถึงประเด็นเหล่านี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความงามในมิติทางโลก

1. ความงามในมิติทางโลกคืออะไร?

ความงามในมิติทางโลก ได้แก่ ความงามที่ชาวโลกพูดถึงหรือเข้าใจกันทั่วไป ในคำสอนของพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามในมิตินี้ไว้พอสมควร เช่น ความงามของป่าเขาลำเนาไพร พืชพันธุ์ สิ่งสารัตถ์ รูปร่าง ผิวพรรณ รูปเขียน ภาพเขียน เสื้อผ้าอาภรณ์ และเครื่องประดับ เป็นต้น การกล่าวถึงความงามในมิติทางโลกของพระพุทธศาสนานั้นเป็นการกล่าวไปตามภาษาหรือการบัญญัติของโลกเพื่อผลคือการสื่อสารหรือสื่อความหมายกับชาวโลกเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ใน

ไปภูฏปาตสูตร สลักชั้นวรรค ที่ทนิทาย ที่ว่า “เหล่านี้แล เป็นโลกสมัญญา (ชื่อตามโลก) โลกนิรุตติ (ภาษาชาวโลก) โลกโวหาร (โวหารของชาวโลก) โลกบัญญัติ ที่ตถาคตกล่าวแต่มาได้ เกี่ยวข้อง (เป็นแต่ยืมมาพูด ถ้าว่าทางปรมาตม ไม่มีเกี่ยว)” (ที.สี. 12/312/177) ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ในทีฆนขสูตร มูลปณณาสก มัชฌิมนิกาย ที่ว่า “ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้แล ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับใคร ๆ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน ก็พูดไปตามโวหารนั้น แต่ไม่ยึดมั่นด้วยทัญญู” (ม. ม. 20/273/476) รวมความคือ ในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ได้กล่าวถึงความงามของสิ่งต่าง ๆ ที่สุนทรียศาสตร์ตะวันตกศึกษาไว้อย่างครอบคลุม ทั้งความงามของธรรมชาติและ ความงามของศิลปะ

2. ความงามในมิติทางโลกมีจริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริงแล้วความงามที่ว่ามันอยู่ที่ไหน ?

ในปฐมมิกชาลสูตร สฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า “รูปที่รู้แจ้งด้วยจักขุอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก อาศัยความใคร่ ที่ตั้งความกำหนัด มีอยู่” (ส. สฬา. 28/67/67) (ในกรณีของ เสียง กลิ่น รส และ โสภณูปะ ก็นับเดียวกัน)

ในนิพเพธิกสูตร นักกนิบาต อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ 5 ประการนี้ คือ รูปที่รู้แจ้งด้วยตา อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่ววนชวนให้กำหนัด เสียงที่รู้แจ้งด้วยหู...กลิ่นที่รู้แจ้งด้วยจมูก...รสที่รู้แจ้งด้วยลิ้น...โสภณูปะที่รู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่ววน ชวนให้กำหนัด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ชื่อว่ากาม สิ่งเหล่านี้เรียกว่ากามคุณในวินัยของพระอริยเจ้า... (อ. จ.36/334/767)

และตรัสต่อไปว่า

...ความกำหนัดที่เกิดด้วยสามารถแห่งความดำริของบุรุษ ชื่อว่ากาม อารมณ์อันวิจิตรทั้งหลายในโลกไม่ชื่อว่ากาม ความกำหนัดที่เกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งความดำริของบุรุษ ชื่อว่ากาม อารมณ์อันวิจิตรทั้งหลายในโลกย่อมตั้งอยู่ตามสภาพของตน ส่วนว่า ชีรชนทั้งหลายย่อมกำจัดความพอใจในอารมณ์อันวิจิตรเหล่านั้น... (อ. จ.36/334/767-768)

ในกามสูตรคณิเทศ มหานิเทศ ขุททกนิยาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เมื่อสัตว์ปรารถนากาม อยู่ ถ้ากามนั้นย่อมสำเร็จแก่สัตว์นั้น สัตว์นั้นได้กามตามปรารถนาแล้ว ย่อมเป็นผู้อิ่มใจแน่นอน” (ขุ. มหา. 65/1/1) และได้มีคำอธิบายถึง กาม 2 อย่าง คือ วัตถุกาม และ กิเลสกาม ไว้ว่า

...วัตถุกามเป็นไฉน? รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ อันเป็นที่ชอบใจ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นก ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แคว้นแคว้น ชนบท กองพลรบ คลัง และวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใด อย่างหนึ่ง ชื่อว่า วัตถุกาม อีกอย่างหนึ่ง กามที่เป็นอดีต กามที่เป็นอนาคต กามที่เป็น ปัจจุบัน ที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก ชนิดเลว ชนิดปานกลาง ชนิดประณีต เป็นของสัตว์ผู้เกิดในอบาย เป็นของมนุษย์ เป็นของทิพย์ ที่ปรากฏเฉพาะหน้าที่ เนิรมิตเอง ที่ผู้อื่นเนรมิต ที่หวงแหน ที่ไม่ได้หวงแหน ที่ยึดถือว่าของเรา ที่ไม่ยึดถือว่า ของเรา ธรรมที่เป็นกามาวจรแม่ทั้งหมด ธรรมที่เป็นรูปาวจรแม่ทั้งหมด ธรรมที่เป็นอรุปา วจรแม่ทั้งหมด ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ชื่อว่า กาม เพราะอรรถว่า อันบุคคลพึงใคร่ เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่ง ความมัวเมา กามเหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม กิเลสกามเป็นไฉน? ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจและความกำหนัด ความดำริ ความกำหนัดมาก ความดำริและความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลินคือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความเสนาหาในกาม ความเร้าร้อนในกาม ความหลงใน กาม ความคิดใจในกาม ห่วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกันคือ กามฉันทะ ชื่อว่ากาม... (ขุ. มหา. 65/2/1-2)

ข้อความจากพระไตรปิฎกที่ยกมาข้างต้นนี้ แสดงว่า วัตถุทุกสถานะต่างก็มีคุณสมบัติ คือ อำนาจที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกใคร่ กำหนัด หรือมัวเมาขึ้นกับจิตใจของคนที่เกี่ยวข้องสัมผัสกับ มัน เพราะวัตถุมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาจึงเรียกวัตถุเหล่านี้ว่า “วัตถุกาม” ซึ่งมีความหมายว่า วัตถุอันน่าใคร่หรือวัตถุที่มีอำนาจให้เกิดความต้องการ ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา นี้แสดงให้เห็นว่า คุณสมบัติดังกล่าวนี้เป็นวัตถุวิสัย ถึงคนจะรู้สึกหรือไม่รู้สึกถึงคุณสมบัติดังกล่าวนี้ คุณสมบัติเหล่านี้ก็มีอยู่ตามธรรมชาติของมันเอง

ถึงแม้วัตถุมะมีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้น แต่คนที่จะเกิดความรู้สึกใคร่ กำหนด หรือมีมาในวัตถุเหล่านั้น ก็คือคนที่พอใจ กำหนด คำริ เพลิดเพลิน ประารถนา เสน่หา เราร้อน หลง คิดใจ ยึดถือ ในวัตถุเหล่านั้น หากไม่มีความพอใจ ไม่กำหนด ไม่หลง ไม่คิดใจ ไม่ยึดถือ ก็ไม่เกิดความรู้สึกใคร่ กำหนด หรือมีมาในวัตถุเหล่านั้น ความพอใจ ความกำหนด ความประารถนา ความหลง ความคิดใจ ความยึดถือ เป็นต้น เหล่านี้ คือสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “กิเลสสาม” หรือเรียกด้วยคำรวมว่า “กิเลส” ซึ่งกิเลสนี้พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในจิตใจหรือความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์ และเป็นเครื่องปรุงแต่งความคิดให้ทำกรรมซึ่งนำไปสู่ปัญหาความยุ่งยากเดือดร้อนและความทุกข์ ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานี้แสดงให้เห็นว่า กิเลสก็เป็นสิ่งเชิงวัตถุวิสัย คือเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ตามธรรมชาติของมนุษย์

ในปัญจราชสูตร สกถวรรค สังยุตนิคาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบคำถามของพระเจ้าปเสนทิโกศล เรื่องอะไรเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย ไว้ว่า

...ดูก่อนมหาบพิตร ที่สุดแห่งความพอใจนั้นแหละ อาตมาภาพกล่าวว่าเป็นยอดในเบญจกามคุณ ดูก่อนมหาบพิตร รูปเหล่าใดเป็นที่พอใจของคนบางคน รูปเหล่านั้นไม่เป็นที่พอใจของคนบางคน เขาดีใจ มีความดำริบริบูรณ์ด้วยรูปเหล่าใด รูปอื่นจากรูปเหล่านั้น จะยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า เขาก็ไม่ประารถนา รูปเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่งสำหรับเขา รูปเหล่านั้นเป็นยอดเยี่ยมสำหรับเขา ดูก่อนมหาบพิตร เสียงเหล่าใด...ดูก่อนมหาบพิตร กลิ่นเหล่าใด...ดูก่อนมหาบพิตร รสเหล่าใด...ดูก่อนมหาบพิตร โผฏฐัพพะเหล่าใด เป็นที่พอใจของคนบางคน โผฏฐัพพะเหล่านั้น ไม่เป็นที่พอใจของคนบางคน เขาดีใจ มีความดำริบริบูรณ์ด้วยโผฏฐัพพะเหล่าใด โผฏฐัพพะอื่นจากโผฏฐัพพะเหล่านั้นจะยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า เขาก็ไม่ประารถนา โผฏฐัพพะเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่งสำหรับเขา โผฏฐัพพะเหล่านั้นเป็นยอดเยี่ยมสำหรับเขา... (ส. สก. 24/361/460)

อรรถกถาปัญจราชสูตร แสดงถึงอารมณ์ (สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้) ที่น่าพอใจของบุคคล ไว้ว่า

...สิ่งใด เป็นของที่น่าประารถนา น่าใคร่ของบุคคลคนหนึ่ง สิ่งนั้นนั่นแหละ ไม่น่าประารถนา ไม่น่าใคร่ของบุคคลอื่น ชื่อว่าสิ่งที่น่าพอใจของบุคคล เป็นความจริง ใ้เดือน ย่อมเป็นของที่น่าประารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ของชาวปัจฉินประเทศ แต่ชาวมัชฌิมประเทศเกลียดนัก

ส่วนเนื่อนกยุงเป็นต้น เป็นที่น่าปรารถนาของชาวมัชฌิมประเทศเหล่านั้น แต่สำหรับ
ชาวปัจฉิมประเทศนอกนี้เกลียดชัง นี่คือนสิ่งที่น่าพอใจของบุคคล... (ส. สคา. อ. 24/462)

พระพุทธพจน์และอรรถกถาในปัญจสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า การตัดสินใจถึงความยอดเยี่ยม
ของ กามคุณ (ส่วนที่น่าปรารถนาน่าใคร่) 5 อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย)
นั้น ขึ้นอยู่กับความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจของบุคคลที่เป็นผู้รับรู้กามคุณเหล่านั้น สิ่งเดียวกันจึง
อาจจะเป็นสิ่งยอดเยี่ยมของคนบุคคลหนึ่งที่พอใจในสิ่งนั้น แต่มันก็อาจจะเป็นสิ่งยอดเยี่ยมสำหรับ
บุคคลอื่นที่รู้สึกไม่พอใจในสิ่งนั้น เช่น คน ๆ หนึ่งมองดอกกุหลาบว่างาม แต่อีกคนกลับมองว่าดอก
กุหลาบดอกนั้นไม่งาม แม้ทุกคนจะมองคุณสมบัติที่เหมือนกันก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องมีความรู้สึก
เหมือนกัน พระพุทธศาสนาถือว่าความงามในมิติทางโลกหรือความงามทางวัตถุเป็นผลของการมี
ปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างคุณภาพหรือคุณสมบัติของวัตถุกับกิเลสในจิตใจของคน ความรู้สึกเรื่อง
ความงามของวัตถุในแต่ละคนจึงแตกต่างกันไปตามอิทธิพลของกิเลส หากไม่มีกิเลส สิ่งที่เรียกว่า
งามเหล่านั้นก็ไม่มี ความหมายอะไร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อารมณ์อันวิจิตรทั้งหลายในโลกย่อม
ตั้งอยู่ตามสภาพของตน” นั่นเอง

หากพิจารณาจากหลักคำสอนเรื่อง จริต (แนวโน้มของจิตที่เกิดจากการสั่งสม) คนที่มีราคะ-
จริตก็จะมีแนวโน้มรักสวยรักงาม เมื่อมองงานศิลปะก็พิจารณาแบบลึกล้ำ ส่วนคนที่มิมีโทสจริตจะ
ไม่มองแบบซาบซึ้งขนาดนั้น แต่สำหรับคนที่มิมีโหจริตเมื่อมองงานศิลปะก็เป็นเพียงการมองไปงั้น
ๆ ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากแต่ละคนเหล่านี้มีพื้นฐานของกิเลสในใจไม่เหมือนกัน
นั่นเอง

พระพุทธศาสนาเห็นว่าความงามที่ชาวโลกพูดถึงกันนี้ ถือเป็นหนึ่งในสี่ของความ
คลาดเคลื่อนของความรู้ที่คนทั่วไปมักจะจำ คิด และเข้าใจคลาดเคลื่อนจากสภาพที่เป็นจริง ซึ่ง
พระพุทธศาสนาเรียกความคลาดเคลื่อนเหล่านี้ว่า วิปลาส (บาลี คือ วิปลาส) ดังพุทธพจน์ใน
วิปลาสสูตร จตุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า

...คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส ทิฏฐิวิปลาส (ความสำคัญ คิด เห็น
คลาดเคลื่อน) มี 4 ประการนี้ 4 ประการคืออะไรบ้าง คือ สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส ทิฏฐิ
วิปลาส ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง 1 ในสิ่งที่เห็นทุกข์ว่าเป็นสุข 1 ในสิ่งที่เห็นอนัตตาว่าเป็น
อัตตา 1 ในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม 1 นี่แล สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส ทิฏฐิวิปลาส 4 ประการ...

(อ. จตุ. 35/49/172)

วิปาส คือ ความรู้ที่คลาดเคลื่อน ความรู้ที่ผันแปรจากความเป็นจริง หมายถึง ความรู้คลาดเคลื่อนขั้นพื้นฐาน ที่นำไปสู่ความเข้าใจผิดต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และเป็นเครื่องกีดกัน ขัดขวางบังตาไม่ให้มองเห็นสัจภาวะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 56)

คำสอนเรื่อง วิปาส ดังกล่าวนี้นี้ แสดงให้ทราบว่า ความคลาดเคลื่อนของความรู้เกิดจากสาเหตุ 3 ประการ คือ กำหนดผิดหรือจำผิด (สัญญาวิปาส), คิดผิดหรือจิตผิดปกติ (จิตวิปาส), และเข้าใจผิด (ทิฏฐิวิปาส) ซึ่งความคลาดเคลื่อนที่สำคัญก็คือการจำ การคิด หรือการเข้าใจ ในสิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง, ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าสุข, ในสิ่งที่เป็นอนัตตา ว่าอัตตา และในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม นั่นเอง

ข้อที่น่าสังเกตคือ ความคลาดเคลื่อนของรู้นี้ เป็นความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการจำ การคิด และการเข้าใจ ซึ่งเป็นเรื่องของความรู้ระดับประสบการณ์และระดับเหตุผลเป็นส่วนใหญ่ คำสอนเรื่องวิปาสดังกล่าวนี้นี้จึงแสดงให้เห็นว่า ความรู้ระดับประสบการณ์ทางผัสสะ และความรู้ระดับเหตุผลหรือความรู้จากการคิดนั้น พระพุทธศาสนาเห็นว่ายังมีโอกาสผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงอยู่มาก เนื่องด้วยความรู้หรือความเข้าใจเรื่องความงามในมิติทางโลกของปุถุชนทั่วไปก็อยู่ในขอบข่ายของความคลาดเคลื่อนดังกล่าวนี้ ดังนั้นการที่มนุษย์เห็นหรือรู้สึกไปว่ามีความงามทางโลกนั้นเป็นเพราะการปรุงแต่งของจิตมนุษย์เอง จนเกิดความวิปาส คือเห็นหรือรู้สึกว่าวัตถุนั้นงาม

ความรู้ที่ไม่คลาดเคลื่อนหรือความรู้ที่แท้จริงตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นคือการรู้ถึงสภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเพียงการรู้ปรากฏการณ์ของธรรมชาติ การรู้สภาวะอันแท้จริงของธรรมชาตินั้นจะต้องอาศัยเครื่องมือที่พิเศษไปกว่าประสาทสัมผัสธรรมดาของมนุษย์ นั่นคือต้องอาศัยญาณหรือเกิดจากญาณ อันเป็นผลของจิตที่บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ปราศจากกิเลสเท่านั้น ดังนั้นในประเด็นนี้จึงสรุปได้ว่า สาเหตุอันละเอียดอ่อนของความคลาดเคลื่อนของความรู้ทั้งหลายซึ่งรวมถึงความรู้เรื่องความงามในมิติทางโลกด้วย ก็คือ ความไม่บริสุทธิ์ของจิต หรือความมีกิเลสนั่นเอง

ในนิพเพธิกสูตร ลักกณิบาต อังคุตรนิกาย พระพุทธเจ้าได้แสดง เหตุเกิดแห่งกาม, ความต่างกันแห่งกาม, วิบากแห่งกาม, ความดับแห่งกาม และ ปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกาม ไว้ว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดแห่งกามเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกามทั้งหลาย ก็ความต่างกันแห่งกามเป็นไฉน คือ กามในรูปเป็นอย่างหนึ่ง กามในเสียงเป็นอย่างหนึ่ง กามในกลิ่นเป็นอย่างหนึ่ง กามในรสเป็นอย่างหนึ่ง กามในโผฏฐัพพะเป็นอย่างหนึ่ง นี้ เรียกว่าความต่างกันแห่งกาม วิบากแห่งกามเป็นไฉน คือ การที่บุคคลผู้ใดอยู่ ย่อมยัง อรรถาภที่ เกิดขึ้นจากความไคร่นั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนบุญหรือเป็นส่วนมิใช่บุญ นี้เรียกว่า วิบากแห่งกาม ความดับแห่งกามเป็นไฉน คือ ความดับแห่งกามเพราะผัสสะดับ อริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกาม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใด อริยสาวกย่อมทราบชัดกาม เหตุเกิดแห่งกาม ความต่างแห่งกาม วิบากแห่งกาม ความดับแห่งกาม ปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกาม อย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์ อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำระ แกกเกลส เป็นที่ดับแห่งกาม... (อ. จ.36/334/768)

ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า การรับรู้ถึงสิ่งที่เรียกว่า เป็น “ความงามของวัตถุ” นั้น เป็น “ผล” ของการปะทะสังสรรค์กันระหว่างคุณสมบัติของวัตถุกับ คุณสมบัติของจิตใจคน โดยมีประสาทรับรู้ของมนุษย์เป็นสื่อกลาง จึงกล่าวได้ว่า ความงามในมิติทางโลกเกิดขึ้นจากองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ

1. คุณสมบัติทางวัตถุ
2. คุณสมบัติทางจิตใจ
3. เครื่องมือในการรับรู้ของมนุษย์

พระพุทธศาสนาเรียกเครื่องมือในการรับรู้ของมนุษย์ว่าอายตนะ 6 คือเป็นจุดต่อหรือเป็นจุดที่ทำให้มนุษย์ติดต่อหรือรับรู้โลกภายนอก ได้แก่ ประสาทตา (จักขวอายตนะ) ประสาทหู (โสตอายตนะ) ประสาทจมูก (ฆาณอายตนะ) ประสาทลิ้น (จิหวายตนะ) ประสาทกายหรือผิวหนัง (กายายตนะ) และประสาทใจ (มโนอายตนะ) (ม. อุ. 23/680/336) ประสาทสัมผัสเหล่านี้ทำหน้าที่รับรู้การกระทบของวัตถุภายนอกที่มากระทบตัวมนุษย์ในทาง (ทวาร) ต่าง ๆ คือ ทางตา ทางหู เป็นต้น ซึ่งการกระทบดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกไปตามความลักษณะของการกระทบ เช่น ถ้าเข้ามากระทบทางตา ก็เกิดความรู้สึกเห็น (จักขุวิญญาณ) ถ้ามากระทบทางหู ก็เกิดความรู้สึกได้ยิน (โสตวิญญาณ) เป็นต้น

ในมหาหัตถิปโทปมสูตร มุลปิณณาสกั มัชฌิมนิคาย ได้อธิบายกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ไว้ว่า

...หากว่าจักขุอันเป็นไปในภายใน ไม่แตกทำลายแล้ว และรูปทั้งหลายอันเป็นภายนอก ย่อมไม่ปรากฏ ทั้งความกำหนดอันเกิดแต่จักขุและรูปนั้นก็ไม่มี ความปรากฏแห่งส่วนของวิญญาณ อันเกิดแต่การกำหนดนั้น ก็ยังมีไม่ได้ก่อน หากว่าจักขุอันเป็นไปในภายใน ไม่แตกทำลายแล้ว และรูปทั้งหลายอันเป็นภายนอกย่อมปรากฏ แต่ความกำหนดอันเกิดแต่จักขุและรูปนั้นก็ไม่มี ความปรากฏแห่งส่วนของวิญญาณอันเกิดแต่การกำหนดนั้น ก็ยังมีไม่ได้ก่อน แต่ว่าในกาลใดแลจักขุอันเป็นไปในภายใน ไม่แตกไม่ทำลายแล้ว และรูปทั้งหลายอันเป็นภายนอกย่อมปรากฏ ทั้งความกำหนดอันเกิดแต่จักขุและรูปก็ย่อมมีในกาลนั้น ความปรากฏแห่งส่วนของวิญญาณอันเกิดแต่การกำหนดนั้น ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้... (ม. ม. 18/346/525-527) (ในกรณีของเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ก็เช่นเดียวกัน)

พระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้ทราบว่า ในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์นั้น แบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนแรก ประสาททางกายกระทบหรือสัมผัสกับวัตถุภายนอก ก่อให้เกิดความรู้สึกขั้นต้น เรียกว่า ผัสสะ ซึ่งป็นความรู้สึกกระทบหรือความรู้สึกสัมผัส

2. ขั้นตอนที่สอง ผัสสะหรือความรู้สึกที่กระทบนั้นได้ไหลไปสู่ประสาททางใจ หรือใจรับรู้สัมผัสนั้นจึงเกิดเป็นการรับรู้ทางใจ ที่เรียกว่า มโนวิญญาณ ซึ่งเป็นการรับรู้ที่ชัดเจน

ประสาททางกายในขั้นตอนแรกนั้นมีความสามารถรับรู้วัตถุภายนอกได้ระดับหนึ่ง คือ เป็นเพียงความรู้สึกว่ามีอะไรมากระทบเท่านั้น การรับรู้ในขั้นตอนนี้จึงยังเป็นการรับรู้ที่เลื่อนกลาง ประสาทสัมผัสที่เป็นตัวทำให้การรับรู้ชัดเจน คือ ประสาททางใจ ซึ่งจะทำหน้าที่รับข้อมูลจาก กระบวนการทางประสาทสัมผัสทางกายมาคิดอีกทีหนึ่ง ดังนั้น ในการรับรู้ของมนุษย์ ประสาททางกายและประสาททางใจต้องทำงานร่วมกันจึงจะก่อให้เกิดเป็นการรับรู้ที่ชัดเจนขึ้นได้

จากการพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเกิดความงามในมิติทางโลก รวมความได้ว่า วัตถุทั้งหลายในธรรมชาติ มีคุณสมบัติคืออำนาจที่ก่อให้เกิดความรู้สึกพอใจยินดีหรือรู้สึกว่างามขึ้น ในจิตใจของคนที่เกี่ยวข้องกับมัน คุณสมบัติของวัตถุดังกล่าวนี้ถึงคนจะรู้สึกหรือไม่รู้สึกถึง คุณสมบัติเหล่านี้ก็มีอยู่ คือตั้งอยู่ตามสภาพธรรมชาติของมันเอง แต่มนุษย์โดยทั่วไปนั้นจะมีเชื้อของความอยากความต้องการ คือ กิเลส เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของจิตใจ คือ เมื่อได้รับรู้โลกหรือได้รับรู้ วัตถุต่าง ๆ โดยผ่านเครื่องมือในการรับรู้ คืออายตนะ 6 ก็จะเกิดความปรารถนาในวัตถุเหล่านั้น ความรู้สึกว่างามนั้นก็เกิดขึ้น ดังพระพุทธพจน์ใน กามสูตรตณิเทศ มหานิทเทศ ขุททกนิกาย ที่ว่า “เมื่อสัตว์ปรารถนากามอยู่ ถ้ากามนั้นย่อมสำเร็จแก่สัตว์นั้น สัตว์นั้นได้กามตามปรารถนาแล้ว ย่อมเป็นผู้มีใจแน่นอน” (ขุ. มหา. 65/1/1)

กล่าวได้ว่า ในบรรดาองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเกิดความงามในมิติทางโลกนี้ มีกิเลส เป็นปัจจัยสำคัญ กล่าวคือ แม้วัตถุซึ่งมีคุณสมบัติที่สามารถมีปฏิริยาต่อการรับรู้ของมนุษย์มีอยู่ และประสาทสัมผัสของผู้รับรู้ก็ปกติ แต่ถ้าผู้รับรู้นั้นเป็นคนที่ไม่มีกิเลสแล้ว ความรู้สึกว่างามที่ถูก รับรู้นั้นงามก็ไม่เกิดขึ้นกับบุคคลผู้รับรู้นั้น ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้ คือ พระอรหันต์ ดังนั้น พระอรหันต์ จึงรับรู้วัตถุต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกที่เป็นกลาง คือไม่รู้สึกว่างามหรือไม่งาม ดังพุทธพจน์ในปฐมมิก ขาลสูตร สฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย ที่ว่า “ถ้าภิกษุไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่หมกมุ่นรูปนั้น เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่หมกมุ่นรูปนั้นอยู่ ความเพลิดเพลินย่อมดับ เมื่อไม่มีความ เพลิดเพลิน ก็ไม่มีความกำหนด เมื่อไม่มีความกำหนด ก็ไม่มีความเกี่ยวข้อง” (ส. สฬา. 28/67/67)

ในประเด็นของความงามในมิติทางโลกนี้ สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่า ความงามไม่ใช่เป็นสิ่งที่มียุ่จริง ความงามในมิติทางโลกเกิดขึ้นจากกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์ โดยมีกิเลสเป็นตัวการสำคัญที่ชักนำจิตใจให้คิดไปตามอำนาจของมัน ความงามของวัตถุหรือความงามในมิติทางโลกจึงเป็น จิตวิสัย คือเป็นสิ่งที่จิตคิดขึ้นเองเท่านั้น

มีข้อน่าสังเกตว่าพระพุทธศาสนามีท่าทีต่อความงามที่ชาวโลกพูดถึงหรือเข้าใจกันทั่วไปนี้ แตกต่างจากแนวคิดในสุนทรียศาสตร์ตะวันตกทั่ว ๆ ไป

ในเสวติปัฏฐาเสวติปัฏฐสูตร อุปริปัณณาสก มัชฌิมนิคาย (ม. อุ. 22/229/271-274) พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงสิ่งที่ควรเสพและไม่ควรเสพไว้ ใจความว่า รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะใดที่เสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ นั้นควรเสพ ในทางกลับกัน รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะใดที่เสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ นั้นไม่ควรเสพ

พระพุทธพจน์ในเสวติปัฏฐาเสวติปัฏฐสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้นำลักษณะของความดี (กุศล) และความชั่ว (อกุศล) ที่จะเจริญขึ้นหรือกลับเสื่อมลงมาเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญสำหรับใช้พิจารณาเลือกเสพสิ่งต่าง ๆ ทางอายตนะ การเสพความงามทางโลกที่ประกอบไปด้วยความไม่โลก ความไม่โกรธ ความไม่หลง ถือได้ว่าเป็นการเสพที่สมควร ส่วนการเสพความงามที่ประกอบไปด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ถือได้ว่าเป็นการเสพที่ไม่สมควร

ความงามในมิติทางโลกนั้นสามารถทำให้ปวชนทั่วไปเกิดความสุขได้ในระดับหนึ่ง พระพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าการเสพสุขจากโลกภายนอกเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย เพียงแต่บอกว่าควรเลือกเสพความสุขที่ไม่ทำให้ความดีเสื่อมลงหรือทำให้ความชั่วเจริญขึ้น และบอกว่ายังมีความสุขอื่นที่สุขยิ่งกว่า ลึกซึ้งประณีตกว่าสุขที่เกิดจากการเสพเสวยรสอร่อยของโลกอย่างสามัญนี้

ความสุขตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ กามสุข, ฌานสุข, และนิพพานสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 555) ดังนี้

1. กามสุข คือ สุขเนื่องด้วยกามหรือสุขที่เกิดจากกามคุณ เป็นการเสพสุขจากสิ่งที่อยู่ในโลกภายนอกตัวมนุษย์ การเสพสุขจากโลกภายนอกนี้หากเสพโดยไม่มีการยับยั้งชั่งใจแล้ว แทนที่จะเป็นสุขกลับเป็นทุกข์ อีกทั้งการหมกมุ่นมัวเมาในกามสุขจนเกินเลยไม่เพียงแต่จะเป็นการทำให้ตัวเองไม่อยู่ในสภาพที่จะเสพสุขได้อีกต่อไปเท่านั้น แต่ยังเป็นสาเหตุให้เกิดการแก่งแย่ง เกิดการเอารัดเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรม ทำให้สังคมปั่นป่วนอีกด้วย

2. ฌานสุข คือ สุขเนื่องด้วยฌานหรือสุขเนื่องด้วย สมาบัติ 8 (รูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4) เป็นสุขทางใจอันเกิดในภาวะที่จิตบรรลุมรรคสมาธิระดับหนึ่ง ฌานสุขมีลักษณะร่วมอย่างหนึ่งที่เหมือนกับกามสุข คือยังเป็นสุขที่เกิดจากการเสวยอารมณ์ หรือเสพอารมณ์ จึงยังเป็นสุขระดับเวทนา ต่างกันแต่ว่ากามสุขนั้นเป็นสุขเวทนาที่เกิดจากการรับรู้อารมณ์ (สิ่งที่จิตรับรู้) ที่เป็นรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นอารมณ์ทางกายภาพ ส่วนฌานสุขนั้นเป็นสุขเวทนาที่เกิดจากการรับรู้อารมณ์ที่เรียกว่าเป็นธรรมารมณ์ ซึ่งเป็น ความนึกคิด มโนภาพ หรือสภาวะบางอย่างที่ไม่ใช่อารมณ์ทางกายภาพ ความสุขในฌานเกิดขึ้นได้เพราะว่าสงบค้นหาความใคร่ในกาม สุขจากฌานจึงเป็นสุขของจิตใจที่สามารถตั้งอยู่ในสุขได้โดยไม่ต้องอาศัยกาม

3. นิพพานสุข คือ สุขแห่งนิพพานหรือสุขเนื่องด้วยนิโรธสมาบัติ เป็นภาวะสุขที่โปร่งโล่งมีความสะอาดสว่างสงบเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ ไม่ถูกปรุงแต่งบังคับด้วย โลภะ โทสะ โมหะ สุขในนิพพานแตกต่างจากกามสุขและฌานสุข เพราะทั้งกามสุขและฌานสุขเป็น “สุขเวทนา” คือเป็นความสุขที่มี “อารมณ์” มาเป็นตัวรองรับ ส่วนสุขในนิพพานนั้นมิได้เป็นความสุขที่เกิดจากการได้สนองความต้องการ แต่เป็นประสบการณ์ที่ไม่เกี่ยวเนื่องด้วยอารมณ์ เป็นความสุขที่เกิดขึ้นเอง และเป็นความสุขที่ประณีตมีความบริสุทธิ์สมบูรณ์สูงสุด กล่าวแบบรวมความว่า นิพพานสุขเป็นความสุขเพราะสิ้นกิเลส

เห็นได้ว่า หากพิจารณาจากแนวคิดเรื่องความสุข 3 ระดับ ของพระพุทธศาสนาแล้ว ความงามในมิติทางโลกนั้นสามารถให้ความสุขแก่มนุษย์ได้เพียงในระดับกามสุขเท่านั้น ซึ่งความสุขในระดับนี้ยังมีส่วนเสียหรือส่วนที่เป็นทุกข์แทรกปนอยู่ด้วย

ในสังคมคลุกคลีทั่วไปซึ่งมีเป้าหมายของชีวิตอยู่ที่ความสุขความสะดวกสบายทางกายนั้นพระพุทธศาสนาไม่ได้ห้ามเสียอย่างเด็ดขาดว่าอย่าไปข้องแวะกับความงามในมิติทางโลก เพียงแต่พระพุทธศาสนาเสนอแนะให้ฝึกหัดตนเพื่อไม่ให้ลุ่มหลงพอใจในวัตถุทางโลกที่ว่างามกันนั้นมาก

เกินไป จนกลายเป็นความยึดติดอันจะนำมาซึ่งความทุกข์ในยามที่ต้องขาดหรือสูญเสียสิ่งเหล่านี้ไป ส่วนในสังคมบรรพชิตที่มีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นสมบูรณ์ พระพุทธศาสนา เสนอแนะให้สละความยึดติดในความงามในมิติทางโลก เพื่อก้าวสู่ความงามในระดับสูง (ความงามในมิติทางธรรม) ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ความงามในมิติทางธรรม

ความงามในมิติทางธรรมคืออะไร?

ความงามในมิติทางธรรมนี้ นับได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษในแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของ พระพุทธศาสนาที่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนจากแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของตะวันตก โดยทั่วไป

พระพุทธศาสนากล่าวถึงความงามในฐานะที่เป็นธาตุ คือ สุกขาตุ (ชาตุงาม) และ อสุกขาตุ (ชาตุไม่งาม) คำว่า “ชาตุ” นั้น พระพุทธศาสนาหมายถึงสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเรียกด้วย คำรวมว่า “สภาวะธรรม” อันหมายถึงสภาวะที่มีเองเป็นเองตามธรรมชาติของมัน ความงาม (รวมทั้ง ความไม่งาม) มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่มนุษย์ที่ไปสัมผัสรับรู้จะมีปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้น ๆ ไปตามอำนาจ ของกิเลส กิเลสมากก็จะเกิดความรู้สึกในเชิงบวก กิเลสน้อยก็จะเกิดความรู้สึกในเชิงลบ แต่คนที่ไม่ มีกิเลสจะไม่มีปฏิกิริยาทั้งเชิงลบและเชิงบวก มีเพียงความเป็นกลาง ๆ (อัพยาทุกต)

พระพุทธศาสนานั้นมุ่งอธิบายความงามที่เป็นคุณธรรมเป็นหลักสำคัญ ในอรรถกถาเสล- สสูตร ขุททกนิกาย สุตตนปิฎก ได้ขยายความความงามของธรรม ที่เรียกว่า “งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด” ไว้ 7 นัย (จุ.สุ.อ. 47/534-535) คือ

1. งามในเบื้องต้นด้วยบทที่หนึ่งของธรรม, งามในท่ามกลางด้วยบทที่สองของธรรม, งามในที่สุดด้วยบทสุดท้ายของธรรม
2. งามในเบื้องต้นด้วยนิทาน, งามในท่ามกลางด้วยบทที่เหลือ, งามในที่สุดด้วยบทสรุป
3. งามในเบื้องต้นด้วยศีลและสมาธิ, งามในท่ามกลางด้วยวิปัสสนาและมรรค, งามใน

ที่สุดด้วยผลและนิพพาน

4. งามในเบื้องต้นเพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, งามในท่ามกลางเพราะพระธรรมเป็นธรรมที่ดี, งามในที่สุดเพราะการปฏิบัติชอบของพระสงฆ์

5. งามในเบื้องต้นด้วยการตรัสรู้ยิ่ง, งามในท่ามกลางด้วยการตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธเจ้า, งามในที่สุดด้วยการตรัสรู้ของพระสาวก

6. งามในเบื้องต้นเพราะการฟังธรรม งามในท่ามกลางเพราะการปฏิบัติธรรม งามในที่สุดเพราะผลของการปฏิบัติธรรม

7. งามในเบื้องต้นเพราะเป็นแดนเกิดแห่งที่ฟัง, งามในท่ามกลางเพราะบริสุทธิ์ด้วยประโยชน์, งามในที่สุดเพราะบริสุทธิ์ด้วยกิจ

ความงามของธรรมทั้ง 7 นัย ข้างต้นนั้น สามารถตีความได้อีกชั้นหนึ่งตามลำดับ ดังนี้

1. พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ในตัวเอง แม้พระธรรมเพียงบทเดียวก็สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษาและนำไปปฏิบัติ

2. ธรรมแต่ละเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาสั่งสอนนั้นล้วนแต่มีความสอดคล้องกัน ทั้งความเป็นมาหรือสาเหตุที่ทำให้เกิดการแสดงธรรม (นิทาน) เนื้อหาของธรรม (บทที่เหลือ) และผลของการแสดงธรรม (บทสรุป)

3. คำสอนของพระพุทธศาสนานั้นงามครบถ้วนทุกขั้นตอน กล่าวคือ ศีลและสมาธิเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่วิปัสสนาและมรรค ซึ่งทั้งศีล วิปัสสนาและมรรคนี้ ก็จะเป็นพื้นฐานหรือเหตุอันจะนำไปสู่การละกิเลสจนบรรลุพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

4. ภาพรวมของพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะคืองาม กล่าวคือ งามในเบื้องต้นจากผู้รู้ธรรมคือพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงรู้จริง รู้ถูกต้อง รู้ครบถ้วน งามในท่ามกลางจากพระธรรมคำสอนอัน

เป็นผลจากการรู้ความจริงแล้วทรงนำความจริงนั้นมาเปิดเผย ส่วนความงามในที่สุดคือความงามของพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าที่ได้นำธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้ามาประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองแล้วเผยแผ่คำสอนนั้นแก่มหาชน

5. การตรัสรู้ทั้ง 3 แบบในพระพุทธศาสนานั้นเป็นความงาม เพราะการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธเจ้า และการตรัสรู้ตามของพระสาวกหรือพระอนุพุทธะ ต่างก็ได้สร้างประโยชน์สุขให้แก่ชาวโลกอย่างมากมาย

6. พระสัทธรรมทั้ง 3 คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ ของพระพุทธศาสนานั้น มีความสมบูรณ์พร้อม มีคุณค่าให้ประโยชน์แก่ชีวิต

7. พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้แสดงทั้งหลักการ (ที่พึง) เป้าหมาย (ประโยชน์) และวิธีการ (กิจ) ไว้ครบถ้วนสมบูรณ์

ในอรรถกถาเวณาคสูตร ติกนิบาต อังคุตรนิกาย (อ. ติก. อ. 34/310) ได้ขยายความคำว่า “งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด” ไว้อีกนัยหนึ่งว่า การแสดงธรรมของพระพุทธองค์นั้น ทรงแสดงเฉพาะประการที่มีความงาม ทรงแสดงทำให้งามคือดี ได้แก่ไม่ให้มีโทษ ทั้งในเบื้องต้น ในท่ามกลาง ในที่สุด งามทั้งวิธีการชี้แจงแสดงธรรม (เทศนา) และเนื้อหาของคำสอน (ศาสนา) และในอรรถกถาเดียวกันนี้ได้อธิบายว่า ศิล สมาธิ และวิปัสสนา เชื่อว่าเป็นเบื้องต้น เพราะศิลปะที่บริสุทธิ์ดีและทฤษฎีที่ตรง (สัมมาทิฐิ) เป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย อริยมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา เชื่อว่าเป็นท่ามกลาง ส่วนผลและนิพพาน เชื่อว่าเป็นที่สุด กล่าวโดยสรุปคือ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม ก็ทรงแสดงศิลปะในเบื้องต้น ทรงแสดงมรรคในท่ามกลาง และทรงแสดงนิพพานในที่สุด

ความงามในมิติทางธรรมมีจริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริงแล้วความงามที่ว่านั้นอยู่ที่ไหน?

พระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่า ธรรมหรือความจริงนั้นมีความเป็นหนึ่งไม่มีสอง ผู้รู้ความจริงย่อมไม่ขัดแย้งกันเรื่องความจริงที่รู้นั้น ดังพระพุทธพจน์ใน ขุททกนิกาย มหานิทเทศ ที่ว่า “*หมุ่สัตว์รู้ชัดสัจจะใด ไม่วิวาทกัน สัจจะนั้นมีย่างเดียวเท่านั้น มิได้มี 2 อย่าง*” (ขุ.มท. 66/555/192) และใน อรหันตสูตร มหาวารวค สังยุตตนิกาย (ส. ม. 31/1704/543) ก็ได้กล่าวไว้ว่า การรู้ความจริงของ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งในอดีต ในอนาคตและในปัจจุบัน ต่างก็ทรงตรัสรู้ความจริงคือ อริยสัจ 4 เหมือนกัน

คำว่า “สัจจะนั้นมีย่อยเดียว” หมายความว่า ธรรมหรือความจริงนั้น มีคุณภาพเดียว มีคุณสมบัติเดียว ผู้ที่รู้ความจริงแต่ละเรื่องแต่ละอย่างจึงรู้คุณภาพและรู้คุณสมบัติของความจริงนั้น ๆ ตรงกันเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่รู้ความจริงนั้น ๆ ด้วยกัน จึงไม่วิวาทกันในเรื่องนั้น ส่วนผู้ที่วิวาทกันเรื่องความจริง เป็นเพราะต่างกล่าวถึงความจริงนั้นไปตามความนึกคิดของตนเอง อีกทั้งการรู้ความจริงตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นก็ไม่ได้เป็นการรู้แบบความรู้สึกหรือรู้ด้วยการคิดเอาเอง แต่เป็นการรู้ด้วยญาณหรือเห็นด้วยจิตที่บริสุทธิ์ ดังที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ญาณทัสสนะ”

จากลักษณะของความจริงดังที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า คุณภาพหรือคุณสมบัติของความจริงนั้นเป็นวัตถุวิสัย คือ มีอยู่เป็นอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง ดังที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ยถาภูติ” ด้วยเหตุนี้ การรู้คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมหรือความจริงจึงต้องอาศัยการรู้ด้วยจิตที่บริสุทธิ์หรือเห็นด้วยญาณ ดังที่พระพุทธศาสนาใช้คำว่า *ทัญญุชมฺ ปตฺตมฺโม วิทิตฺมฺโม* ซึ่งมีความหมายว่า เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้ธรรม (วินย. 6/18/50)

พระพุทธศาสนาถือว่าธรรมหรือความจริงนั้น มี “ความงาม” เป็นลักษณะสำคัญ แต่คำว่า “งาม” ที่ใช้ในความหมายทางธรรมนั้นต่างจากความหมายในทางโลก กล่าวคือ ความงามของธรรมไม่ใช่ลักษณะทางอารมณ์หรือความรู้สึก แต่หมายถึงลักษณะทาง “คุณค่า” คือ เป็นความเกื้อกูล ความสุข ความอนุเคราะห์ ความเจริญ และเป็นผลดี ที่ธรรมมีให้แก่มนุษย์

ในประเด็นเรื่องแหล่งหรือที่มาของความงามในมิติทางธรรมนั้น อาจจะวิเคราะห์ได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้ความงามในมิติทางธรรมเกิดขึ้น คือ

1. ความจริง คือ สัจจะ หรือ ธรรม
2. ความดี คือ คุณธรรม หรือ พรหมจรรย์
3. ความเป็นระเบียบ

4. ความสะอาด

5. ความบริสุทธิ์

ตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนา ความงามจึงมี 3 ลักษณะ คือ งามเพราะเป็นระเบียบ, งามเพราะสะอาด, และงามเพราะบริสุทธิ์ โดย 2 ลักษณะแรกอาจใช้ได้กับความงามในมิติทางโลก ด้วย ส่วนลักษณะที่ 3 นั้น เป็นลักษณะของความงามในมิติทางธรรมโดยเฉพาะ

ความจริง ความดี และความบริสุทธิ์ อาจเรียกได้ว่าเป็นปัจจัยหรือสาเหตุส่วนลึก เพราะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาธรรมดา ส่วนความเป็นระเบียบและความสะอาด อาจเรียกได้ว่าเป็นปัจจัยหรือสาเหตุส่วนตื้น เพราะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตาธรรมดา ปัจจัยเหล่านี้ต่างก็เกี่ยวโยงกัน คือ ความจริง เป็นพื้นฐานของความดี, ความดี เป็นคุณลักษณะหรือธรรมชาติของความจริง, ความเป็นระเบียบ ความสะอาด รวมทั้งความงาม เป็นอาการหรือปรากฏการณ์ของความดี ดังนั้น เรื่องความจริง ความดี และความงาม ดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็น “กระบวนการ” ในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา

พุทธพจน์ในอัปโปสสุกกกถา มหาวรรค พระวินัยปิฎก พระพุทธองค์ทรงแสดงคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรม ไว้ว่า

...ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้เป็นคุณอันลึกเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบ ประณีต ไม่หยังลงสู่ความตริกละเอียด เป็นวิสัยที่บัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง ส่วนหมู่มสัตว์นี้เร้าเร้าด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย ชื่นชมในอาลัย ฐานะคือความที่อวิชาเป็นปัจจัยแห่งสังขารเป็นต้นนี้เป็นสภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้นนี้ อันหมู่มสัตว์ผู้เร้าเร้าด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย ชื่นชมในอาลัย เห็นได้ยาก... (วินย. 6/7/29)

พระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง สงบ ประณีต ละเอียดอ่อน จึงเห็นได้ยาก รู้ได้ยาก ไม่อาจคิดเอาได้ บัณฑิตคือผู้มีญาณหยั่งรู้เท่านั้นจึงรู้ได้เห็นได้ ส่วนหมู่มสัตว์ทั่วไปที่ยังมีจิตอันประกอบด้วยวิชานัน ยากที่จะรู้เห็นคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมนี้

คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมดังกล่าวข้างต้นนี้เองที่ได้ปรากฏออกมาเป็นลักษณะ คือ ความงามของธรรมในระดับต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า ธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ผู้รู้ธรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็นใคร ย่อมมีพฤติกรรมที่เป็นการแสดงออกซึ่งคุณภาพหรือคุณสมบัติของ ธรรมให้ปรากฏเหมือนกันตรงกัน

ในสมปัตติวรรค ทุกนิบาต อังคุตรนิกาย ได้กล่าวถึงธรรม 2 อย่าง คือ ขันติ และโสรัจจะ (อ. ทก. 33/410/490) ขันติ แปลว่า ความอดทน หมายถึง ความสามารถที่จะทนต่อความยากลำบาก มีจิตใจเข้มแข็งที่จะทำความดี รวมไปถึงการอดทนต่อกิเลส คือ อดทนต่อความโลภ ความโกรธและความหลง สามารถควบคุมตัวเองให้ตั้งตนอยู่ในความดีได้ ส่วนโสรัจจะ แปลว่า ความสงบเสงี่ยม หมายถึง ความมีอัธยาศัยงดงาม ความประณีต ความเรียบร้อย กระทำตนอยู่ในกรอบของความพอเหมาะพอดี ขันติและโสรัจจะนี้เป็นธรรมที่ไปด้วยกันหรือเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน เรียกรวมกันว่า “ธรรมอันทำให้งาม” เพราะถ้าผู้ใดมีธรรมดังกล่าวนี้อยู่ในตนแล้ว เรียกได้ว่าเป็นคนงามพร้อม ซึ่งคนงามในที่นี้มีได้หมายความว่า เป็นคนหน้าตาสวย รูปหล่อ แต่หมายถึง งามในความประพฤติ ทั้งทางกาย วาจา และใจ

ในประเด็นของการมีอยู่ของความงามในมิติทางธรรมนี้ สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่า คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมหรือความจริงนั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มนุษย์จะคิดเอาเองหรือคิดขึ้นเองได้ แต่เป็นสิ่งที่มิได้อยู่เป็นอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง คุณภาพหรือคุณสมบัติของความจริงเชิงวัตถุวิสัยดังกล่าวนี้เองที่สามารถปรากฏออกมาเป็นลักษณะของความจริงที่เรียกว่า ความงามของธรรม

เรื่องความงามในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนายังแสดงให้เห็นนัยแห่งความสัมพันธ์ของความจริง ความดี และความงาม ซึ่งถือได้ว่าเป็น “กระบวนธรรม” ที่เกี่ยวโยงอย่างแยกกันไม่ได้ กล่าวคือ ความจริงก่อให้เกิดคุณธรรมหรือความดี และความดีก่อให้เกิดเป็นความงาม ความงามจึงถือเป็นปรากฏการณ์ของความจริงและความดี กระบวนธรรมดังกล่าวนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ชีวิต เพราะความจริงที่พุทธปรัชญาเถรวาทบอกให้เรารู้คือความจริงของชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ความดีที่เราควรปฏิบัติหรือพัฒนา เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ปฏิบัติหรือพัฒนาที่ชีวิตของเรา ส่วนความงามที่ปรากฏไม่ว่างามทางร่างกาย งามทางใจ หรืองามทางปัญญา ก็ปรากฏที่ชีวิตของผู้ปฏิบัติหรือผู้พัฒนาตนเองนั่นเอง

ความงามในมิติทางธรรมของพระพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สามารถสรุปลงได้ใน 3 ระดับคือ ความงามทางพฤติกรรม, ความงามทางจิตใจ และความงามทางปัญญา โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความงามทางพฤติกรรม

ความงามทางพฤติกรรม คือ การกระทำทางกาย ทางวาจา ที่เรียบร้อย สะอาด ถูกต้อง ได้แก่ กายสุจริต วิสสุจริต ความงามในระดับนี้มีได้ด้วยศีล เพราะศีลเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานหรือเป็นเกณฑ์มาตรฐานต่ำสุดของความประพฤติของมนุษย์ โดยมีเป้าหมายเพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความปกติสุข ทำให้ไม่มีการเบียดเบียนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ศีลมีหลายชั้นหลายระดับ ดังนี้

1. ศีล 5 หรือเบญจศีล เป็นศีลสำหรับผู้ครองเรือนทั่วไป และเป็นศีลขั้นพื้นฐานของศีลทั้งปวง กล่าวคือ ศีลทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นศีลสำหรับ อุบาสก อุบาสิกา สามเณร พระภิกษุ หรือพระภิกษุณี ล้วนต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งศีล 5 นี้

2. ศีล 8 หรืออัฐศีล เป็นศีลที่มีพื้นฐานมาจากศีล 5 แต่มีการเพิ่มเติมหลักปฏิบัติที่เน้นการไม่เสพกาม การรับประทานอาหารจำกัดเวลา การลดละการหาความสุขจากสิ่งบันเทิงหรือเครื่องปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัส และการงดใช้เครื่องนุ่งนอนฟูกหรูหรา ศีล 8 นี้ เป็นการฝึกฝนตนให้รู้จักที่จะมีชีวิตที่เป็นอิสระได้มากขึ้น คือ สามารถอยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุภายนอกมากเกินไป

3. ศีล 10 หรือทศศีล เป็นศีลสำหรับเด็กและเยาวชนที่บวชเป็นสามเณรเพื่อเตรียมตัวเป็นพระภิกษุเมื่อมีอายุครบอุปสมบทตามพระวินัยกำหนด ศีล 10 นี้ เป็นการฝึกฝนให้ผู้ที่มีความต้องการจะเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ได้เคยชินและมีความพร้อมในการที่จะรักษาศีลของพระภิกษุต่อไป

4. ศีล 227 หรือสิกขาบท 227 เรียกว่า ศีลของพระภิกษุ หรือพระวินัย ซึ่งเป็นพุทธบัญญัติในส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์ข้อห้ามสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องรักษาโดยเคร่งครัด เพื่อดำรงความเป็นพระภิกษุไว้ให้ถูกต้องสมบูรณ์

5. สีล 311 หรือสิกขาบท 311 เรียกว่า สีลของพระภิกษุณี เป็นพระพุทธรูปอยู่ในส่วนที่เป็นข้อห้ามสำหรับพระภิกษุณี ซึ่งต้องรักษาโดยเคร่งครัด เพื่อดำรงความเป็นพระภิกษุณีเช่นเดียวกัน

ศีล หรือการจัดระเบียบความประพฤติทุกระดับข้างต้นนี้ จะมีลักษณะเป็นการปิดกั้นโอกาสในการทำความชั่ว และส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้าง ความสัมพันธ์ด้านกายและวาจาที่อิงมาทั้งกับสิ่งทั้งหลายรอบข้าง อันจะเป็นผลอำนวยให้เกิดความดี และความงามขึ้นทั้งแก่ตนเองและชุมชน ศีลจึงเป็นวิธีการเบื้องต้นที่จะทำให้บุคคลผู้รักษาศีลเกิดความก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นสูงขึ้นไป

ความงามทางจิต

ความงามทางจิต คือ การนึกคิดและจิตใจที่คิดดี มีความสงบมั่นคง ได้แก่ มโนสุจริต และจิตตภาวนา ความงามในระดับนี้มีได้ด้วยสมาธิ เพราะสมาธิเป็นกระบวนการเพื่ออบรมบ่มจิตใจให้ดำรงอยู่ในสภาวะอันสงบ ปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต **สมาธิ**จึงถือเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องปฏิบัติ เพราะสมาธิเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้จิตใจเกิดความงาม และจิตใจอันงามนี้ก็เป็นที่มาของบุญกุศล เป็นที่อยู่ของสิริมงคล ทำให้ผู้เป็นเจ้าของจิตใจนั้นมีชีวิตที่ดี

สมาธิ ตามคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นสามารถจัดแยกออกได้เป็น 3 ระดับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 826) ดังนี้

1. ขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ (momentary concentration) เป็นสมาธิขั้นต้นซึ่งคนทั่วไปอาจใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ในชีวิตประจำวันให้ได้ผลดี หรือจะใช้เป็นจุดตั้งต้นในการเจริญวิปัสสนาก็ได้
2. อุปจารสมาธิ คือ สมาธิจวนจะแน่วแน่ (access concentration) เป็นสมาธิขั้นระงับนิรวณ (สิ่งที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม) ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฌาน
3. อัปปนาสมาธิ คือ สมาธิแน่วแน่หรือสมาธิที่แนบสนิท (attainment concentration) เป็นสมาธิระดับสูงสุด ซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ถือว่าเป็นผลสำเร็จที่ต้องการของการเจริญสมาธิ

สมาธิ หรือการจัดระเบียบการคิดและความคิดทั้ง 3 ระดับนี้ ต่างก็ช่วยส่งเสริมให้จิตใจคิดแต่เรื่องดี ๆ ไม่คิดเรื่องชั่ว ๆ จนเกิดเป็นความสะอาดทางจิตใจ จิตที่เป็นสมาธิตั้งมั่นแน่วแน่จากภายใน บำปอกุศลธรรมก็ไม่อาจครอบงำได้ จิตที่มีคุณภาพดีจะมีสมรรถภาพสูงมีพลังมาก โดยเฉพาะจิตที่เป็นสมาธิขั้นณานั้นเหมาะแก่การนำไปใช้งานทางปัญญา พิจารณาธรรมให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง

ความงามทางความรู้

ความงามทางความรู้ คือ การพัฒนาความรู้หรือปัญญา ให้รู้ถูกต้อง จนถึงรู้แจ้งตามเป็นจริง ได้แก่ สัมมาปัญญา หรือญาณุตถญาณ ความงามในระดับนี้มีได้ด้วยปัญญา เพราะการฝึกอบรมปัญญาทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์

ตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ปัญญาหรือความรู้สามารถเกิดขึ้นมาจาก 3 วิธี (สุเขวัน พลอยชุม, 2550: 96-99) ดังนี้

1. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากกระบวนการศึกษาเล่าเรียน โดยอาศัยกระบวนการรับรู้ของอายตนะ ความรู้ในระดับนี้มีลักษณะเป็นการรู้จำ (สัญญา) คือ เรียนรู้แล้วจดจำไว้อย่างเป็นระบบ
2. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากกระบวนการคิดหรือการใช้เหตุผล โดยนำเอาสิ่งที่จำไว้มาเข้าสู่กระบวนการของการคิดหรือการใช้เหตุผล ความรู้ลักษณะนี้จะถูกประมวลไว้ในแบบที่เรียกกันว่าความเข้าใจ ความเห็น หรือความเชื่อ (ทิฏฐิ) ซึ่งเป็นความรู้ที่ละเอียดอ่อนหรือประณีตขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง
3. ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการหยั่งรู้ (ญาณ) เจริญขึ้นได้ด้วยกระบวนการของการพัฒนาจิตหรืออบรมจิต เพื่อทำจิตให้สงบนิ่ง พร้อมทั้งกำจัดกิเลสที่ทำให้จิตเศร้าหมองออกไป ความรู้ในระดับนี้เป็นความรู้ระดับเหนือประสบการณ์และเหนือเหตุผล เรียกว่าเป็นการเห็นอย่างทะลุปรุโปร่ง แจ่มแจ้ง ครอบถ้วนด้วยจิตโดยตรง

ความรู้ที่เกิดขึ้นจากแหล่งความรู้เหล่านี้ พระพุทธศาสนาถือว่า แหล่งความรู้จากอายตนะ (สุตมยปัญญา) และการใช้เหตุผล (จินตามยปัญญา) ยังไม่อาจให้ความรู้ที่ถูกต้องตามเป็นจริงได้ แหล่งความรู้ที่สามารถให้ความรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริงได้นั้น ต้องเป็นความรู้ระดับญาณหรือเกิดจากญาณ อันเป็นผลของจิตที่บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเท่านั้น และความรู้ที่พึงประสงค์ตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้เป็นการรู้เพื่อรู้เท่านั้น แต่ต้องเป็นการรู้เพื่อลดละกิเลส หรือเป็นความรู้ที่ทำให้สิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง

ที่มาหรือสาเหตุของความงามในมิติทางธรรมทั้ง 3 ระดับ สามารถแจกแจงได้ ดังนี้

1. ศีล เป็นที่มาหรือสาเหตุของพฤติกรรมที่เป็นระเบียบ
2. สมาธิ เป็นที่มาหรือสาเหตุของความคิด (จิต) ที่สะอาด
3. ปัญญา (ภาวนามยปัญญา) เป็นที่มาหรือสาเหตุของปัญญาที่บริสุทธิ์

จะเห็นว่าที่มาหรือสาเหตุของความงามในมิติทางธรรมนี้เป็นสิ่งเดียวกันที่เรียกว่า “คุณธรรม” หรือถ้ามองอีกมุมหนึ่งก็คือ หลักการของวิถีดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงความดับทุกข์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา นั่นเอง

ความงามทั้ง 3 ระดับนี้ มีความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ไม่ใช่งามเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรือตอนใดตอนหนึ่ง แต่งามครบถ้วนทุกส่วน หรืองามทั้งกระบวนการ กล่าวคือ ทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา ต่างก็จะเป็นเหตุปัจจัยเกื้อกูลกันและกัน ให้ทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงความสัมพันธ์ของศีล สมาธิ และปัญญา ที่ว่า “สมาธิอันศีลอบรมแล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ” (ที. มหา. 13/111/292)

บุคคลใดมีศีลสะอาดบริสุทธิ์ เชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของตน ไม่มีความวุ่นวายใจเพราะความรู้สึกเดือดร้อนหรือรังเกียจในความประพฤติดของตน จิตใจของบุคคลนั้นก็ย่อมปลอดโปร่ง มุ่งมั่นต่อสิ่งที่คิด คำที่พูด และการต่าง ๆ ที่ทำ เมื่อปฏิบัติศีลอย่างเคร่งครัดแล้ว ศีลย่อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้สมาธิเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อจิตมีสมาธิ ไม่ฟุ้งซ่าน สงบนิ่ง มุ่งมั่น จิตที่แน่วแน่มั่นย่อม

เป็นปัจจัยให้ปัญหาเกิดขึ้น การคิดการพิจารณา การรับรู้สิ่งต่าง ๆ ชัดเจน ทำให้เห็นสิ่งหรือเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างทะลุปรุโปร่ง แจ่มแจ้ง ตรงตามเป็นจริง อีกทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ยังส่งผลย้อนกลับไปเกื้อกูลให้การรักษาศีลและการเจริญสมาธิมั่นคงแข็งแรงเพิ่มขึ้นไปอีก และเมื่อได้ปฏิบัติธรรมขั้นสูงให้ยิ่ง ๆ ขึ้น จนเกิดญาณรู้แจ้งเห็นจริง ก็ย่อมกำจัดกิเลสได้หมดสิ้นเชิง บรรลุถึงภาวะสิ้นทุกข์หรือดับทุกข์ได้ในที่สุด

พระพุทธศาสนาถือว่า ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นที่มาของความงามในมิติทางธรรม เป็นสิ่งที่เป็นที่พึงและให้ประโยชน์แก่มนุษย์ สมควรแก่การนำมาศึกษาและประพฤติปฏิบัติ ผู้ที่ปฏิบัติไปตามแนวทางของ ศีล สมาธิ และปัญญาได้ถูกต้องสมบูรณ์ ถือได้ว่าได้ทำกิจที่ควรทำครบถ้วนแล้ว ดังพุทธพจน์ในนันทกสูตร นวกนิบาต อังคุตรนิกาย ที่ว่า “ผู้มีศรัทธา มีศีล ได้เจโตสมาธิในภายใน และได้การเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญานั้นยิ่ง เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น” (อ. นว. 37/208/715) ทุกลักษณะหรือทุกขั้นตอนของธรรมดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นความงามของธรรมหรือเป็นความงามในมิติทางธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ความงามในมิติทางธรรมเป็นลักษณะของธรรมหรือความจริงอันเป็นผลจากคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมที่ปรากฏต่อการรับรู้ของมนุษย์ผู้มีญาณหรือแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ ผู้ทรงศีลทรงธรรม ทำให้คนทั่วไปรับรู้ได้ว่าเป็นผู้มีธรรมหรือเป็นคนดีงามโดยไม่จำกัดเพศ วัย และอายุ ความงามในมิติทางธรรมนั้น กิเลสยังลดน้อยลงก็ยิ่งงาม หากไม่มีกิเลสเลยก็งามครบถ้วนสมบูรณ์ ความงามของธรรมเป็นวัตถุวิสัย ปรากฏการณ์ทางความงามของธรรมจึงเป็นสากล ทุกคนที่รู้หรือสัมผัสได้ ย่อมรู้หรือสัมผัสได้ตรงกันเหมือนกัน

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงแสดงความเห็นไว้ว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นนั้นก็เพื่อความงามเหมือนกัน เพราะเมื่อภิกษุผู้อยู่รวมกันเป็นหมู่ได้มีความประพฤติปฏิบัติเรียบร้อยอยู่ในระเบียบอันเดียวกัน ก็ดูเป็นหมู่ที่เรียบร้อยงดงามน่าเลื่อมใส (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2551: 23)

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าคนเรามีจิตใจเป็นศีลป็นแล้ว จะดูธรรมะเป็นศีลปะได้ เพราะว่าถ้าใครเข้าใจตัวธรรมะและปฏิบัติธรรมะอย่างเคร่งครัด ธรรมะสามารถเปลี่ยนจิตใจของคนจากสภาพที่ไม่งดงามให้มาสู่สภาพที่งดงามได้ ดังนั้น การครองชีวิตอยู่ตามหลักของพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่าเป็นการมีชีวิตอย่างศีลปะที่แท้จริง (พุทธทาส ภิกขุ, 2545: 16)

พระมหาอุคม ปญญาโก กล่าวว่า พุทธปรัชญาเถรวาทพิจารณาคุณค่าของความเป็น 2 ลักษณะ คือ คุณค่าเทียม หมายถึงคุณค่าของความงามอันเกี่ยวข้องกับค้นหาหรือสนองค้นหาซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพิจารณาความงามแห่งการตอบสนองความอยาก เพื่อให้เกิดความยินดี ส่วนคุณค่าแท้ หมายถึงคุณค่าของความงามที่เกี่ยวข้องกับปัญญาหรือสนองปัญญา (พระมหาอุคม ปญญาโก, 2547: 113)

ในอภยราชกุมารสูตร มัชฌิมปิณณาสก มัชฌิมนิกาย (ม. ม. 20/94/206) พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า ทรงสอนอะไรและไม่ทรงสอนอะไร โดยทรงแจกแจงไว้ดังนี้

1. สิ่งไม่จริง ไม่แท้ ไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
2. สิ่งที่จริง แท้ แต่ไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
3. สิ่งจริง แท้ มีประโยชน์ แม้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคน ทรงรู้จักเวลาสอน
4. สิ่งไม่จริง ไม่แท้ ไม่มีประโยชน์ แม้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
5. สิ่งจริง แท้ แต่ไม่มีประโยชน์ แม้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
6. สิ่งจริง แท้ มีประโยชน์ เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของคน ทรงรู้จักเวลาสอน

เนื้อความในพระสูตรนี้สรุปได้ว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ จริง มีประโยชน์ และทรงสอนเหมาะสมแก่กาลเทศะ คำว่า “ประโยชน์” หรือ “อรรถะ” ในแนวคิดของพระพุทธศาสนา หมายถึง ผลที่มุ่งหมาย จุดหมาย ซึ่งจำแนกออกได้ 3 ระดับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549: 594-596) ดังนี้

1. ทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ขั้นต้น เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า หมายถึงประโยชน์เรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ การแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้องชอบธรรมและใช้สิ่งเหล่านี้ทำตนและคนที่เกี่ยวข้องให้มีความสุขจะยังผลให้การอยู่ร่วมกันในโลกนี้ดำเนินไปด้วยดี

ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน คือ ทิฐุชัมมิกัตถสังวัตตนิทธรรม 4 ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา (ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน) อารักขสัมปทา (รู้จักคุ้มครองรักษาผลงานที่ตนได้ทำไม่ให้เสื่อมเสีย) กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร) และ สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม)

2. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ที่ล้าลึกยิ่งกว่าที่มองเห็นกัน เฉพาะหน้า เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไปที่เกี่ยวข้องกับชีวิตด้านใน หรือเป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงยิ่งกว่าสิ่งที่พึงได้กันตามปกติในโลกนี้ เป็นความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าขึ้นด้วยคุณธรรม ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องต้น คือ สัมปรายิกัตถสังวัตตนิทธรรม 4 ได้แก่ สัทธาสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยศรัทธา) สีลสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยศีล) จาคสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความเสียสละ) และ ปัญญาสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยปัญญา)

3. ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตอิสระโปร่งโล่ง ผ่องใส ปราศจากกิเลส ไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่าวิมุตติ และนิพพาน

เมื่อนำคำสอนเรื่อง “ประโยชน์” หรือ “อรรถะ” มาพิจารณาความงามในมิติทางธรรม จะเห็นว่า ผู้ที่เข้าถึงความงามในระดับศีล มีกายสุจริต มีวจีสุจริต เมื่อปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นย่อมเป็นที่น่าชื่นชมเลื่อมใส เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นไปด้วยความราบรื่น ประโยชน์ที่พึงได้ในชีวิตนี้ คือ ลาภ ยศ สุข และสรรเสริญ ก็ไม่ใช่เรื่องที่อยู่ไกลเกินจะได้มา นอกจากนี้ศีลที่สมบูรณ์ยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการเข้าถึงความงามในระดับสมาธิและความงามในระดับปัญญาอีกด้วย

ผู้ที่เข้าถึงความงามในระดับสมาธิ จิตก็มีคุณภาพสามารถแยกแยะอกุศลออกจากกุศล เลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นกุศล ทั้งชีวิตและจิตใจก็เกิดประโยชน์คือก้าวหน้าด้วยคุณธรรม ทั้งนี้ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น บุคคลที่สามารถปฏิบัติสมาธิจนถึงระดับฌานก็จะได้ไปเกิดในสุคติภูมิซึ่งถือเป็นประโยชน์ในโลกหน้า สมาธิรวมทั้งศีลนี้ยังเป็นพื้นฐานในการเข้าถึงความงามในระดับปัญญา

ผู้เข้าถึงความงามในระดับปัญญา รู้สภาวะตามจริงของโลกและชีวิต ที่พระพุทธศาสนา เรียกว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ (รู้และเห็นตามความเป็นจริง) ความรู้นี้จะเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความรู้ ขั้นสุดท้าย คือ สัพพทุกขขยญาณ (ความรู้ในความสิ้นทุกข์) เมื่อนั้นจิตก็จะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ปราศจากกิเลส ไร้ทุกข์ บรรลุนิพพานในที่สุด ซึ่งถือว่าได้รับประโยชน์สูงสุดตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

จากการวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทดังที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนาแบ่งออกได้เป็น 2 มิติ คือ ความงามในมิติทางโลก และความงามในมิติทางธรรม
2. ความงามในมิติทางโลกอยู่ภายใต้การกำกับของกิเลส ความงามในมิติทางโลกจึงเป็นจิตวิสัย ส่วนความงามในมิติทางธรรมไม่ใช่อาการของกิเลส แต่เป็นสภาวะตามความเป็นจริงที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า สุภธาตุ อสุภธาตุ ความงามในมิติทางธรรมจึงเป็นวัตถุวิสัย
3. ที่มาหรือสาเหตุของความงาม คือ ความเป็นระเบียบ ความสะอาด และความบริสุทธิ์
4. เรื่องความงามในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นนัยแห่งความสัมพันธ์ของความจริง ความดี และความงาม คือ ความจริงก่อให้เกิดคุณธรรมหรือความดี และความดีก่อให้เกิดเป็นความงาม ความงามจึงถือเป็นปรากฏการณ์ของความจริงและความดี

วิจารณ์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

หากนำแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ตะวันตกมาพิจารณาเทียบกับคำสอนเรื่องความงามของพระพุทธศาสนา เห็นได้ว่า นักปรัชญาหรือนักสุนทรียศาสตร์ตะวันตกแต่ละท่านหรือแต่ละสำนักทางปรัชญา ส่วนใหญ่จะมีทัศนะที่ชี้ชัดหรือสรุปไปเลยว่า ความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ, ความงามเป็นเรื่องของจิตใจ หรือความงามมีอยู่ในลักษณะเชิงสัมพันธ์ ลักษณะของการตัดสินที่เด็ดขาดนี้แตกต่างพระพุทธศาสนา กล่าวคือ การศึกษาเรื่องความงามในพระพุทธศาสนาต้องพิจารณาแบบแยกแยะว่าคำสอนนี้อยู่ในส่วนที่เกี่ยวกับความงามในระดับใด เป็นคำสอนที่กล่าวถึง

ความงามในมิติทางโลกหรือความงามในมิติทางธรรม เพราะทั้งลักษณะและที่มาของความงามในสองมิตินี้มีความแตกต่างกัน การพิจารณาจึงมีความแตกต่างกันไปด้วย

ในส่วนของการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะ ผู้วิจัยเห็นว่าทฤษฎีเรื่องความงามที่พอจะนำมาใช้ในการตัดสินคุณค่าของความงามในมิติทางโลก คือทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (ทฤษฎีนี้เป็นแนวคิดของ K.R.Srinivasan ชาวอินเดีย) เพราะทฤษฎีดังกล่าวนี้ เห็นว่ากระบวนการของการหาคุณค่าทางสุนทรียะหรือความงามนั้นต้องประกอบด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ คือ ต้องพิจารณาทั้งวัตถุ บุคคลผู้รับรู้วัตถุ และหลักเกณฑ์บางอย่างสำหรับให้บุคคลใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะ ซึ่งหากพิจารณาจากเรื่องแหล่งที่มาของความงามตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนา “หลักเกณฑ์บางอย่าง” นั่นก็คือ ความเป็นระเบียบ และความสะอาด ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้นั่นเอง การตัดสินในลักษณะนี้อาจจะใช้ครอบคลุมไปถึงความงามทางพฤติกรรม ซึ่งเป็นระดับหนึ่งของความงามในมิติทางธรรมได้ด้วย เพราะพฤติกรรมนั้นเป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้เช่นกัน แต่สำหรับความงามทางจิตและความงามทางปัญญานั้น ไม่สามารถนำทฤษฎีนี้ไปใช้ได้ เพราะจิตและปัญญาเป็นเรื่องที่อยู่ภายใน เป็นเรื่องส่วนบุคคลและไม่ได้เป็นวัตถุ บุคคลอื่นที่ไม่ใช่เจ้าของจิต และไม่ใช่เจ้าของปัญญาจึงไม่สามารถมาตัดสินความงามของจิตและปัญญาของผู้อื่น ผู้ที่จะตัดสินหรือสำนึกรู้ได้ว่าจิตและปัญญาของตนมีความงามหรือไม่ก็คือเจ้าของจิตและเจ้าของปัญญานั้นเท่านั้น

ประเด็นเรื่องความงามตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนามี 3 ลักษณะ คือ งามเพราะระเบียบ งามเพราะสะอาด และงามเพราะบริสุทธิ์ หรือกล่าวอีกนัยคือ ความงามคือความเป็นระเบียบ ความงามคือความสะอาด และความงามคือความบริสุทธิ์นั้น เห็นได้ว่า ในส่วนของความคิดเรื่อง ความงามคือความเป็นระเบียบ และความงามคือความสะอาดนั้น นักปรัชญาหรือนักสุนทรียศาสตร์ตะวันตกบางท่านก็ได้กล่าวถึงไว้บ้างแม้เนื้อหาสาระจะไม่ตรงกันเสียทีเดียว (สุนทรียศาสตร์ตะวันตกกล่าวถึงเฉพาะเรื่องของวัตถุ) แต่คำสอนที่ว่า “ความงามคือความบริสุทธิ์” นั้น ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนา และความงามดังกล่าวนี้ก็คือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดอีกด้วย เพราะ “ความงามคือความบริสุทธิ์” ตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนาก็คือความงามที่เกิดจากความสิ้นอาสวะคือกิเลส นั่นเอง

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาว่าเป็นเหมือนกับมหาสมุทร มหาสมุทรนั้นเต็มไปด้วยรัตนะคือทรัพย์ากรอันมีค่ามากมาย พระพุทธศาสนาก็ประกอบไปด้วยธรรมมากมายเช่นเดียวกัน (อ. สดต. 37/107/405) ดังนั้นผู้ที่สนใจในคำสอนของพระพุทธศาสนาก็สามารถศึกษาได้ในหลายมิติหรือหลายแง่มุม สุดแต่ใครจะมีสติปัญญานำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างไร การศึกษาพระพุทธศาสนาจากมิติทางปรัชญาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสุนทรียศาสตร์จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยขยายขอบเขตของปัญญาให้แผ่กว้างไกลยิ่งขึ้น เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้นั้นมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตของตนเอง และสังคมในลำดับต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเริ่มศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความงามในสุนทรียศาสตร์ตะวันตก และแนวคิดเกี่ยวกับความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนา จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ตามลำดับ

จากการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ดังที่ได้แสดงมาสามารถสรุปผลได้ดังนี้

แนวคิดในสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ เป็นแขนงหนึ่งของปรัชญา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินคุณค่าในเรื่องของความงาม เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ด้วยผัสสะหรือทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้สึกรู้สึกในเรื่องของความงาม

ประสบการณ์ทางสุนทรียะ เป็นการรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ (ธรรมชาติและศิลปะ) ในเชิงความงามหรือเชิงสุนทรียะ ซึ่งนักสุนทรียศาสตร์ตะวันตกมักอธิบายประสบการณ์ทางสุนทรียะด้วยลักษณะเชิงปฏิเสธ ดังนี้

- ประสบการณ์สุนทรียะไม่ใช่การรับรู้เชิงปฏิบัติ (Non-Practical) คือ ไม่เป็นการรับรู้เพื่อมุ่งผลประโยชน์หรือรับรู้เพื่อใช้สิ่งที่รับรู้เป็นเครื่องมือนำไปสู่เป้าหมายอื่น
- ประสบการณ์สุนทรียะไม่ใช่การรับรู้เพื่อความเข้าใจ (Non-Cognitive) คือ ไม่เป็นการรับรู้ที่มีจุดประสงค์เพื่อหาความรู้ใด ๆ
- ประสบการณ์สุนทรียะไม่ใช่การรับรู้เชิงส่วนตัว (Non-Personal) คือ ไม่เป็นการรับรู้ในลักษณะที่นำความรู้สึกรู้สีกส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง

ในส่วนของปัญหาเกี่ยวกับการมีอยู่ของความงามนั้น นักสุนทรียศาสตร์ทั้งหลายต่างก็อธิบายไปตามระบบความเชื่อของตน ซึ่งสามารถสรุปเป็นทฤษฎีหลัก ๆ 3 ทฤษฎี คือ

1. ทฤษฎีวัตถุวิสัยนิยม (Objectivism) มีทัศนะว่า ความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ ดังนั้นเกณฑ์ตัดสินความงามจึงเป็นวัตถุวิสัย ความงามมีอยู่และมีอยู่อย่างอิสระแน่นอนตายตัว การที่มนุษย์ตัดสินวัตถุว่างามไม่เหมือนกัน เพราะแต่ละคนยังเข้าไม่ถึงเกณฑ์มาตรฐานของความงามนั้นนั่นเอง
2. ทฤษฎีจิตวิสัยนิยม (Subjectivism) มีทัศนะว่า ความงามไม่ได้มีอยู่จริงในวัตถุหรือสิ่งใด ๆ ภายนอก แต่ความงามเป็นเรื่องของจิตใจที่มีจินตนาการนึกฝันและมีอารมณ์ความรู้สึกเพิลิตเพลินใจ ดังนั้น เกณฑ์ตัดสินเรื่องความงามจึงเป็นจิตวิสัย การตัดสินขึ้นอยู่กับจิตใจคือความรู้สึกเพิลิตเพลินใจเป็นสำคัญ
3. ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism) มีทัศนะอยู่กึ่งกลางระหว่างทฤษฎีวัตถุวิสัยนิยมกับทฤษฎีจิตวิสัยนิยม เพราะเห็นว่าความงามเกิดจากความสัมพันธ์ของวัตถุและสุนทรียภาพในตัวบุคคล ความงามจึงไม่ได้เป็นวัตถุวิสัยอย่างสิ้นเชิงและไม่ได้เป็นจิตวิสัยอย่างสิ้นเชิงด้วย เกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางความงามจะอาศัยเพียงตัววัตถุหรือตัวบุคคลอย่างเดียวไม่ได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานจากคุณสมบัติของวัตถุและการรับรู้ทางสุนทรียะของตัวบุคคลประกอบกัน
4. ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent Theory) มีทัศนะว่า ความงามไม่ได้เป็นสิ่งที่มียู่ก่อนหน้าที่จะมีกระบวนการกระบวนการหาคุณค่าทางสุนทรียะ และในการหาคุณค่าทางสุนทรียะนั้นมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง คือ จะต้องมิตัววัตถุซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะตัว, จะต้องมีตัวบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่จะตีคุณค่าหรือสนใจวัตถุนั้น, จะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างวัตถุกับบุคคล, และจะต้องมีหลักเกณฑ์บางอย่างสำหรับให้บุคคลใช้เป็นมาตรฐานในการตีคุณค่าทางสุนทรียะของวัตถุ ถ้าวัตถุนั้นเข้าหลักเกณฑ์มาตรฐานที่ยอมรับกันทั่วไปก็ตัดสินได้ว่าวัตถุนั้นมีคุณค่าทางสุนทรียะ ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่จึงเป็นทฤษฎีที่พยายามรวมจุดเด่นและกำจัดจุดด้อยของทุกทฤษฎีที่มีมาก่อนหน้า

ในส่วนของในประวัติศาสตร์ทางความคิดเรื่องความงามในซีกโลกตะวันตกนั้นมีการถกเถียงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง คำอธิบายของนักปรัชญาหรือนักสุนทรียศาสตร์เหล่านั้นก็แตกต่างกันไปตามแนวทางปรัชญาที่ตนยึดถือ อย่างไรก็ตาม ทรรศนะที่แตกต่างกันนี้ก็ถือเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจศึกษา เพราะแนวคิดและการโต้แย้งเหล่านั้นมีส่วนช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ได้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

1. ความงามในคำสอนของพระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาไว้อย่างครบถ้วนนั้น ได้กล่าวถึงความงามไว้หลายนัย โดยมีทั้งที่กล่าวถึงความงามของธรรมชาติและความงามของศิลปะ (รวมทั้งความไม่งาม) เหมือนกับที่สุนทรียศาสตร์ตะวันตกศึกษากัน อย่างไรก็ตาม แนวคำสอนเรื่องความงามในพระพุทธศาสนานั้นก็มีความแตกต่างจากแนวคิดในสุนทรียศาสตร์ตะวันตก โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับท่าทีต่อความงามในมิติทางโลก และประเด็นเรื่องความงามในมิติทางธรรม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแนวคำสอนเรื่องความงามของพระพุทธศาสนาอันสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงปรัชญาในหัวข้อสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้

2. สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

แนวคิดเรื่องความงามหรือสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. ความงามในมิติทางโลก

2. ความงามในมิติทางธรรม

ในประเด็นของความงามในมิติทางโลกนั้น พระพุทธศาสนามองว่าความงามที่ชาวโลกพูดถึงกันนี้ ถือเป็นความเห็นหรือความเข้าใจอย่างหนึ่งที่คนทั่วไปมักจะกำหนดคิดและเข้าใจคลาดเคลื่อนจากสภาพที่เป็นจริง โดยมีกิเลสในจิตใจเป็นตัวการสำคัญ ความงามของวัตถุหรือความงามในมิติทางโลกจึงเป็น จิตวิสัย คือเป็นสิ่งที่จิตคิดขึ้นเองเท่านั้น หากบุคคลสามารถปฏิบัติตนตามหลักการดำเนินชีวิตที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ อริยสัจสี่ อริยจิตตสิกขา และ อริยปัญญาสิกขา ได้

ครบถ้วนสมบูรณ์ จนสามารถกำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว บุคคลดังกล่าวนั้นก็จะมีประจักษ์ชัดแก่ตนเองว่าความงามในมิติทางโลกเหล่านี้ไม่มีอยู่จริง

พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนว่าความงามที่เกิดจากการคิดไปเองนี้เป็นสิ่งชั่วร้ายไปทั้งหมด เพียงแต่เสนอแนะว่าความพอใจยินดีหรือความสุขที่เกิดจากการได้เสพความงามในมิติทางโลกนี้ ถือเป็นความสุขในระดับต่ำ ซึ่งหากพิจารณาอย่างละเอียดแล้วก็จะเห็นว่าความสุขนี้พร้อมที่จะกลายเป็นความทุกข์อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งผู้ที่ไม่มีความยับยั้งชั่งใจปล่อยใจให้เพลิดเพลินไปตามอารมณ์สุขที่เกิดขึ้นก็อาจจะเสี่ยงต่อความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นในภายหลังเป็นทวีคูณ

จากการที่พระพุทธศาสนาเสนอแนะให้นำลักษณะของความดีและความชั่วที่เกิดขึ้นในจิตใจมาเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับใช้พิจารณาเลือกเสพลสิ่งต่าง ๆ ดังนั้น แสดงให้เห็นว่า การเสพลความงามทางโลกบางกรณี ถ้าผู้เสพลสามารถควบคุมไม่ให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้นในจิตใจ การเสพลดังกล่าวนั้นก็สมควรถูกตำหนิ เช่น การได้ชมความงามของพระพุทธรูปแล้วเกิดความรักใคร่เมตตาใจ อยากจะปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี เป็นต้น

ในประเด็นของความงามในมิติทางธรรมนั้นนับได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษในแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของพุทธปรัชญา ความงามในมิติทางธรรมสามารถสรุปรวมลงได้ใน 3 ระดับ คือ

1. ความงามทางพฤติกรรม เกิดได้ด้วยศีล
2. ความงามทางจิต เกิดได้ด้วยสมาธิ
3. ความงามทางความรู้ เกิดได้ด้วยปัญญา

ความงามในมิติทางธรรมจึงมี 3 ลักษณะ คือ

1. งามเพราะเป็นระเบียบ
2. งามเพราะสะอาด
3. งามเพราะบริสุทธิ์

ความงามด้วยศีล งามด้วยสมาธิ และงามด้วยปัญญา นี้ ถ้ามองอีกมุมหนึ่งก็คือหลักการดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงความดับทุกข์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าไตรสิกขานั้นเอง ความงามทั้ง 3 ระดับ มีความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ความงามของธรรมเป็นวัตรนิสัย ปรากฏการณ์ทางความงามของธรรมจึงเป็นสากล ทุกคนที่รู้หรือสัมผัสได้ ย่อมรู้หรือสัมผัสได้ตรงกันเหมือนกัน

ในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ความจริง ความดี และความงาม ถือได้ว่าเป็น “กระบวนการ” ที่เกี่ยวโยงอย่างแยกกันไม่ได้ กล่าวคือ ความจริงก่อให้เกิดคุณธรรมหรือความดี ความดีก่อให้เกิดเป็นความงาม ความงามจึงถือเป็นปรากฏการณ์ของความจริงและความดี กระบวนการธรรมดังกล่าวนี้ คือ ทั้งความจริง ความดี และ ความงามก็มีศูนย์รวมอยู่ที่ชีวิต เพราะ ความจริงที่พระพุทธศาสนาสอนให้เรารู้ก็คือ ความจริงของชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ความดี ที่เราควรปฏิบัติหรือพัฒนา เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ปฏิบัติหรือพัฒนาที่ชีวิตของเรานั้นเอง ความงามที่ปรากฏ ทั้งงามทางกาย งามทางใจ หรืองามทางปัญญา ก็ปรากฏที่ชีวิตของผู้ปฏิบัติหรือพัฒนาตนเองนั่นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การรู้ความจริงของชีวิตแล้วน้อมนำความจริงที่รู้นั้นมาประพฤติปฏิบัติให้ชีวิตมีความดีหรือมีคุณธรรม ชีวิตที่มีความดีหรือมีคุณธรรมก็ย่อมปรากฏความงามให้ผู้อื่นรับรู้หรือสัมผัสได้

แนวคิดเรื่องความงามหรือแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อการเรียนรู้ทางทฤษฎีเท่านั้น แต่เป็นการนำมาใช้ในทางปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์เป็นสำคัญ บุคคลจึงควรดำเนินชีวิตให้เกิดความงาม ทั้งงามด้วยศีล งามด้วยสมาธิ และงามด้วยปัญญา จึงจะนับได้ว่างามสมบูรณ์ ผู้ที่เข้าถึงความงามดังกล่าวนี้ ย่อมได้รับประโยชน์ตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนาครบถ้วน

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาที่มุ่งตอบสนองความต้องการแสวงหาความรู้ของผู้วิจัยเองเป็นสำคัญ การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความงามในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้เป็นการศึกษาในภาพกว้าง ๆ คือเป็นการนำคำถามที่สำคัญในทางสุนทรียศาสตร์ มาถามโดยเน้นที่หลักฐานซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ จากการศึกษาผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม โดยแยกเป็นข้อเสนอแนะ

สำหรับนักวิชาการ ข้อเสนอแนะสำหรับพุทธศาสนิกชน และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับนักวิชาการ

ผู้วิจัยเห็นว่า หากได้มีการศึกษาแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงลึกซึ้งโดยนักวิชาการที่เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ด้านปรัชญา หรือด้านสุนทรียศาสตร์โดยตรง ก็อาจจะทำให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ ที่จะเป็นประโยชน์เพิ่มเติมแก่วงการศึกษาของไทย

ข้อเสนอแนะสำหรับพุทธศาสนิกชน

พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น มีความลึกซึ้งและมีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวาง สามารถศึกษาได้ในหลากหลายแง่มุม ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาจากมิติทางปรัชญานี้ก็ถือเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจหรือมองเห็นมิติของพุทธธรรมในแง่ของเหตุผล อันจะช่วยขยายขอบเขตของปัญญาเพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตต่อไป ทั้งยังนับเป็นการสืบสานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไปด้วยอีกด้วย

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันออกอื่น ๆ เช่น ปรัชญาจีน ปรัชญาอินเดีย รวมไปถึงพุทธปรัชญาสายอื่น ๆ โดยศึกษาจากคัมภีร์หลักของแต่ละฝ่าย เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบว่ามีความเหมือนหรือความต่างกันอย่างไรบ้างกับสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

จรูญ โกมรรัตนานนท์. 2540. **สุนทรียศาสตร์ ปัญหาเบื้องต้นในปรัชญาศิลปะและความงาม.**

พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์.

_____. 2547. **สุนทรียศาสตร์: กรีก-ยุคฟื้นฟู.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทวีเกียรติ ไชยขยงศ. 2538. **สุนทรียะทางทัศนศิลป์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายเอกสารและตำรา สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

นิพาดา เทวกุล, ม.ร. 2549. **ปรัชญาอัตถิภาวนิยม.** เอกสารประกอบการสอนวิชาปรัชญาอัตถิภาวนิยม ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
(เอกสารอัดสำเนา)

บุญเยี่ยม เข้มเมือง. 2537. **สุนทรียะทางทัศนศิลป์.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). 2548. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

_____. 2549. **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

_____. 2551. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

พระมหาอุดม ปญญาโก (อรรถศาสตร์ศรี). 2547. **การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: ศึกษากรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. **สรณิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วยศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ.**

กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ

มหาวิทยาลัย. 2525. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล.** เล่มที่ 1, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 47, 51, 54, 56, 57, 58, 64, 65, 66, 73 และ 78. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
วิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2532. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.**

กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

_____. 2542. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่น.

ลักษณะวัด ปาละรัตน์. 2551. **สุนทรียศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. 2551. **หลักพื้นฐานของ
พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตาธ.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ. 2541. **พระคัมภีร์
อภิธานปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 5.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

สุเชาว์ พลอยชุม. 2534. **สุนทรียศาสตร์ ปัญหาและทฤษฎีเกี่ยวกับความงามและศิลปะ.**

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย. แปลจาก G. Srinivasan.
Problems of Aesthetics. มปป. นิพนธ์. มปป.

_____. 2550. **พุทธปรัชญาในศตวรรษที่ 21.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อัจฉริยา วัชรายน. 2552. กำเนิดพระพุทธรูปแบบคันธาระกับสุนทรียศาสตร์ของกรีก ตามทฤษฎีของเพลโต. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อารี สุทธิพันธุ์. 2533. **ประสบการณ์สุนทรียะ**. กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์.

Andi, R. 1999. **Cambridge Dictionary**. 2nd ed. London: Cambridge University Press.

Blocker, G.H. and J. M. Jeffers. 2000. **Contextualizing Aesthetics: from Plato to Lyotard**. Toronto: Wadsworth

Dickie, G. 1971. **Aesthetics An Introduction**. New York: Pegasus.

Edward, P. 1972. **The Encyclopedia of Philosophy Volume 1**. New York: The Free Press.

Hosper, J. 1969. **Introductory Reading in Aesthetics**. New York: The Free Press.

Kovach, F. J. 1974. **Philosophy of Beauty**. Oklahoma: University of Oklahoma Press.

Stolnitz, J. 1960. **Aesthetics and Philosophy of Art Criticism**. Boston: Houghton Mifflin.

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ – นามสกุล

นายเอกมันต์ แก้วทองสอน

วัน เดือน ปี ที่เกิด

5 พฤษภาคม 2521

สถานที่เกิด

จังหวัดกระบี่

ประวัติการศึกษา

ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (วิศวกรรมอาหาร)

ภาควิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอาหาร

คณะอุตสาหกรรมเกษตร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

